ROSA AGIZZA

MITURI ȘI LEGENDE ALE ROMEI ANTICE

ROSA AGIZZA

MITURI ȘI LEGENDE ALE ROMEI ANTICE

Traducere: DARIA GHIU

EDITURA LIDER

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
AGIZZA, ROSA
Mituri şi legende ale Romei antice / Rosa Agizza ; trad.: Daria Ghiu.- Bucureşti: Lider, 2006
Bibliogr.
ISBN (10) 973-629-110-3; (13) 978-973-629-110-4

I. Ghiu, Daria (trad.)

821.131.1-34=135.1
398.2(37)

Redactare: ARETI ANASTASESCU
Tehnoredactare: RADU MARCELA
Coperta: CLAUDIA COSTACHE
Bun de tipar: ARETI ANASTASESCU

MITI E LEGGENDE DELL'ANTICA ROMA
©1986 Newton Compton editori s.r.l.
Roma, Casella postale 6214
Toate drepturile asupra acestei ediţii în limba română aparţin **Editurii LIDER**

B-dul Libertăţii nr. 4, bl. 117, et. 3, ap. 7, sector 4, cod 040128-Bucureşti,
Tel: 317.76.79, 317.76.75, 0744.530.940, 0723.334.291; Fax: 317.76.78,
e-mail: lider@e-xtreme.ro; site: www.trustul-lider.ro
Tipărit la **S.C. TIPARG S.A.**

Introducere

Legendele şi miturile care se regăsesc în volumul de faţă sînt tratate într-un limbaj accesibil, urmărind să lărgească aria de răspîndire în rîndul cititorilor; maniera de tratare nu este exclusiv ştiinţifică şi nu abundă în referinţe filologice greoaie. Deşi imagine a unei lumi dispărute – şi totuşi atît de vie în conştiinţa omului contemporan –, aceasta continuă să ne comunice în prezent înaltele valori etice şi civice proprii acţiunilor zeilor şi semiinţiilor de eroi care, astăzi, par că nici nu s-au întîmplat, ba mai mult, că nici nu ar fi existat vreodată.

Singura dificultate pe care am întîmpinat-o a fost insuficienţa datelor cu privire la religia romană care, acuzată că s-ar fi bucurat doar de beneficiile oferite de personajele mitologice şi că, astfel, ar fi creat breşe pentru jocurile imaginaţiei, este mai curînd lipsită de materiale documentare, după cum atestă tendinţa anumitor autori – Varrone, Ovidiu etc. –, care propun reordonări erudite după modelul Greciei.

Cine vrea să înţeleagă caracterele dominante ale religiei romane nu poate ignora puternica influenţă pe care au exercitat-o migraţiile populaţiilor italice, precum şi însăşi istoria Romei. Dincolo de această tendinţă vădită spre sincretism şi influenţe asimilate şi dincolo de absenţa unei matrice explicite, generatoare de valori, patrimoniul mitic al romanilor coincide cu însăşi istoria acestui popor,

cu întemeierea Romei, cu uciderea fratelui. Deşi trebuie adăugat că legenda originilor troiene ale Romei repune în discuţie un argument fundamental, de o maximă fluenţă, acela al raporturilor interculturale.

În aceste condiţii nu poate fi evitată menţionarea acelor elemente care, constituind substratul indo-european, au permis integrarea religiei romane în cadrul mai amplu al religiilor indo-europene. Studiile lui Dumézil, riguros întemeiate pe o optică metodologică istorico-religioasă, insistă asupra raportului strîns între structurile mitico-rituale şi organizarea şi necesităţile vieţii sociale. Plecînd de la ipoteza grupării ternare în panteonul roman, autorul ajunge – după ce examinează pierderea importanţei Triadei Arhaice în favoarea Triadei Capitoline – la acea ideologie a celor trei funcţii *ce se regăseşte în diverse culturi, precum cea indiană, iraniană, scandinavă etc. Este vorba, în definitiv, de acele remanenţe recognoscibile în instituţiile politice, sociale şi religioase ale vechilor indo-europeni care au marcat profund Roma pre-etruscă: suveranitatea în toate aspectele ei magice şi juridice; forţa fizică, a cărei maximă desfăşurare este războiul; fecunditatea şi prosperitatea, cu întreg cortegiul de imagini şi implicaţii emoţionale.*

De cealaltă parte, cum a evidenţiat Bayet, religia şi mitologia romane au dobîndit chip şi greutate doar după întîlnirea/ciocnirea cu etruscii şi cultura lor. Faimoasei discipline etrusce îi aparţineau, de exemplu, teoria templum-*ului, în dubla sa accepţie de spaţiu celest, în care păsările pot zbura, şi spaţiu pămîntesc, loc destinat practicării ceremoniilor religioase. Nu a fost întîmplător prestigiul latinilor, de la care romanii au preluat limba, şi al volscilor şi sabinilor, care au avut o mare influenţă*

asupra credinţelor şi obiceiurilor romane, ca şi al umbrilor etc. Populaţii izolate din punct de vedere teritorial, a căror individualtate s-a pierdut odată cu triumful Imperiului, etniile italice au lăsat urme ascunse, de neşters în naşterea propriu-zisă a oraşului.

Sedusă de farmecul civilizaţiei şi mitologiei greceşti, cultura romană s-a lăsat înrîurită cu subtilă complicitate de influenţele elene, iar maxima recunoştinţă a romanilor din epoca Tarquinilor a fost aceea de a exalta originea lor greacă. De altfel, „elenizarea" cultelor romane rezidă într-un interpretatio romana *a numelor şi figurilor divine greceşti pînă ce, în timpurile din urmă, pe lîngă extinderea masivă a fenomenului de „elenizare" , s-a observat pătrunderea a numeroase culte orientale, păgîne şi filosofice în spaţiul religiei antice.*

În tot cazul, ar fi o gravă eroare metodologică să nu facem diferenţa între religia romană şi cea greacă, nu doar pentru că este evidentă preponderenţa instinctelor religioase ale populaţiilor italice, ci şi pentru că religia romană rămîne strîns legată de instituţiile politice şi civice.

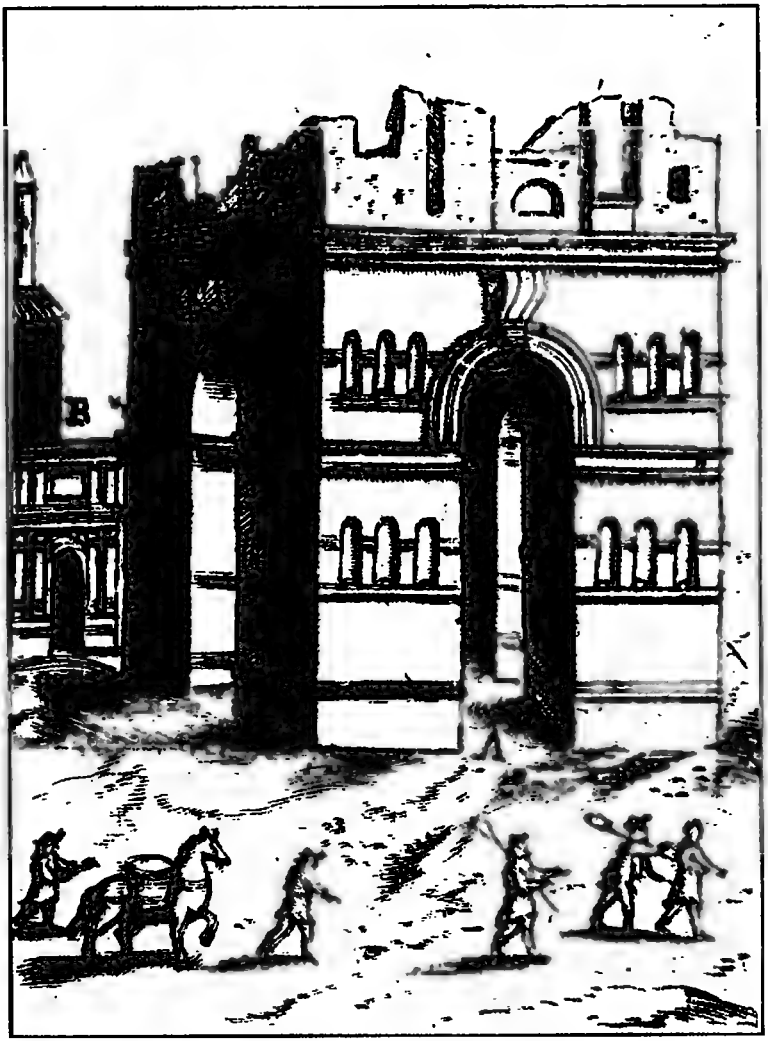
*La o privire rapidă, din perspectivă analitică, iese în evidenţă că mitologia romană nu e dominată de o imagine abstractă a zeităţilor (*numina*), dar corespunde unui spirit practic, unei operaţiuni pseudo-istorice, deoarece spiritul roman este atît de puţin dotat cu creativitate originală şi spontaneitate, fiind capabil doar să realizeze fuziuni, adaptări şi adopţii. Astfel, romanii ne apar ostili jocurilor de imaginaţie mitică, în timp ce manifestă o emfază exagerată în practicile rituale, oficiate cu scrupulozitate, dar independent şi nepăsător faţă de protecţia zeităţilor. Dacă J. Bayet a vorbit despre „degradarea mitică", confirmînd părerea curentă asupra sărăciei de care dau*

dovadă miturile romane, e necesar să introducem explicaţia „desacralizării" petrecute prin argumente preluate din realitatea celestă şi terestră, pragmatică: spiritul latin pare să fi echilibrat opacitatea sensului cosmic cu o preocupare predominant civică. Un asemenea „pragmatism" politic se traduce prin funcţia de mediator pe care o are statul, gata oricînd să intervină, în mod firesc, între zei şi sinele individual; şi indestructibilitatea acestei încrederi reciproce între stat şi zei este explicată prin mitizarea istoriei şi prin istoricizarea mitului – argumente necesare, dar nu şi suficiente pentru a înţelege religia romană.

Lumea divină

Arcul lui Ianus (gravură din secolul al XVII-lea)

Ianus: zeul zeilor

De origine evident indo-europeană, Ianus deţine, în fizionomia sa religioasă complexă, puterile şi prerogativele unei zeităţi – numen – *vechi şi foarte importante. Numeroasele ipoteze privind etimologia numelui său fac referire la aceeaşi rădăcină indo-europeană,* divus, *de unde şi grecescul* Zeus *şi sanscritul* Dyaus: *„cerul". Antic zeu italic al soarelui, Ianus ar fi corespondentul masculin al Dianei, Luna, deci ipostază senină şi puternică a luminii. Dar este un zeu ambivalent, zeu al plecărilor şi al întoarcerilor, care supraveghează şi conduce în acelaşi timp atît lumea viilor, cît şi pe cea a morţilor.*

Originar din Roma, unde ar fi guvernat alături de miticul rege Cameso – după alte versiuni, de origine tesalică şi apoi ajuns la Roma –, Ianus a fondat un mic oraş bine fortificat pe colina numită apoi Gianicolo. Soţia lui se numea Camisa: cu ea avut numeroşi fii, printre care pe Tiber, zeul eponim al fluviului Tibru. Foarte înţelept şi drept, neîntrecutul Ianus a dat naştere, în timpul guvernării sale, unei epoci de aur, mai ales după moartea bunului Cameso, cînd a rămas singur la cîrma Latium-ului. Ajutat doar de profunda onestitate a supuşilor săi, ca şi de bogăţia ţinutului condus, el a realizat şi s-a bucurat de tot ceea ce înseamnă Vîrsta de Aur.

În timpul fericitei sale guvernări, Ianus a primit vizita zeului grec Saturn care, izgonit din patria sa originară, se stabilise între timp în apropierea colinei Capitoline şi domnea suveran peste Saturnia. Recunoscător pentru

primirea călduroasă făcută de Ianus, Saturn a dorit să-i mulţumească cu generozitate, iniţiindu-l în arta agriculturii şi în cea a organizării unui regat. Apreciind sfaturile preţioase pe care le-a primit, Ianus a introdus în ţara sa folosirea monedei – cu efigia sa –, apoi a creat noi căi de transport, mai convenabile, cum ar fi posibilitatea de a parcurge drumul dintre Tesalia şi Italia cu corăbiile. El este cel care a adus civilizaţia, valorile morale şi bunele obiceiuri; zeu foarte important, Ianus are toate trăsăturile unui mare erou civilizator, care a modelat primii locuitori ai Latium-ului, făcînd din ei un popor bogat şi drept.

Ca zeu al soarelui şi stăpîn al cerului, Ianus era paznicul porţii cereşti, bucurîndu-i pe oameni cu lumina zilei. Funcţia aceasta a sa pare să stea la originea apelativului *Matutinus Pater,* cu care era adesea invocat.

Dar prerogativele sale de zeu al dimineţii, al începutului unei zile se extindeau, referindu-se la *orice* început şi la *orice* devenire şi, deci, înţelegînd originea şi esenţa tuturor lucrurilor. *Pater Janus* veghea naşterea şi moartea tuturor fiinţelor – animate şi inanimate – şi a acţiunilor; acest aspect al său, de demiurg, se manifestă în trăsătura lui de zeu al plecărilor, al întoarcerilor şi al pragului. Stăpînul *ianilor* (arcuri de trecere puse peste drumurile publice) şi al *ianua* (poarta unei case private), el era *Patulcius* („cel care deschide tot") şi *Clusius* („cel care închide tot").

Pornind de la dubla ipostază a fiecărei porţi şi a fiecărei treceri – care presupun întotdeauna un „în faţă" şi un „în spate", cu toată ambiguitatea definirii realului, acesta fiind o chestiune relativă, căci se referă la momentul utilizării obiectului –, Ianus devine *Geminus* (dublu) şi *Bifrons* (cu două feţe). El este reprezentat cu două (sau patru) feţe, uneori avînd barbă, dar întotdeauna aflate în opoziţie. Cu

Micul templu din For, construit de Numa pentru *Janus Geminus*, solicită aprofundarea unui alte feţe a zeului, care deţine aici apelativul de *Quirinus*. Prerogativele sale de luptător puternic sînt confirmate de un episod transmis de tradiţie: acesta se petrece în perioada în care sabinii şi romanii îşi disputau Forul. Se pare că exact în momentul în care sabinii erau pe cale să-şi afirme supremaţia, Ianus i-ar fi dezorientat şi apoi i-ar fi pus pe fugă cu ajutorul unui uimitor torent sulfuros. De fapt, episodul se referă la răpirea sabinelor, săvîrşită de Romulus şi însoţitorii săi.

Jigniţi şi revoltaţi pentru că le-au fost luate femeile, sabinii, avîndu-l în frunte pe Titus Tatius, au asediat cu furie şi disperare noua „cetate a fluviului". Slabele lor şanse de victorie au fost răsturnate prin intervenţia providenţială a tinerei *Tarpeia*. Fiica lui Spurius Tarpeus, căruia Romulus îi încredinţase funcţia de conducător al gărzii din Campidoglio, Tarpeia se îndrăgostise nebuneşte de eroul sabin şi, graţie sprijinului acordat de către doica sa, voia, prin trădare, să-şi împlinească visul de dragoste. Fire violentă şi hotărîtă, trăsături specifice impetuozităţii adolescentine, Tarpeia era şi foarte avidă de bogăţii. Ea a avut curajul să-i ceară lui Tatius „ceea ce el şi soldaţii săi poartă la braţul stîng". Era vorba de scuturile de aur cu care aceştia se mîndreau. Tatius, înfuriat de comportamentul tinerei, a acceptat, dar, odată intrat în Campidoglio, a ordonat oamenilor săi să o ucidă. Zdrobită sub greutatea scuturilor – cu privirea îndreptată către „ceea ce soldaţii purtau la braţul stîng" –, nefericita Tarpeia şi-a primit răsplata pentru infamia sa. Trupul martirizat a fost apoi aruncat de pe stînca omonimă, de pe care erau apoi aruncaţi şi ucigaşii.

Recuperată de tradiţia populară, figura Tarpeiei s-a bucurat de un cult răspîndit, fiind puse în evidenţă trăsăturile sale de eroină. Pentru a justifica prezenţa cultului

ei, s-a încercat răsturnarea termenilor raportului său cu Tatius, moartea tinerei fiind explicată ca pedeapsă pentru a nu fi vrut să-i ajute pe romani să obţină victoria. S-a ajuns chiar să se spună că, pentru a ajuta soarta romanilor, ea ar fi simulat doar trădarea şi chiar ar fi cerut scuturile ca preţ pentru serviciile sale spre a-i dezarma pe duşmani, grăbind astfel victoria romanilor. Trădată de mediatorul negocierilor cu sabinii, ea ar fi fost ucisă, pentru a se răzbuna, de către Tatius. În orice caz, tînăra romană – eponim al muntelui Tarpeo – a fost o divinitate de mică importanţă, deşi păstrează toate trăsăturile unei muritoare.

Prezenţa salvatoare a lui Ianus în timpul atacului sabinilor s-a făcut văzută, cum am spus, cu ajutorul unei intervenţii extraordinare: cînd armata romană se afla în momentul cel mai critic, zeul a făcut să ţîşnească un izvor de apă caldă care i-a înspăimîntat şi i-a pus pe fugă pe agresori. Se pare că aşa se explică poarta templului, lăsată deschisă în vreme de război, pentru a-i permite zeului să îi ajute la timp pe romani. Mai mult, se pare că Ianus ar fi închis în templul său demonii războiului, gata pentru a fi asmuţiţi asupra duşmanilor. Zeu prin excelenţă războinic, *Janus Quirinus* îi sprijinea necondiţionat pe soldaţi în momentele cele mai periculoase şi, fiind stăpîn peste orice început, el îndruma încă de la debut toate confruntările războinice. La deschiderea ostilităţilor, lui îi erau oferite sacrificii menite să obţină favoarea divină, mai ales fiindcă era considerat o divinitate mai degrabă a păcii decît a războiului.

Avînd în vedere fericita sa intervenţie în disputa dintre sabini şi romani, poate fi creată o legătură între aceasta şi tradiţia ce vede în Ianus pe zeul apelor curgătoare şi al fluviilor. Căsătorit cu nimfa *Iuturna*, sora lui Saturn şi Stăpîna Apelor, Ianus l-a avut cu ea pe *Fons* sau *Fontus*, divinitate a izvoarelor, şi pe *Tiberinus*.

Conform unei alte legende antice, se pare că acest zeu binevoitor i-ar fi ajutat pe Enea şi pe însoţitorii săi foarte însetaţi, făcînd să ţîşnească pe neaşteptate din pămînt două izvoare cu apă proaspătă şi limpede. Acelaşi erou troian i-ar fi ridicat apoi două altare în locul sacru al minunii divine.

La Roma, Ianus s-a bucurat de numeroase practici de cult făcute în cinstea sa, mulţumită mai ales lui Numa, el fiind cel care le-a introdus şi sprijinit. Alte mărturii votive au venit din partea lui Ancus Marcius, care i-a închinat zeului un sanctuar pe Gianicolo, fiind considerat protectorul Tibrului; în timpul primului război punic, Caius Duilio i-a înălţat un templu lui *Janus Geminus* şi, în sfîrşit, Domitian a construit în cinstea sa maiestuoasa *Quadrifonte* din For.

Zeul oricărui început, el era întîiul invocat în orice practică cultuală: orice activitate, orice ceremonie şi orice lucru întreprins se afla sub auspiciul marelui zeu „iniţial". Trebuie adăugat că el era prezent şi în actul oricărei naşteri, fie ea a unui zeu sau a unui muritor: el era *Janus Consivius*, zeul procreării, bunul creator, „zeul zeilor" şi părintele oricărei rase.

Mai mult, zeului îi era închinată partea de început a zilei (*matutinus*) şi a fiecărei luni (*iunionius*), ca şi întreaga lună ianuarie, cea care deschide un nou an (*januarius*). Întreg cultul său era glorificat odată cu marea explozie a sărbătorii în cinstea sa, în prima zi a primei luni a anului (*Kalendae Januariae*). Caracterul festiv excepţional al acestei sărbători – cu întreg cortegiul ei de bogăţie, lux, fast şi risipă de daruri şi ofrande – şi răsturnările spectaculoase de scurtă durată prindeau viaţă şi aveau o deosebită importanţă doar în minunata Vîrstă de Aur a lui Ianus şi Saturn.

Jupiter: cel care într-o clipită răstoarnă întregul Univers

Divinitate celestă primordială, Jupiter *(genitiv* Jovis) *conține în etimologia sa rădăcina indo-europeană* diew – *care se referă la luminozitatea divină, la seninul cerului și la fenomenele atmosferice.* Diew *se află în legătură cu vedicul* Diauh, *grecescul* Zeus, *scandinavul* Tyr *și etruscul* Tinia. *De la vechiul* Diovis *(sau* Jovis) *derivă forma* Jov *sau* Ju, *unindu-se apoi în* pater. *Bun tată salvator, Jupiter e divinitatea luminii și stăpînul cerului și al mării, dar, mai cu seamă, este cel mai mare zeu din panteonul roman. Principiu al echilibrului și al autorității, Jupiter se regăsește în ordinea socială ca organizator autoritar, cel care menține ierarhia și valorile morale și comunitare universal acceptate.*

Fulgerul orbitor și năvalnic care a sfîșiat dintr-odată liniștea înserării nu a făcut decît să ascută grijile ce-l preocupau pe înțeleptul și hieraticul rege Numa Pompiliu. Apoi el a urmărit cu indiferență practicile de rit care – datorită învățăturilor nimfei etrusce Begoe – aveau loc de obicei după asemenea evenimente. Pămîntul trăsnit de fulgerul divin a fost imediat adunat cu evlavie de cîțiva supuși, în timp ce alții, cuprinși de un nestăvilit elan religios, se pregăteau să-i consacre lui Jupiter locul pe care acesta își manifestase voința divină. Pe locul fulgerat a fost sacrificat un miel alb tînăr, apoi a fost construit un mic puț în amintirea uimitoarei întîmplări. Nu fuseseră victime umane; un trecător – rămas

Statuia lui Jupiter fulgerător (gravură după *Monumente alese din Villa Borghese, descrise de Antonio Nibby*, din 1832)

nevătămat în mod miraculos în timp ce se găsea în locul din apropierea căderii fulgerului – era în culmea bucuriei de a fi fost ales să aibă un viitor fericit şi luminos.

Lui Numa nu îi trecuse supărarea nici constatînd că nu se înregistraseră pierderi în rîndul oamenilor săi. Amărît de numeroasele atacuri cereşti care stricau seninătatea poporului său, el s-a dus pe Campidoglio pentru a implora marea zeitate, stăpînul oamenilor şi al lucrurilor, să răărească fulgerele lui explozive. Ajuns în partea sudică pe Campidoglio, bunul rege sacerdot a început să i se roage fără întrerupere magnificului *Jupiter Lapis*, cerîndu-i acestuia să-i apere pe romani de pericolul trăsnetelor nimicitoare. După două ore de invocaţii îndurerate, puternicul Jupiter a apărut în toată măreţia sa, strîngînd cremenea sacră în pumn şi cerînd, în schimbul mult doritei protecţii, capul şi sufletul unei fiinţe umane. Blîndul rege a rămas uimit: un sacrificiu uman i se părea peste măsură de infam!

Aparent, regele nu s-a opus. Cu multă grijă, el s-a ocupat de toate pregătirile necesare pentru a răspunde dorinţei sacre; dar cînd a venit momentul oficierii ritului, Numa, făcînd un lucru incontestabil puţin ortodox, a oferit pur şi simplu o ceapă celui mai mare zeu! Agerul Jupiter s-a arătat mulţumit şi cu un surîs şi-a manifestat satisfacţia: veselia sa a cuprins întreg universul, întrucît „cînd Jupiter rîde, tot cerul rîde cu el". Ca mărturie a bunăvoinţei divine, el i-a trimis din cer bătrînului Numa un mic scut, primul din cele douăsprezece care vor simboliza mai tîrziu în vechea Romă cele douăsprezece luni ale anului.

Puterea fulgerului era semnul supremaţiei pe care Jupiter o deţinea asupra tuturor fenomenelor atmosferice, fie ele catastrofale sau providenţiale, precum ploaia atît de dorită uneori în mediul rural. Pe Aventin, Jupiter uranic

era onorat ca *Elicius* (de la *elicere* – a atrage), cel care atrage fulgerele, şi *Pluvius*, cel care provoacă ploaia.

Lui *Jupiter Elicius*, zeu al uraganelor puternice şi al averselor înnoitoare, îi plăcea să le comunice dinainte păsărilor deciziile sale meteorologice şi să-i ajute astfel indirect pe muritori să se pregătească din timp să înfrunte catastrofele observînd comportamentul mesagerilor săi înaripaţi. Ca zeu al ploii, el se ocupa şi de fertilitate şi agricultură, persoana sa avînd şi trăsăturile decisive ale unei divinităţi a vegetaţiei: astfel, pe Esquilin, el se bucura de devoţiune şi cinste nelimitată ca zeu al fagilor *(Jupiter Fagutal)*. Către el erau îndreptate rugăciunile în timpul slujbelor, după cum îi erau şi dedicate mai multe sărbători: *Vinalia Rustica* (19 august) pentru coacerea viţei-de-vie, *Meditrinalia* (11 octombrie), cînd avea loc gustarea colectivă a mustului nou, şi *Vinalia Priora* (23 aprilie), zi în care, printr-un ritual, îi era oferit zeului vinul cel nou.

Petrecăreţul *Jupiter Liber* patrona abundenţa, bogăţia recoltelor şi prosperitatea culturilor de viţă-de-vie. El supraveghea hrana: atît bucatele celor de la ţară *(Jupiter Dapalis)*, cît şi banchetele de la oraş *(Jupiter Epulus)*.

Cînd „marea" Romă l-a ales ca zeu tutelar, Jupiter s-a gîndit că astfel va putea să sporească de o manieră însemnată numărul celor ce-i erau devotaţi, deşi universalitatea pe care o presupunea această romanizare nu venea decît ca o confirmare a unei realităţi cultuale deja existentă şi foarte răspîndită. De altfel, confederaţia laţială îi aducea ofrande de mai multă vreme pe vîrful muntelui Cavo, care domina semeţ lacul Nemo.

Stăpîn al Ligii Latine, ai cărei membri îi dedicaseră în *feriae latinae* un spaţiu rezervat practicilor cultuale, *Jupiter Latiaris* era zeul suprem al dreptăţii între oameni şi

între popoare. Fără reţineri şi nici falsă modestie, el primea, odată cu aceste *feriae*, tributul onorific; serbările pline de fast nu permiteau desfăşurarea războaielor şi a bătăliilor, duceau la întărirea raporturilor între aliaţi şi la stabilirea periodică a înţelegerii şi păcii în Latium. *Jupiter Latiaris* observase cu mîhnire că politizarea acestor sărbători ducea adesea la pierderea dimensiunii sacre, dar ajunsese la concluzia că, la urma urmei, asemenea fapte se petreceau sub ocrotirea sa şi în numele său, deci fără să aducă ofensă fiinţei sale divine, pe care o răsplăteau adesea.

Sacrificiul – rit catalizator al serbării – era executat cu mare fast de către consuli în prezenţa patricienilor şi plebeilor. Victima destinată sacrificiului era aleasă, bineînţeles, dintre animalele preferate de zeu: un tăuraş alb abia înţărcat, procurat de către membrii Ligii şi care nu suferise ruşinea jugului. *Latiaris* se delecta cu daruri alimentare somptuoase care îi erau oferite în perioada aceea: nu reuşea să-şi stăpînească poftele la vederea mieilor candizi, a băuturilor suave, a dulciurilor, a brînzeturilor şi chiar a nefericitului *bestiarius*, delincventul a cărui condamnare la moarte era executată în cinstea zeului. De pe înălţimile muntelui Cavo – azi muntele Albano –, zeului îi plăcea să asiste la spectacolul impresionant al zecilor de mii de adoratori care, din orice colţ al Latium-ului, mergeau în pelerinaj la anticul sanctuar pentru a-i aduce plăcutul omagiu. Şi, la urma urmelor, puţin îl interesa pe Jupiter dacă toată această sărbătoare era doar aparent religioasă, avînd în spate un complot politico-militar care organiza desfăşurarea sărbătorii.

Fiul marelui zeu Saturn şi al Marii Mame Rea, Jupiter s-a căsătorit cu mîndra Junona: mariajul lor nu a fost unul vijelios, ci solid şi de durată, şi fiindcă zeiţa a intervenit rareori în treburile tatălui divin.

bunul rege din Cenina. La marea lui doză de curaj se adăuga şi o genealogie excepţională, el fiind fiul lui Hercule. El a declanşat violent ostilităţile împotriva romanilor şi s-a angajat într-o bătălie dură şi istovitoare. Pentru a evita vărsări inutile de sînge, Romulus a propus ca sorţii războiului să fie încredinţaţi confruntării directe între cei doi capi; Acrone a acceptat imediat provocarea, dar şi-a pierdut viaţa în îndîrjitul duel.

Deznădăjduit de lupta grea şi iritat de neruşinarea şi aroganţa regelui sabin, Romulus i-a smuls armura şi a depus-o într-o roabă *(feretrum)* pe care el însuşi a transportat-o pe Campidoglio pentru a-şi arăta recunoştinţa faţă de sprijinul divin primit.

De atunci, strălucitoarele armuri ale duşmanilor iluştri îi sînt dăruite lui *Jupiter Feretrius* ca trofee de victorie sau ca semne ale recunoştinţei faţă de Jupiter; totuşi, se mai întîmpla să se repete exact episodul iniţial, al duelului celor doi capi ai luptei şi, deci, să aibă loc înfruntarea a doi regi. În onoarea lui *Jupiter Feretrius* au fost instituite şi jocuri atletice, caracterizate printr-o deosebită agresivitate, cum ar fi lupta şi boxul. Aceste concursuri aveau loc pe piei de animale unse cu ulei, pentru a spori dificultatea.

Un alt episod – al cărui protagonist este tot Romulus– explică motivul construirii templului dedicat lui *Jupiter Stator* pe Palatin. Din nou atacaţi de sabini, romanii erau pe cale să cedeze şi, fără nici o posibilitate de a se apăra, se retrăgeau înspăimîntaţi către For. Dezorientat de desfăşurarea evenimentelor, Romulus era deznădăjduit şi, adresîndu-se zeilor, le-a încredinţat viaţa sa şi destinul poporului său, jurînd că va înălţa un templu magnific dacă duşmanii săi vor fi opriţi. În mod miraculos, sabinii au început să fie brusc descumpăniţi şi ca urmare au fost respinşi mai lesne

de romani. Puţin timp după aceea, Romulus şi-a îndeplinit promisiunea înălţînd magnificul templu al lui *Jupiter Stator (qui sistit* – cel care opreşte).

Jupiter Lucetius, zeul luminii şi al tuturor fenomenelor luminoase – fulgere, lună plină, succesiunea zi/noapte, idele –, era cel care îi dădea naturii puterea; lumina sa orbitoare veghea asupra triumfului justiţiei şi al dreptului – ca *Diespiter* – şi condamna nedreptatea şi necinstea. Zeu al credinţei şi al onestităţii în raporturile sociale, printre atributele sale se remarca *Fides*, noţiune de drept şi cinste absolut necesară individului şi statului. Foarte integru şi hotărît, Jupiter era unicul zeu în stare să protejeze sacralitatea pacturilor: autoritate etică supremă, în numele său erau ratificate jurămintele şi instituţia matrimonială a *Confarreatio*.

Zeu al justiţiei, al bunei-credinţe şi al fidelităţii, Jupiter garanta dreptul la pace şi la război între Roma şi popoarele vecine, ajutat de către *Fetiales*, care prezidau raporturile internaţionale. Ca *Dius Fidius* sau *Diespiter*, îi erau atribuite mai multe practici cultuale de către *Flamen Dialis* şi *Flaminica*, soţia lui. Flaminul lui Jupiter era o figură foarte stranie şi cu siguranţă puţin plăcută din cauza tuturor acelor interdicţii rigide care îi caracterizau stilul de viaţă. Lui îi era interzis să asiste la muncile manuale, să urce pe cal, să vadă oameni de arme dincolo de *pomerium*, să meargă sub bolta viţei-de-vie, să poarte inele, lanţuri şi agrafe, să intre în contact (sau doar să rostească numele) cu persoane sau lucruri impure. Trebuia să respecte numeroase tabuuri chiar şi în acţiunile cotidiene cele mai simple, cum ar fi mîncatul, îmbrăcatul sau rasul bărbii. Printre numeroasele practici cultuale era şi cea a sacrificării unei oi – *ovis idulis*, la idele fiecărei luni, şi a unui miel – la începutul perioadei recoltei.

Puterile măreţului Jupiter de atotştiutor şi atotvăzător îşi aveau originea în acea suveranitate universală dătătoare de ordine, măsură şi calitate individului şi grupurilor umane. El merita astfel superlativele de *Optimus* şi *Maximus*, trăsături sacre ale stăpînului ideal al statului, trăsături pe care dinastia etruscă – Tarquinius Priscus, Servius Tullius şi Tarquinius Superbus – le dăruieşte romanilor.

Zeului de pe Campidoglio i-a fost înălţat un templu impunător prin care s-a afirmat Triada Capitolină (Jupiter, Junona şi Minerva), luînd locul vechii triade – Jupiter, Marte şi Quirinus, avînd rolul de protectoare a oraşului. Templul era foarte frumos, împodobit cu inscripţii, trofee şi decoraţii preţioase, dar şi bogat în daruri însemnate aduse supremei trinităţi capitoline, provenind de pretutindeni.

Asemenea construcţiei edificiului, şi practicile cultuale aveau un caracter excepţional: ele constau în general în aducerea de jertfe la idele anumitor luni – în septembrie pentru jocurile romane, în noiembrie pentru jocurile vulgului şi octombrie pentru jocurile capitoline – cărora le urma un bachet şi, în sfîrşit, jocurile de circ.

Jupiter Capitolin era înainte de toate zeul suprem al statului: reprezentînd autoritatea maximă, lui îi era dedicat omagiul capilor militari întorşi din bătălii glorioase. Generalul victorios, îmbrăcat în togă purpurie şi purtînd sceptrul de fildeş, se ducea pe Campidoglio într-un car de aur tras de cai albi maiestuoşi; odată intrat în templu, triumfătorul îi oferea lui Jupiter laurul sau ramura de palmier a victoriei. Pentru a înţelege supunerea pe care o arătau lui Jupiter figurile politice importante, este suficient să ne gîndim la practica rituală ce însoţea alegerea consulilor: se oficia un sacrificiu şi i se făceau jurăminte solemne zeului. Iar atunci cînd consulilor le luau locul alţii, supunerea faţă de Jupiter rămînea neschimbată, zeul avînd

cei mai de seamă slujitori: Scipio Africanul, de exemplu, îşi manifesta întreaga sa veneraţie mergînd în fiecare zi pe Campidoglio, iar fiecare împărat aducea omagiul său lui Jupiter înainte de a pleca oriunde şi imediat după întoarcere.

Augustus, mare susţinător al cultului capitolin, celebra deseori graţia divină primită pe pămînt spaniol în lupta împotriva cantabrilor. În timpul unui marş al soldaţilor pe cîmpul de luptă, un fulger îl trăsnise pe tînărul sclav care conducea lectica, rămasă în mod miraculos neatinsă. Dinăuntrul lecticii, Augustus, nevătămat, asistase surprins şi înspăimîntat la cele petrecute. El a luat decizia să înalţe un templu lui *Jupiter Tunător* ca semn al eternei sale recunoştinţe pentru protecţia divină. Magnificul edificiu a fost consacrat calendelor lunii septembrie şi a avut un număr atît de mare vizitatori încît vechiul *Jupiter Optimus Maximus* a fost ros de invidie. El i-a apărut lui Augustus în vis, plîngîndu-se că templul lui nu mai reprezenta pivotul cultului său la Roma, fiind concurat de edificiul cel nou şi strălucitor; în plus, i-a reproşat aspru faptul că l-a ajutat întotdeauna şi i-a cerut imediat să plătească pentru cele făcute. Augustus s-a trezit din coşmar cu un sentiment plăcut că între el şi Jupiter era o strînsă legătură şi imediat a încercat să potolească furia divină. El a pus pe frontispiciul templului Tunătorului numeroase clopote, lăsînd să se înţeleagă că acest edificiu nu era decît un simplu prag ce trebuia trecut pentru a atinge ţinta supremă a devoţiunii: templul antic al lui *Jupiter Optimus Maximus*.

Junona: eu, regina zeilor

Termenul „Junona", din punct de vedere etimologic, trimite la latinescul iuvenis *sau* genius; *„Junona" semnifică – de la rădăcina indo-europeană* jun *– acea forţă nestăvilită care îi caracterizează pe tineri, indivizi aflaţi la apogeul puterii şi forţelor lor vitale. Purtînd titlul de zeiţă Regină, Junona constituie ipostaza cea mai caracteristică a principiului feminin, manifestată în toată plenitudinea forţei şi suveranităţii sale. Legată în vechime mai mult de Ianus decît de Jupiter, ea este recunoscută mai tîrziu în perioada greacă, dar pierde valenţele de stăpînă a femeii casei, dobîndind, pe de altă parte, conotaţii mai ample: devine, în religia statului, elementul feminin prin excelenţă.*

Marea Junona era mîhnită şi tulburată, arătîndu-şi supărarea care o apăsa într-un du-te-vino nervos. Fruntea-i înaltă era încruntată, uimită fiind de evenimentele funeste pe care le trăia Roma. Magnificii ei ochi divini îşi pierduseră acum lumina strălucitoare, iar buzele-i pline erau strînse într-o grimasă dezaprobatoare. Romanii suferiseră deja ruşinea de *dies alliensis*, cînd – în apropierea fluviului Allia, afluent al Tibrului – avusese loc furtunosul asalt balcanic care îi doborîse cu violenţă. Roma devenise deja cîmp liber pentru galii neciopliţi care devastau tot şi care, sătui deja de atîtea jafuri, puneau foc peste tot. Victime nobile se sacrificaseră, dorind să răscumpere furia zeilor; acest sacrificiu amintea înduioşător de grupul de senatori bătrîni care refuzase să evacueze Curia pentru

a-şi găsi scăparea neonorabilă în spitalul etrusc Cere. Înţelepţii cărunţi aşteptaseră aşezaţi sosirea galilor senoni, stînd nemişcaţi, semn al dispreţului enorm faţă de duşman şi al imposibilităţii de a se apăra de el. Ajunşi în Curie, galii au avut impresia că sînt înconjuraţi de statui şi unul dintre ei chiar a îndrăznit să atingă una. Senatorul – pe nume Papirius Cursore – reacţionase imediat violent, lovindu-l pe neruşinat cu sceptrul. Atunci galii au înţeles că aveau de-a face cu fiinţe vii şi i-au ucis fără milă.

Junona continua să se gîndească mîhnită la trista soartă a Romei şi la neputinţa unei intervenţii divine favorabile: conciliul zeilor era unanim în ceea ce priveşte pedepsirea „oraşului de pe fluviu". Vinovaţi pentru furia zeilor erau acei *Fetiales* blestemaţi, acuzaţi că răriseră îndatoririle religioase şi morale pe care le aveau faţă de zei. De fapt, romanii îi trimiseseră la Chiusi – acolo unde se stabiliseră cei proveniţi din Etruria – pentru a media un acord între etrusci şi gali. În loc de asta, sacerdoţii, care trebuiau să fie martori şi garanţi ai acordului, făcuseră o nelegiuire: veniseră în număr mai mic şi participaseră la bătălie, dezlănţuind furia divină asupra Romei.

„Regina zeilor" nu putuse face nimic pentru a evita atîtea pierderi, dar acum, cînd Roma era distrusă şi doar Campidoglio supravieţuia, Junona se zbuciuma, chinuită de neputinţa de a-şi ajuta oraşul drag. *Juno Moneta* a luat atunci decizia să-şi trimită „gîştele sacre" spre a supraveghea mîna de eroi rămaşi pe colină. T. Manlio – numit apoi Capitolinul – se afla în fruntea vitejilor apărători ai colinei Campidoglio. Asediul dura deja de mult timp, cînd galii au hotărît să încerce un atac nocturn, nebănuind prezenţa vigilientă a Junonei. Şansele de victorie erau scăzute pentru

romani, dar apariţia gîştelor sacre a fost providenţială: acestea, bătînd puternic din aripi, au dat alarma romanilor, făcînd astfel să eşueze atacul galilor. Junona Moneta – „sfătuitoarea" (de la *monere),* „cea care sfătuieşte" – a fost mulţumită de reuşita intervenţiei sale şi a părut mai puţin mîhnită.

Juno Regina, regina cerului şi a luminii, era zeiţa naşterii şi, ca urmare, şi zeiţa femeii – cea care, mai mult decît bărbatul, suportă şi se bucură de minunea procreării.

Juno Lucina patrona naşterile şi era foarte des invocată de femeile însărcinate. Rolul de aducătoare de lumină explica atributul său lunar; această atribuţie a zeiţei era venerată de credincioase atunci cînd îi dăruiau genele, atît de preţioase datorită importanţei lor în apărarea ochilor, „luminile corpului".

Purtînd vechiul epitet de *Lucina,* Junonei îi fusese construit un templu pe *Mons Cispius,* dar, mai mult decît de graţioasa construcţie de pe Esquilin, zeiţa se bucura de pădurea magnifică din faţa templului. Zeiţei îi aduseseră cu evlavie omagiul femeile sabine atunci cînd – după faimoasa răpire – căsătoriile lor cu bărbaţii romani nu fuseseră consolidate prin naşterea urmaşilor. *Juno Lucina* era înduioşată de rugăciunile disperate ale acelor femei condamnate la infertilitate şi de participanţii în număr foarte mare la pelerinajul făcut în cinstea ei. Ea a dorit să-şi manifeste solidaritatea divină: cuvintele sale solemne au răsunat dincolo de pădure. Dacă acestea constituiau un remediu practic la problemele fiziologice pe care le aveau femeile, mai mult decît atît, ele dovedeau puterea intervenţiei divine.

Ei îi era închinată sărbătoarea femeii romane, *Matronalia,* care avea loc pe 1 martie şi se manifesta prin nume-

fensive în confruntările dintre mamă şi copil, pînă cînd acestea capătă un caracter violent.

O altă pădure îi era consacrată Junonei *Lanuvina* sau *Sospita*, invocată ca *Mater Regina*. În fiecare primăvară era trimisă o fecioară cu daruri alimentare în inima pădurii, unde se afla un şarpe, prezenţa delegată a marii zeiţe. Copila oferea reptilei sacre hrana rituală; dacă aceasta o accepta, era confirmată puritatea fecioarei şi prosperitatea tuturor pentru noul an. Dar în caz contrar, soarta comunităţii era una nefericită, ca şi cea a tinerei, victimă a oprobriului general şi a furiei divine.

În afara primăverii, Junonei îi era consacrată toată luna iunie şi cîteva serbări estivale la care se înregistra un număr mare de participanţi.

Lui *Juno Caprotina*, zeiţa primei faze a lunii, îi erau dedicate *Nonae*-le *Caprotinae* din 7 iulie în amintirea unei primejdii evitate în trecut. Aceasta se referea la momentul imediat următor invaziei galilor senoni asupra Romei, care, în ciuda rezistenţei extraordinare, fusese nevoită să capituleze. Eşecul roman avusese imediat consecinţe evidente asupra lumii laţiale: P. Livius, dictator în Fidene, profitînd de slăbiciunea oraşului, a îndrăznit să ceară Senatului toate femeile romane. *Tutela* sau *Tutula* a fost cea care a atenuat profunda mîhnire a poporului său, mînată de dragostea pe care i-o purta stăpînei sale. Întărită de credinţa ei puternică în Junona, curajoasa sclavă şi-a strîns camaradele şi le-a determinat să se îmbrace asemenea doamnelor romane; astfel deghizate, urmau să meargă în tabăra duşmanilor şi să-i păcălească. Propunerea nobilă a *Tutelei* a fost cîntărită şi imediat acceptată. Graţiosul cortegiu a provocat strigăte euforice în rîndul asediatorilor,

care au căzut în capcana femeilor. De fapt, în loc de plăcere, ele le-au dat acestora o poţiune care i-a făcut să cadă într-un somn adînc ce le-a fost fatal.

Iscusita *Tutela* s-a căţărat pe un smochin sălbatic care creştea la marginea taberei străine şi a lansat romanilor semnalul convenit. Atacul nocturn neaşteptat s-a încheiat cu victoria zdrobitoare a romanilor, ca dovadă a protecţiei divine a Junonei. Ca expresie a recunoştinţei profunde şi în memoria providenţialului smochin sălbatic, a fost apoi instituită faimoasa serbare a lui *Juna Caprotina*, zeiţa fecundităţii.

Minerva: raţiunea

Zeiţă italică şi soţie etruscă a lui Heracles, figura Minervei simbolizează inteligenţa rafinată, cum o confirmă şi etimologia apelativului său: rădăcina indo-europeană men- *(preocupări intelectuale) se regăseşte în sanscritul* manas, *în latinescul* mens *şi în grecescul* menos, *cuvinte ce denotă inteligenţa şi gîndirea. Din Etruria,* Minerva *a trecut în Roma – tot mai sărăcită de trăsăturile ei originare – şi a suferit un proces complicat de elenizare care a purtat-o către totala asimilare la zeiţa greacă* Atena.

Castitatea şi orgoliul care îi caracterizau viaţa, fiind şi notele principale ale caracterului său, conturau trăsăturile ferme ale feţei minunatei Minerva. Mai mult decît graţie, chipul şi corpul frumoasei zeiţe emanau o voinţă puternică şi o spontaneitate a intuiţiei. Dar nu ea era oare chiar divinitatea prin excelenţă a gîndirii şi a inteligenţei? Etruscii au înţeles superioritatea acelor înclinaţii sacre şi au creat o divinitate situată pe culmi, care simboliza oarecum încercarea zeiţei de a se izola de mişelia terestră. Şi romanii au continuat să venereze aceste trăsături ale zeiţei; i-au închinat temple magnifice, pe Capitoliu (Campidoglio), pe Aventin, Celio şi Esquilin. Pe Campidoglio, puterea ei era întărită de prezenţa lui Jupiter şi de cea a Junonei. Funcţia pe care o avea ea în Triada Capitolină ţinea de invenţia numerelor, care îi era atribuită. De fapt, lîngă imaginea ei se calculau – cu ajutorul cuielor înfipte – lunile şi anii.

Bustul Minervei (gravură din secolul al XIX-lea)

În schimb, pe Aventin era venerată ca zeiță a artelor și literelor. Sărbătoarea care celebra apogeul succesului popular al zeiței era *Quinquatries,* care începea pe 19 martie și dura cinci zile – număr atît de drag Minervei. În prima zi, sărbătoarea dobîndea anumite forme de violență a comunității care – deși canalizate în ludic, cu numeroase lupte între gladiatori – păreau să celebreze o Minerva luptătoare, destul de străină lumii romane. Atitudinea sa pacifistă și liberală, mai înclinată către preocupări intelectuale decît războinice, se evidențiază în tradiția prin care atît elevii, cît și profesorii se bucurau pe 19 martie de anumite avantaje:

orice domeniu, atît spiritual, cît şi practic, în care fascinantele capacităţi ale intelectului se puteau desfăşura; ea era înţeleapta patroană a artelor figurative şi literare, dar şi a celor domestice şi artizanale.

Minervei îi erau dedicate, ca şi Junonei, lunile martie şi iunie. În această lună avea loc o sărbătoare foarte asemănătoare în ceea ce priveşte manifestările şi ţelul atins, cu *Quinquatries* din martie. Unica diferenţă era aceea că protagoniştii erau cîntăreţii la flaut: ei erau veseli, fericiţi, de-a dreptul euforici, pentru că odată cu această sărbătoare sacră toată lumea le recunoştea calităţile. Templul Minervei şi cel al lui Jupiter le erau dăruite lor în aceste zile de o violenţă distrugătoare şi de o completă ruptură de la norme.

Pe colina Celio se găsea unul din templele cele mai vechi ale agerei zeiţe; acesta era deja cunoscut ca templu al *Minervei Capta,* romanii vrînd să marcheze strînsa relaţie între zeiţă şi *caput,* sediul intelectului. Acea colină dobîndise o importanţă istorică deosebită: acolo se stabiliseră oamenii lui Celio Vibenna, conducătorul etrusc sosit pentru a-şi ajuta vecinii romani. Chiar în acel loc fusese înălţat templul Minervei "sclavă", luată la Falerii, după ce oraşul fusese distrus de către romani în anul 241 î. Hr.

Pe Esquilino, în schimb, se afla templul Minervei Medica, zeiţa *salutaris,* protectoare a medicilor şi a ştiinţei farmaceutice. Copleşită de daruri şi chiar de pelerini de alte credinţe, această construcţie sacră a avut parte de o enormă afluenţă de bolnavi care simţeau că n-au mulţumit suficient celor ce cu grijă o protejau pe frumoasa lor zeiţă binefăcătoare. Acest protectorat divin se extindea în întregul oraş, dacă ţinem cont şi de sacrul Palladio, găzduit în templul Vestei, a cărui prezenţă la Roma oferea garanţia integrităţii şi inviolabilităţii Urbei.

Apollo: salvatorul

Mare binefăcător al umanităţii, tatăl lui Esculap, zeul medicinei, Apollo este adesea profetul lui Jupiter, devenind – pentru această particularitate a sa – zeul înţelept şi elocvent prin excelenţă, singurul în măsură să-şi asume rolul de legiuitor între oameni. De origine clar indo-europeană, cu trăsături antinomice de zeu răzbunător, Apollo – care în Etruria poartă numele de Aplu *– îşi menţine la Roma numele grec. Apollo roman este* Apollo medicus *prin excelenţă, cel căruia i s-a înălţat un templu* pro valetudine populi *cu ocazia unei înspăimîntătoare epidemii de ciumă. Dar, la Roma, Apollo rămîne întotdeauna un străin şi, din această cauză, se află în afara* pomerium*-ului.*

Enea se apropia cu moartea în suflet de ţărmul Cumei, plîngînd încă sfîrşitul de necrezut al nefericitului Palinur, umilul şi fidelul său camarad. Imediat după ce a debarcat pe coastele coloniei Calcidicelor, eroul troian s-a îndreptat numaidecît spre înălţimile unde se ridica templul lui Apollo. Vestitul şi curajosul Dedal fusese cel care înălţase magnifica construcţie şi i-o consacrase puternicului *Apollo Timbreo*. Priceputului arhitect i se păruse răsplata potrivită pentru zeul care îl sprijinise în curajoasa sa iniţiativă: spre a scăpa din labirintul Minotaurului în care îl închisese Minos alături de fiul său, Icar, Dedal luase fantastica decizie de a se elibera zburînd! Cu aripi de ceară nemaipomenite – care lui Icar i s-au topit fiindcă s-a apropiat prea mult de soare –, Dedal a ajuns la Cuma şi a ales acest loc ca sediu al maiestuosului edificiu pe care Enea îl admira acum. Privirea lui

Enea a încercat să evite sculpturile superbe ce împodobeau templul, să-şi distragă atenţia de la atrăgătoarele statui care îl captivau, concentrîndu-se asupra misterioasei figuri feminine care îi apăruse în faţa ochilor. Femeia îl îndemna să facă sacrificiul ritual şi să ceară profeţia; era Sibilla, fecioara preoteasă a lui Apollo. Blondului zeu grec, troianul i-a adresat din adîncul inimii sale rugăminţi fierbinţi şi îndurerate: zeul să intervină în Olimp pentru ca persecuţiile asupra rătăcitorilor troieni să înceteze. În rugăciunile sale prin care îl implora pe zeu, Enea nu uita de ajutorul divin dat de Febo poporului său: intervenţiile providenţiale care îi salvaseră viaţa atît lui – împotriva lui Diomede –, cît şi lui Hector – împotriva lui Ahile. Şi-a amintit şi gestul divin hotărîtor care îl îndemnase pe Paris să-l lovească pe Ahile. Şi prin gura Sibillei, cuvintele lui Febo au răsunat în peştera sacră şi l-au liniştit pe erou.

Preotese-profete, Sibilele locuiau în peşteri sau grote izolate care comunicau cu lumea subterană; atunci cînd spiritul zeului intra în ele, acestea cădeau pradă convulsiilor şi delirului sacru. Fiind posedate, erau cuprinse de un violent extaz, luate de *furor divinus* al lui Apollo care, în felul acesta, îşi putea exprima voinţa. Sibilla Cumana – cu un nume incert, poate *Amoltea* sau *Demofila,* sau chiar *Erofila* – era originară din *Erythrae,* fiind fiica unei nimfe şi a unui muritor.

Pe cînd era încă adolescentă, ea dovedise extraordinare calităţi de profetă, determinîndu-şi părinţii să ia decizia – împotriva voinţei lor – să o închidă în Templul lui Apollo şi, deci, să o consacre astfel zeului.

Apollo s-a îndrăgostit nebuneşte de fată şi a consimţit să îndeplinească orice dorinţă a iubitei sale, cu condiţia ca ea să nu-şi mai revadă niciodată tărîmul natal. Erofila a

într-un greier. Închisă într-o colivie care era agăţată în templul lui Apollo din Cuma, ea a devenit batjocura tinerilor care obişnuiau să o întrebe: „Sibilla, ce vrei?" Răspunsul său obosit era mereu acelaşi: „Vreau să mor!"

Pe cînd era încă în putere, Sibilla îi oferise lui Tarquinius Superbus cele nouă *libri fatales*, cunoscute sub numele de *Libri Sibillini* – care erau o culegere de oracole. La refuzul regelui suspicios de a le cumpăra, bătrîna a dat foc la trei dintre ele, apoi a ars încă trei pînă cînd, uluit de purtarea profetei, Tarquinius a acceptat să cumpere ultimele exemplare rămase. După aceea, regele le-a depus pe Campidoglio, în templul lui Jupiter Capitolino, unde au fost ascunse şi păzite de un colegiu sacerdotal, mai întîi de *duumviri*, apoi de *decemviri* şi în sfîrşit de *quindecemviri*. Atît de importante erau aceste lucrări încît era întotdeauna nevoie de acceptul Senatului pentru a fi consultate: de aici se poate vedea marele renume pe care îl avea Apollo.

Zeu al luminii şi al purificării, Apollo era văzut înainte de toate ca zeu eliberator şi salvator. Zeitate *salutaris* prin excelenţă, el era invocat ca zeu „care salvează şi vindecă de orice boală molipsitoare" atît indivizi, cît şi întregul popor, atît fiinţe vii, cît şi sufletele lor. Cu ocazia oricărei epidemii, toate rugăciunile erau îndreptate către Apollo *Medicus*, *Peone*, care cu o atingere a arcului său divin vindeca în mod miraculos. În 429 î.Hr., lui Apollo Salvatore i s-a înălţat un templu magnific; în 212 î.Hr., la Roma au fost introduse *Ludi Apollinares* – ecou ritual al jocurilor pitice –, care au avut mare succes la public şi numeroşi participanţi, bucuroşi să cîştige atenţia zeului. Instituirea jocurilor fusese sugerată de profetul *Marcius*, deja faimos pentru prezicerea sa care se împlinise: Hannibal triumfase în bătălia de la Canne, de-a lungul Ofantului, care se soldase

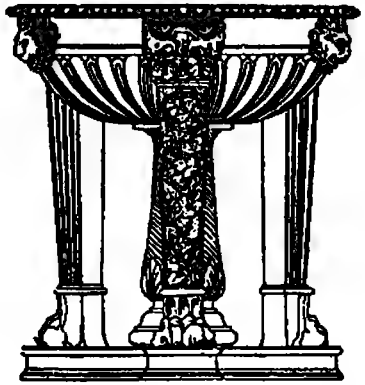
cu un adevărat măcel în care căzuseră aproximativ 70 000 de romani. Afirmaţiile lui *Marcius* erau, deci, foarte preţuite, aşa că, atunci cînd el a propus instituirea jocurilor în cinstea lui Apollo pentru a îmblînzi – datorită favorii divine – zeităţile protectoare ale cartaginezilor, profetul a fost imediat ascultat. Profetul a dat foarte multe detalii: fondurile necesare trebuia obţinute printr-o colectă, organizarea revenea decemvirilor sibilini şi, mai cu seamă, desfăşurarea jocurilor trebuiau să stea sub semnul entuziasmului şi al destinderii participanţilor. Apollo a fost satisfăcut de organizarea jocurilor şi de rezultatul obţinut. El i-a susţinut total pe romani şi a dat celui de-al doilea război punic un deznodămînt favorabil lor.

Cu o altă ocazie a fost verificată totala protecţie acordată credincioşilor romani pe parcursul serbărilor în cinstea lui. În timpul jocurilor, cînd publicul era complet vrăjit de muzica suavă a unui bătrîn mim, a avut loc brusc un atac inamic. Magia cîntecului a fost întreruptă violent de un strigăt speriat care anunţa prezenţa duşmanilor la porţile cetăţii. Haosul s-a instaurat din cauza mulţimii disperate. Aceasta ar fi fost cu uşurinţă prădată de agresori dacă o ploaie neaşteptată şi ucigaşă de suliţe trimise de Apollo nu i-ar fi decimat la timp pe duşmani. Odată întorşi la locul de desfăşurare a jocurilor, romanii l-au găsit aşezat comod pe bătrînul mim care nu încetase nici un moment să cînte, conştient fiind de importanţa menţinerii sacralităţii spaţiului şi timpului care nu permitea intervenţii violente.

Apollo era prin excelenţă zeul prevestitor şi îşi merita rolul de profet al lui Jupiter; îndrăgostit de muzică, înclinat către artă, fascinant prin înfăţişarea şi prin firea lui generoasă, acest zeu, impunător prin individualitatea sa mitică, reprezenta sinteza perfectă a inspiraţiei, a binelui

şi a bucuriei. Cu toate acestea, cîteva trăsături de caracter, ca de exemplu mînia manifestată în exces, au făcut din el şi o divinitate severă şi răzbunătoare, capabilă să provoace neplăceri colective şi aducătoare de moarte.

Dar Apollo iubit la Roma era un zeu salvator: era Apollo din Azio – care îl sprijinise pe Augustus în faimoasa bătălie din anul 37 î.Hr. –, cel care avea aceeaşi paternitate cu Augustus şi căruia i se înălţase un templu uluitor pe Palatino; sau Apollo *Soranus*, venerat pe muntele Soratte (aici sacerdoţii săi erau travestiţi în lupi), care, avînd înfăţişare de vultur, o salvase pe Valeria Luperca, tînăra victimă a unui sacrificiu sîngeros făcut Junonei. Era Apollo iluminat de artele frumoase, protector al drumeţilor şi marinarilor, furnizor prestigios de oracole demne de luat în seamă şi respectate, era, în concluzie, purificatorul prin excelenţă, zeitate a luminii şi a curăţirii.

Diana: miloasa şi fermecătoarea stăpînă a fertilităţii

Antică zeiţă italică, ea simboliza, prin conduita sa castă şi severă, forţa neîmblînzită a naturii în care elementele sălbatice se împletesc cu cele virginale. Diana este zeiţă lunară prin excelenţă. Etimologia cuvîntului „Diana" pare să trimită la dius *sau la* dies, *zi, şi semnifică „Divina", „Luminoasa", revelînd sfera sacră proprie unei zeiţe a cerului şi a luminii.*

Figura sa reuşeşte să sintetizeze trăsăturile unei ipostaze puternice a Marii Mame asiatice şi egee: prezenţa ei la naşteri dovedeşte acest lucru. Diana romană, care se identifică la greci cu Artemis începînd din secolul al V-lea î. Hr., este zeiţa care supraveghează atît naşterea, cît şi evoluţia fiinţelor umane, dar şi zeiţa însetată de sînge şi care se complace în acte de violenţă: cum este cazul Dianei Nemorensis, *patroana femeilor însărcinate, dar şi responsabilă cu succesiunea regilor prin eliminarea lor fizică. Zeiţă fecioară a naşterilor şi protectoarea îndurerată a celor care luptă pentru a-şi păstra castitatea, Diana este stăpîna miloasă şi fermecătoare a fertilităţii.*

Renumitul crîng plin de graţie situat pe malul lacului Nemi – „oglinda Dianei" – fusese de mult timp ales ca loc destinat unei practici rituale ciudate: un preot cu sabia scoasă din teacă se rotea împrejurul unui copac vrînd să împiedice pe oricine să se apropie. Era *Rex Nemorensis*, „preotul care îl ucide pe ucigaş şi care la rîndul său va fi ucis...", cel care – adesea un sclav fugar – îşi ucisese prede-

cesorul şi care inevitabil era ucis de către succesorul său. Preotul supraveghea arborele stufos cu prudenţă şi sîrguinţă fiindcă ştia bine că posibilul candidat la funcţia de *Rex Nemorensis* nu l-ar putea înfrunta decît după ce ar desprinde o ramură din copac. „Cu frunzele şi mlădioasa tulpină de aur", rămurica nu era alta decît aceea care îi permisese lui Enea să coboare în Infern şi care acum făcea posibil duelul fatal al cărui epilog nu putea fi decît unul sîngeros. Căci doar aşa o puteai linişti şi îi puteai fi pe plac Dianei. Pădurea Ariccia, aflată la poalele munţilor Albani, era scena unor vechi obiceiuri care o aveau ca punct sacru de reper pe *Diana Nemorensis*, în jurul căreia gravitau şi alte figuri mitice – a lui Virbio, de exemplu.

Demon al pădurii Ariccia, Virbio era „bărbatul născut de două ori" (de la *Vir* – bărbat şi *bis* – de două ori). Fiu al marelui erou grec Tezeu şi al amazoanei Melanippa, numele său adevărat era Ippolit; îi plăceau vînătoarea, activităţile sportive şi, mai ales, o venera cu devotament pe zeiţa fecioară Diana. Dezinteresul său evident faţă de frumuseţea feminină îi atrăsese ura Venerei, zeiţa dragostei, care a vrut să-l pedepsească într-un mod exagerat. Ea a făcut în aşa fel încît Fedra, a doua soţie a lui Tezeu, s-a îndrăgostit de frumosul tînăr şi, refuzată de acesta, l-a acuzat de comportament jignitor şi violent.

Tezeu, văzîndu-şi soţia disperată, răvăşită şi pe jumătate goală şi auzind cele întîmplate – total inventate –, şi-a dat seama de jignire şi, cuprins de mînia cea mai cumplită, şi-a blestemat fiul nedemn şi i-a cerut lui Neptun răzbunare. Un sfîrşit nefericit i-a fost rezervat tînărului nevinovat: în timp ce-şi conducea carul pe plajă, zeul mării a trimis un monstru marin care a înspăimîntat caii pînă într-atît încît s-au lansat într-o cursă dezlănţuită. Căzut din car, dar cu

Statuie ce o reprezintă pe Diana (gravură după *Monumente alese din Villa Borghese)*

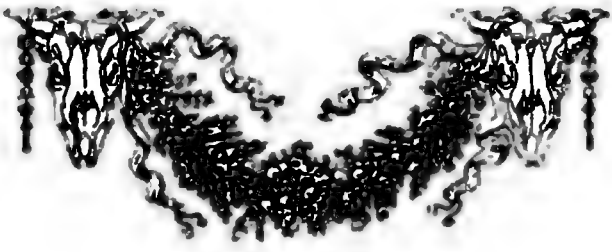
un picior prins în hăţuri, Ippolit a fost ucis de bestiile iritate. Diana nu putea să nu intervină: a cerut ajutorul lui Esculap, zeul medicinei, l-au înviat pe nefericitul credincios şi de acolo l-au transportat în Ariccia. Zeiţa a interzis pentru totdeauna accesul cailor în pădurea sa sacră.

Dincolo de aceste episoade mai puţin fericite, Diana lacului Nemi era mai cu seamă o zeiţă binevoitoare, cum demonstra numărul mare al credincioşilor care participau la sărbătoarea sa anuală, la idele lunii august. Zeiţă celestă a lunii şi a luminii, ea era omagiată de credincioşi care veneau purtînd în mîini o torţă aprinsă. De la zeiţă a pădurilor şi a vegetaţiei, Diana devine apoi parteneră a femeilor însărcinate, făcîndu-se astfel legătura între apariţia luminii zilei şi venirea pe lume a fiinţelor umane. Generaţii de femei romane o venerau şi o implorau pentru ca naşterea să decurgă bine; generaţii de bărbaţi o invocau pentru ca familia lor să fie protejată, dar şi pentru o bună reuşită la vînătoare sau pentru prosperitatea pădurilor. Ca zeiţă a fericirii conjugale, ea a fost venerată mai ales în zona capuană, în pădurile muntelui Tofata, unde era numită *Tifatina.*

Templul de pe Aventin – mai important decît toate – a fost construit de Servius Tullius şi a devenit un centru strategic de practicare a cultului, fiind punct de referinţă pentru întreaga confederaţie latială. Toţi membrii ligii contribuiseră la construcţie: templul era închinat Dianei din Efes, iar la intrarea în templu, pe perete, se puteau observa două enorme coarne de vacă, animal drag zeiţei. Existase o profeţie care spunea că posesorul unei bovine de o frumuseţe uluitoare ar putea determina hegemonia ţării sale prin sacrificiul făcut Dianei: un sabin a fost cel care a oferit zeiţei magnificul animal. Majoritatea credincioşilor care

mişunau în jurul templului de pe Aventin fuseseră sclavi; şi foarte mulţi fugari îşi găseau scăparea în pădurile, munţii şi lacurile ce constituiau spaţiul sacru al zeiţei, cel mai întins dintre toate.

Sora legitimă a lui Apollo, Diana a fost onorată alături de el, dobîndind apelativul *Diana Victrix*, venerată în timpul desfăşurării jocurilor dedicate lui Apollo: deşi încă stăpînă a animalelor, simbolistica este schimbată – în locul vacii, simbolul prosperităţii, ea are ca tovarăş credincios o ciută săltăreaţă.

Mater Matuta: buna mamă divină

Antică zeiță italică a nașterii, Mater Matuta *era inițial venerată ca zeiță a Aurorei și a principiilor bune, cum arată asemănarea, de altfel destul de ambiguă, a apelativului său* – matuta *sau* matutina – *cu cel al lui Ianus,* matutinus, *zeu inițial. Zeiță a fecundității și a nașterilor, ea își exercită protecția sacră mai ales asupra femeilor și asupra familiei, fiind deci în legătură, mitologic vorbind, cu zeița Junona. Gravă și hieratică, ea era divinitatea „bună", „senină" și „salvatoare", suferind abia mai tîrziu asimilarea mitico-rituală cu zeița greacă Ino-Leucothea, mult mai binevoitoare și nefericită.*

Athamas, rege în Orcomeno, era foarte mîhnit de foametea care îi devasta țara. Respectînd ordinul divin, el se căsătorise cu Nefele, creatură ciudată pe care Jupiter o plăsmuise dintr-un nor, făcînd-o asemănătoare Junonei, pentru a-l înșela pe necredinciosul și ingratul rege Issione. Căsătoria, cu toate că se bucurase de nașterea a doi fii – Fryxos și Helle –, nu era fericită. Cînd Athamas a întîlnit-o pe Ino, fiica lui Cadmos, imediat s-a îndrăgostit. A îndepărtat-o pe Nefele și s-a căsătorit cu frumoasa prințesă tebană: din uniunea lor au văzut lumina zilei doi fii, Learco și Melicerte.

Ino, geloasă pe cei doi fii pe care Athamas îi avea de la prima sa soție, a pus la cale o înșelătorie pentru a-i ucide: le-a îndemnat pe femei să lase semințele de grîu să se usuce și cîmpurile necultivate. Foametea înspăimîntătoare care s-a produs l-a determinat pe Athamas să trimită doi

în timp ce Melicerte a devenit *Portunus*, zeul navigatorilor, înfăţişat adesea pe spinarea unui delfin. Leucotea, zeiţa albă a valurilor mării, a început să plutească lent pînă cînd apa a purtat-o pe maluri latine. Coborînd pe pămînt, ea a înaintat pe cărări necunoscute cînd, în apropierea pădurii Stimula, atenţia i-a fost atrasă de voci vesele: un grup mare de bacanţi petrecăreţi, cuprins de furie orgiastică, dansa frenetic. La vederea tinerei delicate, toţi s-au năpustit violent asupra ei. Hercule, care se afla din fericire prin preajmă, atras de ţipetele disperate ale lui Ino, i-a sărit imediat în ajutor şi a eliberat-o. Eroul a decis apoi să i-o încredinţeze Carmentei, bătrîna şi înţeleapta mamă a lui Evandru, cea care, printre *Camene* – anticele zeiţe ale izvoarelor şi apelor –, avea darul profeţiei. Răvăşitei şi înspăimîntatei Ino, bătrîna i-a prezis că va fi glorios onorată la Roma, unde a fost venerată cu numele de *Matuta* şi i-a fost dedicată sărbătoarea fastuoasă de 11 iunie, ziua sacră a *Matraliei*.

Alături de numele *Matuta*, zeiţa greacă Ino a obţinut şi apelativul „Mater", care aminteşte de pierderea celor doi fii nefericiţi ca urmare a tragicei pedepse. Ea era considerată mama divină, binevoitoare cu femeile romane, cărora le proteja copiii de boli, mai mult decît pe cei nou-născuţi – acesta fiind rolul lui *Juno Lucina*. Pe lîngă aceasta, Mater Matuta se ghida după reguli etice severe: la sărbătoarea sa şi la manifestările cultuale, ea nu îngăduia decît participarea fecioarelor şi a femeilor *univire*, prezenţa sclavelor fiind exclusă.

Marte: părintele Victoriei, ocrotitorul Dreptății

Zeitate tutelară a ritualurilor războinice de fecunditate, Marte este – în studiile lui Dumézil – zeul funcțional al clasei războinice. Forță întunecată și violentă, el este și zeul tinerilor care se pregătesc de luptă, gata să atace și să cucerească, și al primăverii – anotimp în care se reiau operațiunile militare. Zeu al fertilității cîmpurilor și protector al recoltelor de eventuale pericole, Marte este o zeitate crudă, iar mărinimia care pune în mișcare acțiunile lui nu reușește să reducă ferocitatea sa. Figura sa mitologică însumează o dublă performance *culturală: aceea de zeu creator al bunăstării agricole și aceea de zeu războinic foarte activ și puternic. Marte a fost asociat – sau, cîteodată, total opus – cu Quirinus, de care se deosebește esențialmente prin natura sa violentă și sîngeroasă. Marte nu pare a fi neapărat zeul războiului, ci mai degrabă al dreptății, al înfruntărilor corecte și, printre altele, dușman potențial al aceloraşi romani care îi închinau spații sacre în afara cetății, dincolo de* pomerium.

Junona era mai nervoasă ca oricînd, căuta fără astîmpăr o soluție care să-i spele rușinea: Jupiter – care greșise deja adesea față de zeiță, avînd numeroase relații adulterine pătimașe – atinsese de data asta culmea obrăzniciei și a insultei față de soția sa: o crease pe Minerva! Că lui Jupiter îi plăceau alte zeițe – și chiar și diferite muritoare – intra pur și simplu în logica existenței unui cuplu, dar, cu

naşterea Minervei, Junonei i se părea inutilă orice justificare din partea părintelui divin, iar prezenţa sa alături de el, în calitate de soţie, nu-şi mai avea rostul. Zeiţa a încercat să se concentreze pentru a organiza un plan de răzbunare, dar furia şi consternarea nu-i dădeau pace. În momentul acela trecea graţioasa şi împodobita Flora, expresie sacră a forţei vegetale. La vederea ei, Junona s-a liniştit brusc reamintindu-şi anumite calităţi pe care le avea zeiţa. Şi-a amintit că Flora deţinea o floare minunată, cu o putere atît de mare de a fecunda încît, doar printr-o simpă atingere, femeia rămînea însărcinată. Chipul trist al reginei zeilor s-a destins într-un zîmbet senin: pentru a-şi linişti furia şi pentru a compensa gestul jignitor al lui Jupiter, s-a hotărît să rămînă însărcinată fără a avea raporturi conjugale. Datorită bobocului magic dat de Flora, ea l-a conceput şi i-a dat naştere unuia din cei mai importanţi zei romani, Marte.

Ca omagiu adus Florei, Marte a crescut fiind considerat zeu al vegetaţiei: sfera sa sacră s-a lărgit, cuprinzînd primăvara şi apoi tinereţea, ca metaforă a primăverii în ciclul biologic al omului. Dar un alt raport de asemănare lega tinereţea de anotimpul renaşterii naturii: fie pentru că vitalitatea proprie tinereţii înclină mai mult spre activităţi războinice, fie pentru că primăvara este anotimpul redeschiderii ostilităţilor. Lui Marte îi plăceau în special „primăverile sacre" şi a primit cu bucurie onoarea de a-i conduce pe acei tineri care – plini de entuziasm, însetaţi de aventură şi împinşi de dorinţa de a descoperi noul – îşi lăsau „iubitul tîrg natal" şi plecau în căutare de noi locuri favorabile fondării de noi oraşe. Această despărţire violentă şi definitivă de vechea patrie era numită *ver sacrum* (primăvara sacră) şi adesea se putea observa în fruntea micului grup de pribegi unul din animalele sacre ale lui Marte.

puterii sale, cauzată de înclinaţiile războinice ale zeului care, cu toate acestea, prefera să-şi înfrunte duşmanul de la înălţimea carului mai curînd decît de pe cal.

Ca zeitate agrară şi puternică forţă roditoare, Marte era invocat în calitate de protector al agricultorilor în cîntecele fraţilor Arvali, şi numeroşi arbori – stejarii, smochinii etc. – îi erau consacraţi. Îi era dedicată luna martie, cînd natura renaşte şi încolţeşte, şi sărbătoarea primăverii, *Ambarvalia*, cînd i se ofereau jertfe animale – *Souvetaurilia* (ceea ce presupunea sacrificarea unui porc, a unui miel şi a unui viţel), slăvindu-l în calitate de protector al bunăstării agricole. Marte era patronul muncilor de zi cu zi ale cîmpului şi mai cu seamă al lui *averruncus*, zeitate salvatoare care proteja cîmpurile de eventuale dezastre.

La sărbătoarea de toamnă – *October Equus* (*Equirrie* de 15 octombrie) – se oficiau practici rituale în onoarea recoltelor, *ob frugum eventum:* aveau loc curse de cai, iar animalului învingător i se punea pe cap un colac din făină de grîu şi era jertfit zeului. Trebuie reţinut faptul că atît capul, cît şi coada victimei posedau anumite proprietăţi purificatoare. Coada era dusă degrabă în templul Vestalelor, iar sîngele care ţîşnea era lăsat să cadă pe altar; după ce se închega, acesta servea drept ingredient – împreună cu faguri de miere şi cenuşa viţeilor sacrificaţi în *Fordicidia* – la prepararea tămîii folosite în sărbătoarea expiatoare numită *Parilia.* În 46 î.Hr., după triumful lui Cesar, s-a produs o revoltă militară; violenta represiune care a urmat a adus o schimbare în desfăşurarea ceremonialului: tradiţionalului cal i-au luat locul oamenii!

Dar intervenţia salvatoare a lui Marte cu scopul de a proteja recoltele de calamităţi distrugătoare era prin excelenţă războinică. Ocrotitor al pămîntului – fie ca loc destinat

aşezărilor umane, fie ca spaţiu al activităţilor agricole – el era prezent la ceremoniile *Amburbium* şi *Ambarvalia* (purificarea teritoriului urban şi a celui rural).

La Roma, Marte a primit atributele – şi s-a bucurat de mult respect – unui mare zeu: mai puternică decît *Flamen Martialis* era doar *Flamen Dialis,* cea a lui Jupiter. Iar sărbătorile în cinstea lui erau foarte numeroase şi foarte solemne. Colegiul *Saliilor* organiza şi se ocupa de dimensiunea sacră a acestor serbări: se cînta, se făceau sacrificii, se rosteau rugăciuni şi, mai cu seamă, se efectua un prestigios dans războinic spartan – „pirrica". Aceste procesiuni şi tradiţii presupuneau implicarea celor prezenţi într-o manifestare comună, sacră şi ameţitoare: înarmaţi cu spade, lănci, scuturi şi ciomege, ei se roteau dansînd împrejurul altarului divin, însoţindu-şi mişcările de anumite cîntece magice, menite să obţină favoarea divină. Ritmul marşului dansat era dat de cîntecul la flaut şi era întărit de lovirea periodică a ciomagului de scutul sacru.

Bunul rege Numa instituise colegiul Saliilor după ce fusese protagonistul unui uimitor eveniment. Totul începuse atunci cînd Numa, deznădăjduit de condiţiile atmosferice dezastruoase care bîntuiau comunitatea, invocase bunătatea divină. Cu un gest de totală supunere, el înălţase braţele către cer, rugîndu-se cu ardoarea de care doar cineva de rangul său putea da dovadă. Pe neaşteptate, un scut miraculos fin incrustat i-a căzut printre mîini, în timp ce cuvintele divine străbăteau aerul dimineţii: ele promiteau prosperitate şi pace poporului cu condiţia ca acesta să păzească semnul sacru al protecţiei divine. Drept care, pentru a evita posibile furturi, Numa i-a dat abilului Mamurius Veturius sarcina de a fabrica alte unsprezece scuturi, identice cu cel original; iscusitul meşteşugar şi-a

îndeplinit atît de bine misiunea, încît nici Numa nu a mai fost capabil să deosebească primul scut de celelalte. Scuturile au fost încredinţate celor doisprezece Salii; sediul lor, aflat pe Palatin, era *Curia Saliorum*, iar printre membri se distingeau tinere vlăstare provenind din familii nobile romane. Acest colegiu era condus de un *Magister*, căruia i se alăturau un *Praesul* (cel care se ocupa de dans) şi un *Vates* (cel care îndruma corul).

Imaginea cea mai răspîndită a lui Marte rămînea cea de mîndru luptător înarmat cu lance şi bici, adesea în picioare, în carul condus cu o viteză ameţitoare. Iubitor al catastrofelor şi al masacrelor, cel care aducea nenorocirea în comunităţi liniştite, zeul era simbolul dezastrului divin, favorabil cataclismelor războiului. Marte dădea şi numele cîmpului situat la marginea spaţiului civil, *campo di Marte*. În această zonă periferică a oraşului, situată între Quirinal şi Tibru, zeul războinic supraveghea exerciţiile militare pe care le efectuau tinerii. Toţi cei care participau la jocuri şi lupte – deci nu doar soldaţi, ci şi gladiatori – se încredeau în *Mars Invictus, Victor*.

El era *Mars Gradivus*. Cel care i-a îndemnat pe romani la luptă – în anul 282 î. Hr. – împotriva lucanilor şi brutilor, dîndu-le atîta putere de a lupta încît au obţinut o strălucită victorie. Cel care era invocat cu strigătul *„Mars, vigila!"* de către comandanţii legiunilor înainte să plece la război. Cel căruia, drept mulţumire, îi erau aduse sacrificii de către soldatul care – pentru o anumită faptă eroică a sa – se bucura de recunoaştere din partea tovarăşilor săi de luptă. Cel care, cu mîhnire, trebuia să admită subordonarea faţă de *Jupiter Feretrius*, căruia continuau să i se ofere bogatele prăzi de război.

Marte a avut numeroase iubiri, dar dintre acestea se remarcă, datorită pasiunii intense, cea pentru frumoasa Ve-

nus. Dragostea lor a fost una furtunoasă, dar desăvîrşită datorită atît vigorii fizice şi virilităţii zeului, cît şi graţiei încîntătoare şi voluptuoase a zeiţei. În ciuda puternicei atracţii pe care o resimţea faţă de strălucitoarea zeiţă a dragostei, Marte a înşelat-o curînd cu viteaza *Nerio,* zeiţa Bravurii şi a Îndrăznelii, către care îşi îndreptau invocaţiile tinerele mirese răpite.

Îndrăgostindu-se de curajoasa zeiţă sabină, Marte şi-a dat imediat seama că nu-i va fi uşor să o aibă. Hotărît să o obţină, el a luat decizia să o răpească pe îndărătnica şi mîndra Nerio, silind-o să devină soţia lui. Gestul său năvalnic de dragoste i-a adus lui Marte denumirea de zeu al răpirilor, formă primitivă a căsătoriei. De atunci, zeul a fost pus alături de *Juno Lucina,* zeiţa căsătoriei, amîndoi fiind sărbătoriţi de doamnele romane pe data de 1 martie.

La idele lunii martie, în crîngul înflorit de pe malul Tibrului, în apropiere de Porta del Popolo, avea loc o festivitate sacră în onoarea *Annei Perenna,* simbol al răsturnării vesele şi hazlii a tuturor normelor sociale. Episodul care dăduse naştere acestei sărbători fusese gluma făcută în bătaie de joc zeului războinic. El era din nou îndrăgostit nebuneşte, de data asta severa Minerva fiind ţinta dragostei sale. Dezamăgit de numeroasele refuzuri hotărîte ale frumoasei zeiţe, Marte a decis să se adreseze bătrînei Anna, cerîndu-i disperat acesteia să intervină pe lîngă zeiţă. Anna, înţelegînd de la început că o reuşită e imposibilă – dată fiind proverbiala castitate a Minervei –, l-a indus în eroare pe Marte, încurajîndu-i zadarnicele speranţe cu vorbe viclene şi iscusite. Naivul zeu, orbit de dorinţa sa nebună, nu şi-a dat seama că este tras pe sfoară şi s-a lăsat înşelat. Amabila mijlocitoare a pus la cale o întîlnire nocturnă între cei doi îndrăgostiţi, ea aflîndu-se

în locul Minervei. Adecvat mascată, bătrîna Anna l-a întîmpinat cu entuziasm pe nerăbdătorul Marte şi l-a condus în camerele sale, dar, ajunşi în patul nupţial, ea şi-a descoperit chipul – pînă atunci ascuns de un văl – şi a făcut haz de uluitul amant, folosind şi cuvinte grele, obscene.

Numeroaselor uniuni divine, Marte le-a adăugat şi un număr de iubiri pentru muritoare. Chiar dacă era de obicei atras de femei cu un caracter puternic şi hotărît, Marte a fost imediat sedus de delicata şi lipsita de apărare Rea Silvia, fiica lui Numitore, rege în Alba. Acesta din urmă fusese detronat de către fratele său Amulius care, pentru a evita atentatele la tron, o obligase pe Rea Silvia să devină vestală. Astfel, tînăra nu putea avea copii dat fiind jurămîntul de castitate pe care îl făcuse. Îndrăgostit şi profund mişcat de situaţia nefericită şi nedreaptă pe care o trăia tînăra, Marte s-a iubit pe ascuns cu Rea Silvia. Dar semnele întîlnirilor lor tainice au început curînd să se arate: Rea era însărcinată şi acest lucru nu a trecut neobservat de către Amulius. Imediat, regele cel perfid a întemniţat-o şi a condamnat-o la moarte, rezervîndu-i astfel o soartă crudă. Rea a născut doi gemeni, pe Romulus şi Remus, care au jucat un rol important în evoluţia istoriei romane.

Venus: zeiţa cu părul de aur

Venus este antica zeiţă italică ale cărei însuşiri primitive mitico-religioase continuă să pună numeroase probleme.

Considerată iniţial patroana vigilentă a fecundităţii şi a vegetaţiei, zeiţa trece printr-un violent proces de elenizare care o va purta – din secolul al II-lea î.Hr. – către identificarea cu greaca Afrodita. Analiza etimologică a condus la evidenţierea unei alte funcţii ale sale: cea de mediatoare a rugăciunii. Rădăcina vener- *a fost asociată lui* veneror *– a venera, şi lui* venia *– graţie, acesta din urmă confirmîndu-se în expresia* Venus Ioria, *„graţia lui Jupiter". Promotoare a dorinţelor erotice, a voluptăţii şi a plăcerii, Venus este cu siguranţă cea mai feminină dintre zeiţe.*

În aprilie – lună sacră pentru că acum renaşte natura în toată puterea sa germinativă –, Venus se bucura de practici rituale în cinstea sa. Reacţia ei puternică împotriva impunerii oricăror reguli nu era bine primită de cei care supravegheau ordinea civică, aceştia nedîndu-şi acordul nici în faţa preoţilor cultului lui Venus. Dar în aprilie, odată cu venirea primăverii – cel mai frumos anotimp! –, cînd are loc magica renaştere şi explozie a naturii, cînd senzualitatea cuprinde atît lumea vegetală, cît şi pe cea animală, zeiţa se bucura de plăcuta împlinire a puterilor şi a funcţiilor sale.

Pentru a-i îndeplini toate dorinţele urma apoi *Pervigilium Veneris,* veghea – de trei nopţi consecutive? – ce avea

loc în Sicilia, în cinstea bine-venitei reveniri a primăverii. La sărbătoarea anuală, care se bucura de o mare audienţă, participau femeile: printre acestea se puteau remarca atît doamne, cît şi sclave, atît nimfe, cît şi tinere fete, dar neapărat *doar* femei. Interdicţia, care îi penaliza pe bărbaţi, se extindea şi asupra fecioarelor, încît şi Diana era scutită de a participa. Vioiciunea şi graţia se îmbinau în aceste nopţi de veghe; aici domnea porunca lui Venus, care, prin cuvinte convingătoare şi armonioase, îndemna către uitarea de sine în braţele dragostei:

Cras amet qui nunquam amavit,
Quique amavit cras amet.

(Să iubească mîine cel ce n-a iubit vreodată/ şi cel ce a iubit deja să iubească mîine.)

În acest gineceu sacru se petrecea marea celebrare a iubirii, înţeleasă atît ca pulsiune vitală, cît şi ca uniune dătătoare de viaţă sau dorinţă de pură satisfacere a plăcerilor. Lui Venus îi plăcea să danseze cu Nimfele şi Graţiile împodobite cu ghirlande de flori, printre ramuri de mirt, în timp ce rîndunelele, celelalte păsări şi lebăda cîntau, fiind supuse legilor iubirii şi zeiţei. Aceste legi erau în principal cele ale căsătoriei, de aceea Venus era adorată ca zeiţă a căsătoriei de către matroane, dar şi de către fecioarele care aşteptau cu nerăbdare ziua nunţii.

La Roma, unde a dobîndit apelativul Concordia, avînd calitatea de garantă a raporturilor sociale, Venus avea trei temple foarte vechi. Primul era închinat lui *Venus Murcia*, cea care prin farmecele sale seduce şi împlineşte, cu supusă complicitate, jocurile amoroase. În schimb, micul sanctuar dedicat lui *Venus Cloacina*, zeiţă a *Cloaca Maxima*, se găsea în vecinătatea Forului şi simboliza uniunea romanilor

Gravură după un desen de A. Paquier, ce o înfăţişează pe Venus, sculptată de Canova (Villa Borghese)

cu sabinii. De fapt, înainte de a marca alianţa lor, Romulus şi Titus Tatius îi înălţaseră lui Venus un altar unde se purificau cu rămurele de mirt. Templul lui *Venus Libitina*, zeiţa desfrînării, dar şi a grădinilor şi a viţei-de-vie, se găsea la marginile unei păduri înflorite (un timp sediul unei antice divinităţi funerare); aniversarea fondării templului era sărbătorită pe 19 august.

Printre festivităţile de cult care îi erau închinate se numără una foarte veche, a cărei răspîndire era restrînsă: aceea dedicată lui *Venus Calva*. În momente primejdioase, deosebit de critice, matroanele romane, deznădăjduite, dar încrezătoare, îşi ofereau minunatele plete bogate. Lui *Venus Obsequens* – cea care răspunde rugăciunilor şi îi însoţeşte *(obsequere)* pe învingători – i-a fost înălţat primul templu la Roma în secolul III î. Hr. Zeiţă a dragostei (mai mult sau mai puţin legitimă), ea era, printre altele, străbuna

divinitate care le asigura romanilor victoria în campaniile militare întreprinse. Ea era marea *Venus Victrix*, goală, cu o suliță în mînă. Şi, mai cu seamă, rămînea binevoitoarea *Venux Genitrix*; în jurul acesteia din urmă avea loc un ceremonial reverențios, iar numele său era întărit de titlul de Mamă a Eneazilor.

Cea mai glorificată şi cea mai frumoasă dintre zeițe, Venus a avut numeroase iubiri şi, datorită poftei sale nestăpînite de viață, ea concepea ideea de sexualitate pură, independentă de procreare. În urma relației cu principele troian Anchise l-a născut pe Enea. Această iubire era consecința unei pedepse a lui Jupiter – şi ca urmare zeița trebuia să trăiască osîndele dragostei. Îndată ce l-a văzut pe Anchise, lui Venus i s-a părut minunat şi s-a îndrăgostit nebunește de el. Nu a vrut să-l aibă imediat, dar s-a împodobit cu multă grijă şi s-a parfumat pentru întîlnirea amoroasă, apărînd ca o tînără delicată şi plină de grație. După noaptea de dragoste, atunci cînd zeița cu părul de aur s-a arătat în toată frumusețea ei, Anchise s-a întristat şi i s-a făcut frică. Ea l-a văzut îngenunchind şi, printre lacrimi şi suspine, a rugat-o să aibă milă de el, implorînd-o să-l salveze, dat fiind că niciun muritor nu putea să rămînă teafăr şi fericit după ce se unise cu o zeiță. Umilită şi dezamăgită, Venus a regretat gestul necugetat al pasiunii sale oarbe. A decis să nu-l mai revadă niciodată pe Anchise, dar a continuat să vegheze asupra fiului lor, Enea. Acel valoros Enea care i-a provocat atîta neliniște, dar i-a adus şi atîtea satisfacții şi a făcut-o să devină zeitate națională.

Venus Erucina, zeița sicilă din Erice, în al cărei templu se practica şi prostituția sacră, continua să dețină matricea atributelor prin excelență venerice: energie creatoare de nestăpînit, erotism şi putere generativă, dorință de viață şi

forţă a procreaţiei. Ca zeiţă a prostituţiei, a fost considerabil onorată în diverse situaţii care priveau morala curentă. Templul lui *Venus Obsequens* a fost construit cu bani strînşi în urma pedepsirii femeilor adultere, în timp ce templul închinat lui *Venus Verticordia* a fost înălţat după ce a avut loc un grav incident: „incestul" săvîrşit de trei vestale cu trei cavaleri romani. Scandalosul act a fost comis de tinere provenind din familii nobile: *Aemilia, Licinia* şi *Marcia.* Odată descoperit incidentul, ele au devenit ţinta furiei poporului; Crassus a intervenit, reuşind să salveze doar două dintre tinerele năpăstuite, pentru cea de-a treia verdictul fiind de neînduplecat. În perioada aceea au avut loc anumite întîmplări de rău augur pe care oamenii le-au interpretat ca semne ale furiei zeilor din cauza iertării de care s-au bucurat tinerele lipsite de demnitate. De aceea, procesul s-a redeschis şi celor două nefericite care supravieţuiseră le-a fost luată orice speranţă şi orice posibilitate de a face apel. După consultarea cunoscutelor *Libri Sibillini*, s-a decis înălţarea unui templu închinat lui *Venus Verticordia,* „cea care le îndeamnă pe femei să fie pudice". Detaşîndu-se de imaginea unei Venus a voluptăţii, zeiţei i-a fost creată o statuie ce a avut-o drept model pe *Sulpicia,* soţia lui Q. Fulvius Flaccus, cea mai castă şi pură doamnă romană.

Purtînd un copil în braţe şi însoţită de fidelul şi nedespărţitul Cupidon, Venus era numită şi *Felix,* fascinanta zeiţă pierzînd astfel vechile sale atribute de divinitate a vegetaţiei şi a primăverii; fiind din ce în ce mai mult aplecată asupra căminului, ea îşi va asuma şi rolul de protectoare a fericirii conjugale şi a castităţii femeii.

Quirinus: ocrotitor al cîmpurilor şi al războaielor

Potrivit tezei lui Dumézil – care pătrunde în teoria vastă a celor trei funcţii *ce se înscriu într-o amplă matrice indo-europeană – Quirinus este zeul funcţional al clasei agricultorilor şi face parte şi din masa generică nespecializată. Autorul îl vede co-protagonist, alături de* Mars *şi* Jupiter, *în faimoasa, dar ipotetica Triadă Arhaică, marcînd astfel importanţa cultului său în epoca arhaică.*

Zeitate slab delimitată la nivel mitic, Quirinus ocupă cu certamente o poziţie secundară în panteonul clasic roman. De fapt, în timp el îşi pierde importanţa istorică şi începe să graviteze în jurul figurii lui Marte. Trebuie remarcate atributele sale războinice care fac din el o divinitate mai degrabă a luptei decît a păcii.

Un zîmbet satisfăcut a apărut pe chipul lui Quirinus, atenuînd astfel trăsăturile aspre ale figurii divine: era cu adevărat frumoasă sărbătoarea pe care credincioşii săi i-o închinau. Totul fusese minuţios organizat: luxul, fastul izbitor, abundenţa cadourilor aduse zeului şi, mai ales, muzica suavă pe ale cărei ritmuri aveau loc dansurile sacre.

Deodată, zeul s-a oprit brusc din plăcuta stare în care se afla, atenţia fiindu-i atrasă de o tînără graţioasă care, mai mult decît toţi ceilalţi, se abandonase în vîrtejul dansului. Quirinus a uitat de muzica atît de dragă lui, continuînd să contemple trăsăturile nobile şi fascinante ale tinerei. Voia să o aibă, aşa că i-a trimis ordin să intre în

În ceea ce priveşte strict practicile cultuale, Quirinus nu era pe deplin satisfăcut. La drept vorbind, flaminul său – *flamen Quirinalis* – era dintre cei mai importanţi, aşa cum vechiul său sanctuar de pe Quirinale era una dintre construcţiile cele mai maiestuoase şi impunătoare; dar sărbătoarea sa – care cădea pe 25 decembrie – şi *Quirinalia* de pe 17 februarie i se păreau puţin lucru comparativ cu calendarul festiv al altor zei. *Flamen Quirinalis* desfăşura totuşi o activitate liturgică intensă, aproape întotdeauna legată de agricultură: el participa la *Robigalia*, unde era contracarată duşmănia zeului Robigo, la *Consualia*, unde oficia alături de Pontifici şi Vestale şi, în sfîrşit, era prezent la *Larentalia*, în memoria lui *Acca Larentia*.

Zeitate a agriculturii, a fecundităţii şi a războiului, Quirinus era sensibil la diferenţele dintre clasele sociale în comunităţile care îl slăveau. În templul său existau doi arbuşti de mirt – unul îi simboliza pe patricieni, celălalt pe plebei. Vigoarea unuia dintre ei era intim legată de triumful social al unuia dintre cele două grupuri: cînd înflorea în toată splendoarea sa mirtul patricienilor – oglindind rînduirea socială reală –, cel al plebeilor se ofilea şi invers.

Cea mai puternică manifestare a devotamentului faţă de zeu, Quirinus a primit-o fără îndoială din partea viteazului Romulus. După glorificarea sa, faimosul întemeietor al Romei i-a apărut lui Iulius Proculus, nobil din Alba, şi şi-a manifestat dorinţa de a fi venerat cu numele de Quirinus şi de a avea propriul templu pe Quirinal. De atunci, figura lui Romulus şi cea a lui Quirinus au început să se confunde, pînă ce a avut loc o identificare totală care a suprimat vechea dualitate. Fuziunea care s-a petrecut a dus la crearea unei unice figuri mitice, cu numele de

Romulus Quirinus, eroul unei populaţii romane omogene, de aici bariera etnică între sabini şi romani fiind depăşită.

Hersilia, soţia sabină a lui Romulus, a trecut printr-un proces identic. Atrasă de Junona în pădurea sacră a lui Quirinus pentru a-şi putea îmbrăţişa soţul mort, *Hersilia* a fost lovită prin miracol de o stea căzătoare şi a părut că se dizolvă. Imediat Romulus a dus-o în templul său şi a prezentat-o zeilor cu numele de *Hora Quirini.*

Ceres: blonda zeiță greacă

Antică zeiță italică, identificată încă din epoca arhaică cu greaca Demetra. În etimologia apelativului său se remarcă aceeași rădăcină pe care o au „a crește" și „a crea", punînd în evidență figura mitică a unei mari și austere zeități a pămîntului, patroana fecundității agrare și intim legată de lumea morților. Atributele sale agrare evidente o pun în strîns raport cu Tellus Mater *și cu* Dea Dia, *zeița fecundității. De cultul care gravitează în jurul miturilor legate de ea – adesea transpunere romană a narațiunilor grecești – s-a ocupat un grup de protectori plebei, edilii, care aproape că au numit-o zeița libertății plebee, punînd-o în opoziție cu patriciana zeiță* Cibele.

Bătrîna, a cărei înfățișare ascundea neliniști provocate de nedreptatea suferită, continua obositoarea rătăcire. Lungul său drum fără țintă se transformase aproape într-o condamnare istovitoare; și ea își urma mai departe tristul itinerar – fără popasuri –, trecînd munți și văi ostile. Natura îi părea străină și ostilă. Prizonieră a amintirilor triste, bătrîna era îmbrăcată în doliu, cu fața acoperită și veșmînt lung și negru. Nu reușea să uite urletele sfîșietoare ale frumoasei sale fiice, al cărei destin nefericit îi sfîșiase sufletul.

Proserpina se juca cu veselele sale prietene într-o pădure de flori cu mirosuri îmbătătoare, în apropiere de Enna, cînd, dintr-odată, Pluto a făcut să înflorească o magnifică narcisă. Uimită, divina tînără s-a pregătit să culeagă floarea cînd, pe neașteptate, pămîntul s-a căscat și din prăpastie a apărut Pluto într-o trăsură trasă de cai nemuritori. Regele

Infernului – căruia Jupiter, din respect frățesc, nu îi putuse interzice răpirile – a furat-o pe copila neascultătoare care plîngea; țipetele ei nu i-au fost de niciun folos. Zadarnic l-a invocat ea pe Jupiter, tatăl său. În schimb, rugăciunile i-au fost auzite de zeul Soare. Cînd Ceres le-a ascultat, s-a simțit sfîșiată. Disperată, a început să-și caute iubita fiică, dar nimeni, nici zeu, nici om, nu voia să o ajute. În veșmîntul său întunecat, ea a zburat deasupra mării și a pămîntului pînă ce – după nouă zile și nouă nopți – marele zeu Soare, „veșnicul ochi prezicător", i-a dezvăluit numele răpitorului. Mînia și dezamăgirea zeiței s-au transformat imediat în nevoia violentă de a se răzbuna. Durerea ei nealinată era atît de mare încît a respins căminul divin, hoinărind fără oprire pe pămînt. Exilul pe care Ceres și l-a impus a dus la o foamete cumplită: semințele nu mai creșteau, pămîntul era steril, munca boilor și a plugarilor devenise inutilă și toată specia umană suferea de foame.

Însuși Jupiter nu știa ce e de făcut. El o trimisese deja pe Iride, mesagera zeilor, să o cheme înapoi pe Ceres, dar aceasta fusese de neînduplecat. Trimisese apoi o delegație întreagă de zeități care îi oferiseră daruri magnifice, totul fără niciun rezultat. Marelui zeu nu-i mai rămînea decît să se adreseze lui Pluto. Jupiter l-a convins pe zeu să o elibereze pe Proserpina, pentru ca astfel furia și dorința de răzbunare a mamei să se domolească. Lui Pluto, zeul cu bucle întunecate, nu i-a displăcut rugămintea lui Jupiter, nici nu a părut prea distrus de plecarea tinerei sale soții. De fapt, surîzînd, el a ajutat-o chiar să se suie în carul cu care urma să plece. Dar regele Infernului îi dăduse mai devreme un bob de rodie pe care tînăra zeiță, din imprudență, îl mîncase, necunoscînd legile Infernului. Ea era astfel constrînsă să petreacă o treime din an sub pămînt, în timp ce celelalte două treimi le putea petrece alături de mama ei.

Deşi povestea delicată, care culminase cu fericita întîlnire dintre Mamă şi Fiică, le impresionase întotdeauna pe doamnele romane, zeiţa continua să sufere din cauza lipsei unor manifestări precise ale cultului în practicile religioase ale romanilor. Abia odată cu instaurarea Republicii au avut loc schimbări decisive în acest sens.

După izgonirea Tarquinilor, rînduiala socială a oraşului fusese grav tulburată; la aceasta se adăugase provocarea la luptă a sabinilor care, conduşi de Porsenna, au atacat tînăra republică romană. Situaţia internă, deja critică, a devenit şi mai gravă din cauza foametei care redusese la minimum proviziile anuale ale populaţiei. După consultarea disperată şi în grabă a *Libri Sibillini*, *Decemviri sacris faciundis* au prescris instituirea unui cult la *Aedes Cereris*, mare templu ce trebuia înălţat în apropierea Circului şi închinat lui Ceres, *Liber* şi *Libera* – nume mitice romane ce trimit la zeii greci Demetra, Dionysos şi Persefona/Kore. Aulus Postumius, important dictator, a început construirea templului, inaugurat trei ani mai tîrziu de către consulul Spurius Cassius.

În rugăciunile închinate zeiţei, fie în postură hegemonică, fie subordonată, Ceres şi-a întărit atributele de zeiţă protectoare a vegetaţiei, a cerealelor, a secerişului şi a păstrării grîului, în timp ce *Liber* şi *Libera* supravegheau funcţiile prin excelenţă generatoare de viaţă. Dar, încă de la început, templul de pe Aventin a devenit un simbol periculos pentru puterea politică. Se stabilise ca edilii plebei – clasă ce stăpînea piaţa de grîu, ocupîndu-se de aprovizionare – să se afle la conducerea templului. Avînd misiunea de a supraveghea *proviziile*, edilii acţionau în interiorul templului, distribuind grîu şi pîine plebeilor nevoiaşi; astfel, ei confereau locului sacru destinat cultului Triadei o nouă dimensiune: cea de simbol al revendicărilor plebee.

Măreaţa sărbătoare a Triadei de pe Aventin dura opt zile şi cădea în luna aprilie, de la 12 la 19: se numea *Cerialia*, sărbătoare mai degrabă a obţinerii favorii divine decît a muncilor agricole. Aceasta comemora bucuria maternă a bunei zeiţe a recoltelor: albul – ce înlocuise întunecatul doliu al lui Ceres – era semnul distinctiv al oficierii, era culoarea veşmintelor purtate de preotese şi de toţi credincioşii. Începutul sărbătorii era marcat de o procesiune solemnă urmată de Jocurile lui Ceres; acestea se separau în *Ludi circenses* şi *Ludi scaenici* şi erau gestionate de edilii plebei. Prezenţa acestora din urmă conferea jocurilor un caracter popular, întărit de practicile ce aveau loc pe 19 aprilie. Aceasta era marea zi a ritualurilor solemne şi a activităţilor ludice antrenante; de un succes imens se bucura cursa de vulpi din arenă, mai ales datorită unui detaliu care sporea spectaculozitatea cursei: de cozile animalelor erau legate torţe aprinse.

În august se celebra o practică rezervată în principal femeilor; ele abandonau pentru nouă nopţi consecutive patul nupţial pentru a se întoarce apoi la soţii lor îmbrăcate în alb şi purtînd pe cap cunună de spice. Îndepărtarea şi, ca urmare, abstinenţa sexuală se refereau la mitul durerii zeiţei atunci cînd Proserpina fusese răpită, dar evidenţiază şi o importantă legătură a sferei sacre a lui Ceres cu căsătoriile: se pare că în cazul cererilor de divorţ puţin justificate i se putea impune bărbatului să dea jumătate din bunurile sale fostei soţii şi cealaltă jumătate lui Ceres.

Figura mitică a blondei zeiţe a recoltelor apărea într-o dublă instanţă: a vieţii şi a morţii, căci pămîntul este atît loc al naşterii şi creşterii vegetaţiei, cît şi al morţilor. Astfel, pămîntul avea propria sa *Mundus Cereris*, acea gură a lumii

subterane a Proserpinei care de trei ori pe an era deschisă spiritului morţii. Pentru a obţine favoarea divină şi avînd o funcţie expiatoare, era sacrificată o scroafă, *porca praecidanea,* înaintea secerării grîului şi a orzului şi înaintea strîngerii fagurilor şi a tutunului; în schimb, în timpul unor funeralii se sacrifica în cinstea zeiţei *porca praesentanea* chiar înaintea plecării definitive a mortului pe ultimul drum, aceasta reprezentînd o ofertă rituală funerară. Credinţa înrădăcinată că moartea generează viaţă a condus chiar la sacrificarea fiinţelor umane: în cinstea lui Ceres erau spînzuraţi hoţii pentru ca recolta să fie mai bogată.

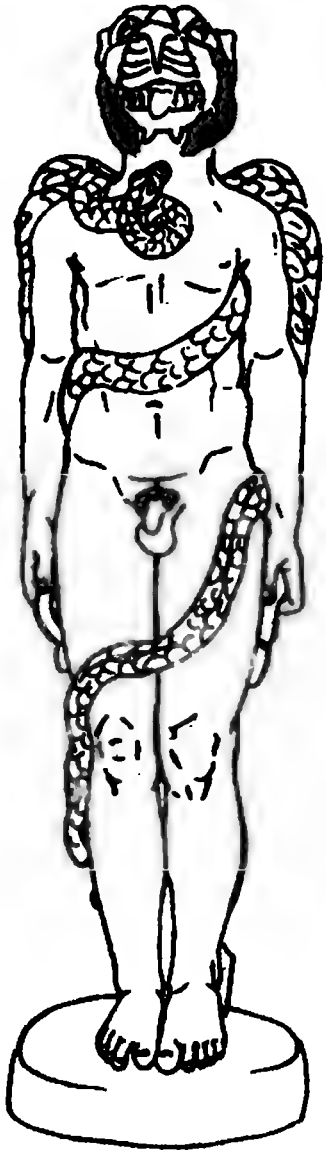
Saturn şi Opi: Vîrsta de Aur

Arhaică zeitate romană, cu o etimologie incertă – raportarea la sata, *sămînță, pare forțată –, Saturn este zeul pămîntului şi al agriculturii, identificat după scurt timp cu grecul Cronos. Procesul de preluare a zeului de către romani nu l-a îmbogățit pe acesta din punct de vedere mitico-ritualic, dimpotrivă, figura bine reprezentată a lui Saturn a fost aplatizată.*

Zeu primordial, el este stăpînul lumii pe durata Vîrstei de Aur, acea epocă în care inegalitatea, munca şi nedreptatea nu existau şi, ca urmare, rămîne referentul imaginar al acelor aspirații la revoltă ale instanțelor Lumii pe Dos care permit individului şi grupurilor umane să se bucure de existența povestirilor mitice.

Bătrînul şi înțeleptul zeu, mîhnit de ofensa pe care i-o adusese Jupiter, arogantul şi ambițiosul său fiu, îşi continua trista şi grăbita fugă. Lipsa totală de respect filial, brutalitatea cu care îşi jignise bătrînul tată şi, mai mult ca orice, trista constatare că a crescut fără să ştie un şarpe la sînul său sporeau mîhnirea îndureratului Saturn. Trecînd peste detronarea neaşteptată – care ar fi putut fi considerată legitimă dacă ar fi fost făcută sub forma unei cereri paşnice –, el nu reuşea să uite insultele aduse şi fanfaronada acelui disperat pretendent care îi mai era şi fiu.

Chinuitorul drum în căutarea unei țări în care să se stabilească şi în care să-şi poată institui legile sale solide l-a condus în plăcuta şi primitoarea Ausonia; a găsit în

Zeul Cronos. După o statuie păstrată la Muzeul Luvru din Paris

sfîrşit un refugiu liniştitor *(latere)* într-o regiune deosebit de îmbelşugată, pe care a numit-o *Latium*. Cercetînd teritoriul învecinat, el a descoperit că oraşul cel mai apropiat era Roma, guvernată de un rege drept şi luminat, numit Ianus. Pentru a evita posibilele neînţelegeri, Saturn a decis să i se adreseze lui Ianus, expunîndu-i situaţia nefericită în care se afla şi încredinţîndu-i regelui soarta sa.

Bunul Ianus, „zeul zeilor", s-a arătat la înălţime, confirmînd renumele pe care îl avea: l-a primit pe Saturn cu căldură în reşedinţa sa de pe Gianicolo şi i-a propus să se stabilească pe celălalt mal al Tibrului, la poalele Capitoliului. Zeul nu a pierdut ocazia pe care Ianus i-a oferit-o şi, cu mare entuziasm, a instaurat pe pămîntul italic parametrii Vîrstei de Aur.

Regatul său a devenit curînd magnific: muritorii trăiau ca zeii, fără griji, muncă şi mizerie, într-o veselie tinerească, fiindcă nu luau în seamă sărăcia şi durerile, fiind scutiţi de supărări şi suspiciuni; nu existau furtul, nici asasinatul, nici fraudele şi chiar dacă rămăsese moartea, oamenii mureau liniştit, trecînd cu zîmbetul pe buze de la somnul zilnic la cel etern. În aceste timpuri fericite, de pace şi dreptate, Saturn nu s-a mulţumit să contemple, ci i-a iniţiat pe oameni în primii paşi ai civilizaţiei. El a introdus folosirea secerii, i-a învăţat să domine mai bine ciclurile naturale ale anotimpurilor şi a introdus noi tipuri de culturi agricole.

Alături de Saturn se afla Opi, zeiţa abundenţei şi a bogăţiei, „buna mamă" respectată şi venerată nu doar pentru rangul ce i se cuvenea, ci şi în calitate de soţie a lui Saturn. Ea era o ipostază a Marii Zeiţe Terra şi, îndeosebi, zeiţa semănăturilor şi – prin analogie – a conceperii şi naşterii fiinţelor umane. Puterea ei sacră a crescut din ce în ce mai

mult pînă cînd a ajuns să fie considerată – fiind şi mama lui Jupiter – zeitatea feminină supremă, cea care are în mîinile sale destinul oamenilor.

După moartea lui Saturn, amintirea vremurilor cînd oamenii erau egali, bogaţi şi liberi a supravieţuit îndelung. În onoarea sa au fost instituite *Saturnaliile* şi i-a fost ridicat un templu maiestuos la poalele Capitoliului, cuvenit omagiu adus celor doi soţi iluştri. Edificiul era cu atît mai important cu cît fuseseră create spaţii subterane cu scopul de a conserva arhivele şi comorile Romei, *aerarium Saturni,* punîndu-le sub protecţia vigilentă a zeului. În jurul templului se afla o piaţă plină de culoare şi foarte frecventată.

Antica sărbătoare în onoarea lui Saturn se celebra în fiecare an pe 17 decembrie; aceasta presupunea, înainte de toate, întreruperea totală a muncii, instaurîndu-se iluzoria Vîrstă de Aur. „Paranteză" spaţio-temporală de realizare a utopiei, *Saturnaliile* aveau loc în amintirea bunătăţii şi egalităţii arhaice, a unei Lumi pe Dos. Orice fel de luptă şi controversă era suspendată; sclavii luau locul stăpînilor, participînd la banchete luxoase, unde se dansa, se ţineau reprezentaţii de mimă şi jocuri. Luarea unei alte identităţi presupunea şi schimbarea îmbrăcămintei: toga era interzisă şi se purtau tunicile şi *pileus libertatis,* chipiu caracteristic care era de mult semnul eliberării sclavilor. Dar, mai cu seamă, *Saturnaliile* celebrau valenţa socială a grupului: mulţimea exuberantă şi fericită se revărsa pe străzi şi strigătul *„Io, Saturnalia!"* marca dimensiunea comunitară a sărbătorii. Conducătorul acestei Lumi pe Dos era *Saturnalicius princeps,* cel care avea grijă să se respecte suspendarea normelor.

Totul era permis în timpul *Saturnaliilor*: risipa, luxul, eliminarea tabuurilor verbale şi gestuale, cît şi darurile, care constau de obicei în lumînări de ceară şi mici statui din argilă.

Sărbătoarea închinată lui Opi era pe 17 decembrie – dar după reforma lui Cesar a fost mutată pe 19 – şi purta numele de *Opalii*, în timp ce pe 25 august se celebra *Opiconsivia*. La aceasta din urmă, ea purta apelativul *Consivia* şi, împreună cu *Conso*, asista la depozitarea grîului în hambare. Opi a dobîndit şi o antiteză mitologică, pe *Lua Saturni* sau *Lua Mater*, zeiţă a sterilităţii, distructivă, căreia i se ofereau adesea trupurile duşmanilor învinşi şi care se vedea uneori alături de Saturn.

Flora: puterea exuberantă a fecundității

De origine italică și obiect al unui cult foarte răspîndit în Italia centrală, Flora este zeița vegetației, a primăverii, a abundenței, dar și a speranțelor de mai bine și a proiectelor îndrăznețe. Zeitate a vigorii naturii, ea era fără îndoială asociată lui Venus – și nu Junonei – pentru imensa ei bucurie de a trăi, cu naturalețe și fără rezerve moralizatoare. Pentru aceste trăsături prin excelență vitale, Flora s-a bucurat de un cult foarte vechi și foarte popular, mai ales datorită lipsei de pudoare și naturii petrecărețe a ritualurilor oficiate în onoarea sa.

Flora, zeiță a florilor, avea în înfățișare, în chipul său grațios și în armonia cromatică a făpturii sale tot farmecul proaspăt al unei flori. Mai mult decît zeitate a florilor și a primăverii, ea era zeița a tot ce îmboboceşte și apoi înfloreşte, acest lucru conferind conduitei și acțiunilor sale caracterul pur fecundator. Puterea ei generativă se dezvăluia la maximum în episoade ascunse și picante, în care se devia de la morala curentă și care, cîteodată, deveneau acte nonconformiste, vădit obscene. Iubitoare a naturii, aservită satisfacerii nevoilor grupurilor umane, zeița patrona agricultura și nu își ascundea înclinația către albine și miere.

Într-o zi, în timp ce se plimba liniștită prin regatul său, a fost răpită de Zefir, zeul vîntului, care, de cum o văzuse pe zeiță, se și îndrăgostise de ea. Mîhnirea Florei a fost calmată de bunele intenții ale zeului cel năvalnic, care a luat-o imediat în căsătorie.

Mult iubită de către romani, Flora avea la Roma două temple, unul de origine sabină, aşezat pe Quirinal, în timp ce cel de-al doilea se afla în apropierea templului lui Ceres şi Circus Maximus; în acesta din urmă se făcea teatru şi aveau loc faimoasele jocuri în onoarea zeiţei. Ea avea propriul sacerdot, *Flamen Floralis*, unul dintre cei doisprezece flamini minori instituiţi de către Numa, şi o sărbătoare liturgică, iniţial fără dată fixă de încheiere, care a devenit mai apoi anuală, avînd loc între 28 aprilie şi 3 mai: se numea *Floralia.*

În timpul *Floraliei*, era o veselie generală: natura zîmbea în linişte, înveşmîntată în flori, în timp ce oamenii şi întreg peisajul citadin erau împodobiţi cu flori dintre cele mai diverse. Mai ales pe 28 aprilie, ziua fondării templului, participanţii dădeau serbării o notă picantă şi indecentă: aveau loc spectacole obscene – la care participau curtezane – cu scopul de a încuraja fertilitatea pămîntului. Spectatorilor le era permis să le ceară dansatoarelor aflate pe scenă să se dezbrace cu totul, lucru pe care acestea îl făceau cu plăcere. Aceste sărbători stăteau sub semnul bucuriei şi al eliberării de tabuuri; era prevăzut şi un concurs de vînătoare – de animale semidomestice de talie mică –, ce se ţinea în Circ, aici fiind aduşi, în onoarea Florei, stejari şi lauri. *Floralia* era poate una dintre cele mai reuşite sărbători ale Romei antice; ea se desfăşura în numele abundenţei şi al strînsei legături a omului cu natura, într-un moment de maximă explozie vitală a celui de-al doilea termen al relaţiei. Rîuri de legume – faguri, diferite leguminoase, mazăre şi fasole – şi de petale li se distribuiau participanţilor la o cursă pe jos, în timpul căreia, încoronaţi şi împodobiţi cu trandafiri, trebuiau să domolească, printr-un maxim efort fizic, natura tensionată.

Flora era deci o mare zeiţă, iar jocurile şi sărbătorile sale, ca şi imnurile implicite închinate primăverii lumii vegetale şi tinereţii, primăvara ciclului biologic uman, erau foarte răspîndite şi îndrăgite.

Puterii vegetale a Florei, cea de a face să înflorească plantele şi copacii, i se adăuga posesia providenţială a unei flori magice capabile să lase o femeie însărcinată chiar fără intervenţia unui bărbat. Datorită acesteia, Junona, mînioasă şi simţindu-se înfrîntă, a reuşit să-şi potolească furia dezlănţuită la aflarea veştii naşterii Minervei ca fiică a lui Jupiter. Regina zeilor era grozav de mîhnită de purtarea arogantă a deja infidelului soţ, iar furia sa ar fi atins cu siguranţă dimensiuni cosmice dacă oferta Florei nu ar fi venit exact la timp. Fără raporturi conjugale, prin simpla atingere a bobocului fantastic al Florei, Junona l-a conceput şi i-a dat naştere unuia dintre cei mai importanţi zei romani: Marte. Acesta, ca omagiu adus Florei, a început prin a fi stăpînul primăverii şi al tinerilor.

Priap: farmecul falusului

Priapos, *etimologic „ceea ce iese în afară sau care se află în față", cu o referire imediată la organul sexual masculin, este divinitatea vigorii generatoare. Zeu al grădinilor de flori și de zarzavat, protejează cîmpurile și culturile și este venerat în special de fecioarele în așteptare de logodnici și de către tinerele soții, care îi închinau cîntece și ghirlande. Zeitate falică a procreării, lacom de sex și avînd înclinații violente și exagerate, Priap este simbolul puternic al fecundității care nu își pierde, în faza de romanizare, trăsăturile specifice orientale.*

Mare zeu ce se ocupa cu supravegherea grădinilor și a culturilor, Priap avea proprietatea benefică de a îndepărta farmecele făcute în dauna recoltelor. Trăsătura lui de demon falic îndreptățea existența unei omologări între fecunditatea sa sexuală și fertilitatea vegetației. De origine asiatică – provenea din orașul Lampsaco –, Priap a fost entuziasmat de călătoria sa în Italia și la Roma, în compania convingătoarei Venus. Adesea euforic și într-o stare de excitare, desfrînatului zeu îi plăcea să fie prezent la orice eveniment, gest sau în orice ambient în care triumfătoare erau dorința, fertilitatea constantă și eliberarea supremă a tuturor poftelor carnale. Vorbăreț, simpatic și cordial, el era stăpînul cîmpurilor și al grădinilor, avînd enorma forță de a regenera și reînnoi perpetuu.

Elementele care creionează figura sa mitică devin ciorchinii de struguri – cu care se împodobea adesea – și impresionantul lui membru viril –, atribut și semn al puterii sale

decît cum să facă să o aibă. Cînd sărbătoarea s-a terminat şi participanţii şi-au luat rămas-bun, el a urmărit-o şi a aşteptat ca ea să adoarmă pentru a o surprinde în somn. Şi-a făcut planul cu extremă băgare de seamă, dar, cînd era pe cale să se bucure de rezultate, un măgar a zbierat pe neaşteptate, avertizînd-o pe Vesta de pericolul care o păştea. S-a iscat o mare învălmăşeală, aşa că bietul Priap a trebuit să renunţe la proiectele lui amoroase. De atunci a fost des pomenit în compania unui asin, animal care îi era sacrificat în ceremoniile priapice; de cealaltă parte, cu ocazia serbărilor dedicate Vestei, măgarii erau împodobiţi cu ghirlande de flori.

Vulcan: stăpînul focului

Vulcan îşi exercita puterea sacră asupra focului, ca element distructiv şi violent, folosit atît cu scopuri bune, cît şi rele. Prerogativa sa de zeu al descompunerii e confirmată de faptul că i se ofereau armele duşmanilor morţi în bătălii pentru a fi nimicite. Personalitate mitică complet anulată prin asimilarea cu grecul Hefaistos, cu toate acestea Vulcan dezvăluie o puternică densitate culturală, de dimensiuni mai degrabă indo-europene decît strict italice. Templul său se află în afara zidurilor cetăţii atît pentru a nu pricinui pagube locuinţelor civile, cît şi pentru a-i direcţiona agresivitatea împotriva duşmanilor străini. Zeu al marilor contradicţii, căci este benefic şi periculos în acelaşi timp, el reuneşte opoziţia clară şi violentă între apă şi foc, viaţă şi moarte, în ritualuri în care îi erau sacrificaţi mici peşti aruncaţi în foc de vii – în locul sufletelor oamenilor.

Agreabil întins în divinul pat nupţial, Vulcan se abandona plăcutelor reverii de voluptate pe care tocmai le trăise. Trezindu-se pentru un moment din amorţeala ce-l cuprinsese, admiră încă o dată trupul minunat al soţiei sale: Venus era superbă, unică între zeiţe, fiinţa ei îngemănă, de o manieră inegalabilă, frumuseţea fizică şi priceperea plină de graţie şi iscusinţă în artele feminine. Zeiţa i se înfăţişase zeului îngrijorată şi tulburată, biată mamă preocupată de soarta lui Enea, implorîndu-l să-l ajute pe fiul său şi să-i furnizeze arme. Ea îl lăudase în mod subtil, ridicîndu-i în slăvi puterile şi prerogativele de zeu al focului, apoi,

ordonat Ciclopilor, care construiau fulgere, trăsuri, coifuri şi care, să lase orice altă muncă. La comanda zeului, Bronte, Sterope şi Arge, harnici, şi-au împărţit treburile şi au început să fabrice cu măiestrie armele lui Enea.

Dincolo de calitatea sa de zeu făurar prin excelenţă, atitudine confirmată şi de apelativul *Mulciber* – de la *mulcere,* a topi – pe care zeul îl deţine, fiind venerat ca *numen* care supraveghează topirea metalelor, Vulcan rămîne în primul rînd principe al focului, uneori distructiv, alteori benefic. Fiind un zeu periculos, el a fost îndepărtat din comunităţi: templele sale erau înălţate în afara oraşelor – cum se întîmpla şi cu cele ale lui Marte, zeu prea însetat de războaie, şi cu cele ale lui Venus, zeiţă prea imorală pentru mentalitatea romană, bigotă şi închisă. Zeu lacom şi devorator, el avea dreptul la o parte din prada de război care era arsă pe cîmpul de luptă.

În calitate de zeu binevoitor şi fecund, Vulcan o avea drept tovarăşă pe zeiţa sabină *Maia*, venerată la Roma sub numele *Maia Volcani.* Se pare că ei îi era dedicată luna mai, în timp ce sărbătoarea în cinstea sa era pe întîi mai şi se celebra printr-un sacrificiu făcut de *flamen Volcani.* Lui Vulcan îi erau încredinţate casele şi celelalte construcţii pentru a le proteja de incendii; în acest caz, alături de el se afla *Stata Mater*, cea care era capabilă să oprească focul, veghind astfel să nu fie vătămat oraşul.

La Roma, Vulcan era adorat într-un loc sacru foarte vechi, *Volcanal*, situat în For. Nu era vorba de un templu, ci de o simplă platformă care îndeplinea funcţia de vatră publică, bucurîndu-se de o mare importanţă în rîndul cetăţenilor: era simbolul alianţei dintre romani şi sabini şi pecetluise restabilirea păcii între nobili şi plebei.

Un templu adevărat închinat lui Vulcan se afla în Campi di Marte, aproape de circul Flaminio. Aici se celebra sărbătoarea principală a zeului, pe 23 august, lună care, din cauza căldurii mari, determină sau favorizează producerea incendiilor. În această zi, fiecare bun tată de familie arunca în flăcările vetrei domestice peştişori încă vii; aceştia nu trebuia să fie cumpăraţi de la piaţa normală de peşte, ci din piaţa ce se afla în faţa templului lui Vulcan din Campi di Marte. Cîţiva pescari de pe Tibru, credincioşi zeului, îşi luau această îndatorire şi erau apoi răsplătiţi de comunitate prin instituirea unor jocuri speciale, *ludi piscatorii.*

Pe 23 mai avea loc o altă sărbătoare dedicată activităţilor metalurgice ale zeului; i se închinau trîmbiţele şi alte instrumente folosite în ceremoniile sale, acum lustruite (de aceea numite *tubilustria).* Vulcan era marele zeu venerat la Ostia: jocuri magnifice, *Volcanalia* se celebrau în onoarea sa, iar sacerdoţii locali erau conduşi de *pontifex Volcani.*

Din uniunile zeului focului s-au născut fii glorioşi. Printre cei mai faimoşi se disting: Ceculus, fondatorul Prenestului, Cacus, un mare escroc foarte abil, şi Servius Tullius, unul din regii Romei.

Vesta: simbol al purității

Etimologic vorbind, Vesta trimite la rădăcina sanscrită was, *a locui; ea este zeița vetrei, nucleu și principiu al vieții domestice. Zeitate specific italică, ea deține caracteristici și funcții proprii spațiului roman, drept pentru care este exclusă varianta derivării figurii sale din zeița greacă Hestia. Dintr-un mediu strict privat și familial, ea ajunge să administreze întreaga viață politică și comunitară: marele pontif este cel care tutelează caracterul ei sacru, ce este încredințat colegiului cast și pur de sacerdotese – Vestalele.*

Cu gesturi acum mecanice, Emilia veghea, cu obișnuitul și cuvenitul respect, focul sacru al Vestei. Ea se afla deja la cel de-al cincisprezecelea an de sacerdoțiu; lăsînd deoparte obligațiile cotidiene, ea s-a lăsat pradă amintirilor dulci din copilărie și apoi din viața sa de vestală. Cum era obiceiul, fusese aleasă de către marele pontif pe cînd avea numai șapte ani – vîrsta consimțită mergea de la șase la zece ani – și nu a înțeles imediat bucuria părinților săi; copilă nevinovată, smulsă violent de la o viață tihnită și îmbelșugată, ea țipa deznădăjduită. Răpită din lumea dragă a copilăriei, Emilia știa că despărțirea nu era definitivă, ci doar de treizeci de ani. Dacă imediat se liniștise la gîndul că după o asemenea perioadă ar putea deveni soție și mamă fericită, în schimb înțelese doar foarte tîrziu (mult prea tîrziu!) cît de lungi vor fi acești treizeci de ani. Din această perioadă parcursese deja cei zece ani de ucenicie, acum se

ocupa personal de practicile cultuale – îndatorire care avea să dureze alţi zece ani –, iar în cel de-al treilea şi ultim deceniu urma să se ocupe de instruirea novicelor.

Dintr-odată, Emilia s-a smuls din gîndurile ce o cuprinseseră, s-a ridicat şi a reaprins focul sacru. Şi-a reamintit teama pe care o trăise atunci cînd fusese introdusă în *Atrium Vestae*, edificiul care le găzduia pe Vestale şi care se înălţa alături de templul zeiţei, avînd acea formă simplă, rotunjită, o adevărată vatră protejată de un acoperiş. Mai mult decît *Atrium*-ul – numit de obicei *Regia* –, Emilia învăţase să iubească templul rotund, adăpost auster al castităţii şi purităţii. Acolo domneau ordinea şi sacralitatea, fiind şi sediul – *Penus Vestae* – Penaţilor Romei şi al obiectelor sacre care garantau măreţia şi puterea oraşului (asemeni Palladium-ului din Troia şi misterioaselor figuri şi simboluri de metal şi teracotă).

Cîntărind dificultatea atribuţiilor sale, Emilia trebuia să admită că îndatoririle ei de Vestală nu erau deloc apăsătoare: înainte de toate avea misiunea să păzească zi şi noapte focul sacru, apoi avea grijă de secerişul ritual al grîului cu care se prepara *mola salsa*, un amestec din făină de grîu şi sare care, de trei ori pe an – la *Lupercalia, Vestalia* şi la idele lunii septembrie –, era folosit pentru *immolare* – se presăra pe capul victimelor destinate sacrificiilor.

Cu toată sinceritatea trebuie să admitem că existenţa ei şi a celor cinci tovarăşe ale sale era totuşi apăsătoare din cauza conduitei sufocante şi foarte integre pe care rolul o impunea. Dacă era adevărat că ele se bucurau de onoruri publice, ocupau locuri de onoare la spectacolele de circ, aveau dreptul să fie precedate de un lictor atunci cînd mergeau pe stradă şi erau respectate de toţi cetăţenii, ca şi de consuli şi înalţi magistraţi, tot atît de adevărat este că

intermediul unor procese naturale: ori prin frecarea continuă a unor crengi uscate, ori datorită convergenței razelor solare. Și ambele variante cereau prea mult timp: ea ar fi pedepsită – poate nu pe nedrept, dar cu siguranță exagerat –, bătută pînă la sînge chiar de către pontif. Emilia s-a încredințat cu totul Vestei, marea zeiță a concordiei și a păcii, supremă protectoare a statului roman. Tînăra disperată a implorat-o cu rugăciuni fierbinți, a elogiat calitățile înalte ale austerei și castei zeițe, reamintindu-i existența onestă și pură pe care o dusese ea în calitate de slujnică umilă și credincioasă a Vestei. Aceasta din urmă a decis să intervină și să o salveze: cu pulpana veșmîntului său a reaprins miraculos flacăra sacră, cruțînd-o astfel pe Emilia.

Trecuseră cîteva luni de la uimitorul eveniment și Emilia, care își îndeplinea sarcinile cu și mai multă dăruire, era foarte ocupată cu pregătirile serbării în cinstea Vestei. Pe 7 iunie începea curățenia mare a Templului și a obiectelor sacre, și Emilia se dusese să ia apa necesară, care trebuia să provină întotdeauna dintr-o apă curgătoare, din Tibru sau alt izvor. Ea luase cu sine vasul special, cu fundul ascuțit, așa că nu putea fi pus pe pămînt fără a pierde tot conținutul: Emiliei i se părea că acest obiect merita să aibă numele de *futile*.

Pe drumul de întoarcere a întîlnit un condamnat la moarte care, fericit de întîlnirea norocoasă, sărea de bucurie, știind că va fi automat grațiat, dat fiind că Vestalele puteau acorda asemenea privilegii. Ajunsă în sfîrșit în *Atrium*-ul regal, Emilia a observat cu bucurie avîntul care le cuprinsese pe tovarășele sale. Pe 9 iunie începea marea sărbătoare *Vestalia* și atunci matroanele, desculțe cu această ocazie, intrau în templu și ofereau smerite diferite feluri de bucate, probabil aceleași care se ofereau Penaților și Larilor în orice casă, în fața vetrei domestice.

Probabil în memoria unui episod ciudat, la templul Vestei erau aduşi măgari împodobiţi cu ghirlande. Obiceiul comemora intervenţia providenţială a unui asemenea animal în favoarea zeiţei. De fapt, înfocatul Priap se îndrăgostise de zeiţa graţioasă şi, decis să o aibă, aşteptase venirea nopţii pentru a o surprinde în somn. Totul părea că merge conform planului cînd, dintr-odată, s-a auzit răgetul unui măgar care a avertizat-o astfel pe casta zeiţă de pericolul care o păştea, iar încercarea amoroasă a zeului a eşuat. De atunci, Vesta îndrăgea măgarii, care deveniseră neciopliţii protagonişti împodobiţi cu ghirlande de flori în timpul *Vestaliei*, care se încheia pe 15 iunie.

Mercur: negustorul-mesager

Antică divinitate romană a comerțului – de la mercari, *a negocia, și* merx, *negustorie –, figura mitică a lui Mercur este slab conturată. Mai mult sau mai puțin întunecat de figura bine definită a grecului Hermes, el dobîndește funcția de patron al drumeților și mesager al lui Jupiter, al cărui tovarăș de aventuri este. Zeu inteligent, ager și energic, Mercur deține toate competențele și abilitățile indispensabile unui excelent negustor. Trebuie totuși adăugat că marii comercianți – mai ales cei care efectuau transporturi maritime – preferau să se încreadă în latinul Hercule, mai important și mai prestigios decît Mercur.*

Era cu adevărat ingrată misiunea pe care i-o încredințase Jupiter de astă dată, dar, din respectul ce i-l purta, ca și din prietenia ce îi lega, Mercur nu a știut să refuze. Blîndețea victimei pe care trebuia să o conducă în Infern, delicatețea trăsăturilor sale magnifice – și mai de preț acum, cînd pe față-i se citea resemnarea hieratică pentru soarta neașteptată – nu îi dădeau pace tristului mesager al zeilor, care își încetinea pasul parcă pentru a amîna momentul.

Cînd Jupiter îl chemase de urgență și îi povestise necazul său, Mercur nu își imaginase desigur că o persoană atît de sîcîitoare poate fi atît de grațioasă și de distinsă. Totul începuse cu o nouă escapadă amoroasă a regelui zeilor: ținta elanului său pătimaș era de data asta Iuturna, nimfa izvoarelor, care avea un temperament mai curînd disprețuitor și agresiv.

Sora lui Castor şi Pollux, ea locuia într-un izvor aflat în vecinătatea Forului roman şi era atît de mîndră de libertatea şi de independenţa ei afectivă, încît nu a vrut să-i cedeze lui Jupiter nici măcar cînd acesta i-a dăruit nemurirea şi puterea de a fi stăpîna tuturor izvoarelor şi fluviilor din Latium. Prefăcîndu-se în mii de feluri, ea reuşea întotdeauna să fugă, folosind toate mijloacele şi experimentînd toate posibilităţile pentru a evita să cadă în braţele lui Jupiter.

Enervat, dar nu descurajat, zeul convocă toate nimfele regiunii, cerîndu-le ajutorul pentru ca aspiraţiile sale amoroase să se împlinească. Acestea ar fi trebuit să-l avizeze cînd Iuturna îşi făcea apariţia şi – eventual – să o împiedice să se ascundă în apă cînd el era pe cale să o atingă. Atotvăzătorul şi atotştiutorul zeu uitase să o pregătească dinainte pe puerila şi superficiala Lara – căreia i se zicea şi Lala, „Vorbăreaţa" – care, deşi se învoise, a uitat complet că trebuia să tacă.

Micuţa Lala a început să povestească oricui întîlnea şi oriunde mergea planul pe care îl pusese Jupiter la cale, fără să aibă niciun gînd viclean, dar şi fără să respecte discreţia cerută. Astfel, în scurt timp, planul a ajuns la urechile Iuturnei şi la cele ale geloasei Junona, ceea ce a dus la urmări dintre cele mai rele. Zeiţa l-a făcut pe soţul libertin să plătească dur această infidelitate.

Ieşindu-şi din minţi de furie şi consternat, Jupiter a prins-o zdravăn pe Lara de părul blond şi i-a smuls limba. Mercur a fost şi mai mîhnit de acest act violent, nereuşind să înţeleagă aspra pedeapsă ce-i era rezervată tinerei nimfe. O conduse împotriva voinţei lui în lumea morţilor, unde ea urma să fie stăpîna apelor infernale; Mercur începu să o privească mai atent: era cu adevărat frumoasă! Cuprins de

o pasiune de neînvins, s-a oprit şi, cu cea mai mare blîndeţe, a iubit-o nebuneşte. Din îmbrăţişarea lor generoasă şi suavă s-au născut cei doi Lari, zei gemeni care supravegheau răspîntiile – supraveghere pe care o împărţeau cu tatăl lor.

Luîndu-şi caduceul caracteristic şi încălţările magice, lui Mercur îi plăcea să hoinărească prin pieţe şi pe marile artere, lăsîndu-şi deoparte îndatoririle de mesager al zeilor. Sărbătoarea sa cădea pe 15 mai, iar credincioşii săi – mai ales negustori – veneau la izvorul sacru de la poarta Capena; aici luau apă divină şi apoi, cu o ramură, stropeau instrumentele de lucru. Mare agitaţie era şi în sanctuarul său – aflat în afara *pomerium*-ului –,situat pe coastele Aventinului şi care era frecventat – se pare! – de acel tip de comercianţi care se apropiau ca înclinaţii şi făceau cele mai grosolane pungăşii.

Carna, numită şi Cardea

Veche zeiţă ce face parte din grupul indigeţilor, etimologia numelui său trimite la caro, carnis, *carne. Carna proteja organele vitale ale omului. Diferită este poziţia cercetătorilor care o consideră uneori o zeiţă infernală sau una lunară, iar alteori o văd ca protectoare a familiei sau a casei, ori chiar a locurilor de acces într-o casă. Potrivit lui Dumézil, utilizarea rituală a fagurilor de miere şi a unturii la sărbătoarea zeiţei, cu scopul transformării lor în* viscera *– şi, deci, în* carnes *– ar lămuri dimensiunea mitică a zeiţei, fiind înglobat procesul nutritiv. Alimentaţia, proces care generează vigoarea fizică, ar fi direct asociabilă nevoilor tinerilor şi războinicilor: oportună, deci, plasarea sărbătorii Carnei în luna iunie – cuvînt a cărui rădăcină provine din* iuvenis, iunior *şi* Juno.

Frumoasă şi sălbatică, Carnei îi plăcea să trăiască în aer liber şi îşi găsise în cîmpuri şi păduri un habitat perfect adecvat. Cel mai mult îi plăcea *Lucus Helerni,* acel crîng agreabil de pe malurile Tibrului unde se delecta cu vînătoarea şi alergările, fără niciuna dintre preocupările delicate feminine. Mai mult ca orice, Carna îşi proteja castitatea şi considera un joc să refuze constant toţi pretendenţii: cînd un îndrăgostit îşi exprima intenţiile amoroase, ea îl provoca, punîndu-l să o urmărească şi să încerce să o prindă în pădurea atît de dragă ei. Inevitabil, odată ascunsă printre copaci, fecioara devenea de negăsit şi nefericitului amorez nu-i rămînea decît să se îndepărteze singur şi neconsolat.

Unul dintre pretendenţii săi, cel mai tenace şi mai îndărătnic, a avut succes datorită insistenţei sale obstinate: era Ianus, zeul *bifrons.*

Îndrăgostindu-se de graţioasa nimfă, el a curtat-o asiduu, măgulind-o şi copleşind-o cu daruri preţioase, dar ea a rămas indiferentă şi l-a invitat să o urmeze în pădure. Ajutat de chipul său dublu, Ianus a reuşit să vadă mişcarea rapidă făcută de tînără – atunci cînd s-a ascuns pe furiş în spatele unei stînci. Mîniat de reaua-credinţă feminină – şi mai perfidă după atîtea dovezi de dragoste –, Ianus a descoperit-o, a apucat-o brutal şi a violentat-o.

După cruda îmbrăţişare, el s-a înduioşat la vederea nimfei înlăcrimate şi a vrut să-şi îndrepte greşeala, oferindu-i privilegiul de a proteja balamalele – de la *cardo,* balama, ei i se spunea şi *Cardea* – porţilor pe care le avea în divină custodie. Simbolul funcţiilor pe care le avea era păducelul înflorit, care a devenit apoi însemnul magic fixat pe porţi, capabil să anuleze pericolele ce se puteau abate asupra unei case.

De atunci, Carna a devenit zeiţa protectoare a copiilor, cea care le înlătura spaimele şi îi apăra de boli. Ea punea pe fugă animalele şi monştrii nocturni: vampiri şi strigi, care sugeau sîngele nou-născuţilor. *Striges* erau nişte animale îngrozitoare care zburau şi emiteau un şuierat înfiorător. Ei devorau inimile copiilor, vlăguindu-le trupurile, şi le puneau paie în locul inimilor.

Faima zeiţei s-a răspîndit în scurt timp şi a ajuns la urechile lui Proca, rege în Alba, care trăia o perioadă dificilă din cauza stării proaste continue a micului său fiu. Acesta era pe zi ce trecea mai slăbit, şi nici doctorii, nici sacerdoţii nu reuşeau să-i îmbunătăţească starea de sănătate, aşa că, total demoralizat, el a decis să se adreseze Carnei. Mai

întîi indignată de starea deja avansată a bolii, zeiţa s-a apucat apoi cu multă pricepere să prepare filtre magice, pronunţînd formule rituale, şi a reuşit să-l salveze pe băiat. În rezolvarea acestui caz, Carna se izbise de multe dificultăţi şi – părîndu-i-se imposibilă vindecarea – jertfise Infernului un purcel de lapte; schimbul era simplu: inimă pentru inimă, viscere pentru viscere şi suflet pentru suflet. Fiul lui Proca s-a vindecat miraculos!

Ea era venerată pe Celio, unde avea un simplu sanctuar, şi sărbătoarea ei cădea la calendele lui iunie. Acestea erau numite *Carnaliae*, dar şi *Calendae Fabaliae*, căci mîncarea şi darurile rituale constau dintr-un amestec de faguri de miere şi untură, considerat foarte nutritiv, adevărat medicament pentru intestine. Carna era invocată ca protectoare a rinichilor, a arterelor şi, mai ales, a inimii, dar era şi cea care întărea corpurile nou-născuţilor şi copiilor.

Salus: Augusta

De origine sabină, cultul lui Salus pare să fi fost introdus la Roma de regele Titus Tatius, ceea ce înseamnă că este unul foarte vechi. Corespondenta sa sabină se numea Strenia sau Strenua – de la care stăruie şi astăzi ecouri ritualice, exprimate prin schimbul de daruri ce are loc la sfîrşitul anului –, căreia, la începutul fiecărui an, i se ofereau ramuri tăiate. Totuşi, influenţa greacă s-a impus şi zeiţa a fost asimilată cu Hygieia, fiica lui Esculap, pierzînd parţial trăsăturile sale originare şi bucurîndu-se de multă devoţiune şi omagii în practicile rituale care o venerau ca Salus Augusta.

Zeiţă mare şi luminoasă, de o putere magnifică, *Salus* era protectoarea enormei forţe vitale a conservării şi continuităţii. Prerogativele sale nu se limitau doar la bunăstarea fiinţei individuale – datorie neagreabilă, care îi reducea puterea şi pe care o lăsa de bunăvoie în seama lui *Valetudo* –, ci se extindeau, cuprinzînd sănătatea şi prosperitatea întregului stat roman, pe timp de pace şi de război. Ea era mulţumită de onorurile pe care credincioşii săi i le aduceau: tot cartierul de miazănoapte al oraşului îi era închinat ei şi, referitor la cultul său pe un plan strict cultual, colegiul de Auguri pregătea sărbătoarea numită *Augurium Salutis,* ceremonie plină de fast, menită să obţină protecţia divină pentru întreaga comunitate. Festivitatea sa cădea pe 8 august; cu această ocazie se rosteau rugăciuni şi se făceau oferte votive: auguri, pontifi şi magistraţi invocau cu ardoare şi speranţă binefăcătorul ajutor divin

pentru protecţia oraşului. De asemenea, bravul dictator Caius Bubulcus, „Plugarul", îi închinase un templu solemn şi foarte frumos în memoria unei bătălii deosebit de dificile şi ca omagiu adus puterii măreţe şi încurajatoare a zeiţei, al cărei credincios fidel era. Caius Bubulcus era un conducător extrem de curajos şi victoria repurtată de tabăra romană după doar cîteva confruntări directe trebuie atribuită strategiei sale clarvăzătoare.

O dată a trebuit să înfrunte două legiuni de samniţi, bine înarmaţi cu scuturi strălucitoare de metal preţios, coifuri împodobite cu pene în culori pestriţe şi în tunici viu colorate. Războinicii romani au rămas uimiţi şi îngînduraţi la vederea forţei de luptă a duşmanilor şi, pentru a spulbera teama ce intrase în sufletele oamenilor săi, curajosul conducător a izbucnit în hohote de rîs. El a afirmat, comentînd fastul cu care se îmbrăcaseră duşmanii săi, că se împodobiseră ca victime destinate regatului morţii! Comportamentul său a produs efecte pozitive şi folositoare asupra moralului forţelor romane: samniţii au fost înfrînţi, iar armura lor a devenit element decorativ printre prăzile de război.

Adevărata autoare a victoriei a fost considerată Salus, salvatoarea statului, şi ei i-au fost închinate omagii fastuoase şi respectuoase. Aceste ceremonii, *sacrificia publica*, s-au bucurat de un număr mare de participanţi credincioşi din întreaga regiune Latium, iar numeroşii războinici întorşi de pe front, recompensaţi pentru victoriile repurtate, îi închinau acesteia succesul lor pe cîmpul de luptă. O asemenea victorie însemna, înainte de toate, sfîrşitul neliniştilor, al suferinţelor şi al mizeriei care caracterizaseră ultimii ani, iar aceste ceremonii încercau să-i mulţumească zeiţei, patroană a bunăstării, a salvării şi a sănătăţii.

Antica zeiţă Salus era foarte iubită şi de sclavi, care găseau în ea cel mai bun interlocutor divin pentru aspiraţiile lor la libertate şi salvare. Pe lîngă Salus *publica* – doar excepţional era invocată în situaţii individuale –, ea era şi Salus *Augusta*, cea căreia îi era încredinţată protecţia regală şi care contribuia la întărirea unităţii religioase şi sociale a populaţiei, într-o experienţă colectivă sacră, care făcea legătură cu cele mai vechi practici religioase romane.

Esculap: puternicul zeu străin

Pătrunderea zeilor greci ai medicinei în spațiul cultural roman nu trebuie explicată doar prin devotamentul cultural al Romei în raport cu Grecia, ci mai ales prin rolul tragic și decisiv pe care l-au avut ciuma și epidemiile în istoria socială romană. Deficiențele de structură pe care le avea o comunitate în curs de organizare accentuau temerile produse de alternarea anotimpurilor, de pericolele mortale ce apăreau odată cu venirea pe neașteptate a căldurii pe timpul verii. Introdus la Roma ca zeu vindecător, fiind mai specializat decît Apollo, Esculap este exemplul cel mai bun al afirmării „modei grecești" la Roma, desăvîrșită apoi odată cu crearea triadei divine, cea răspunzătoare de sănătatea publică: Apollo, Esculap și Hygieia.

Era anul 293 î. Hr. și deja de doi ani o epidemie implacabilă de ciumă, dintre cele mai pustiitoare și teribile care fuseseră vreodată, bîntuia Roma, lipsită de apărare și devastată. *Libitinarii* și *Pollictores* – groparii de atunci – deveniseră figuri macabre, foarte ocupate să socotească numărul victimelor. Eforturile medicilor și ale vindecătorilor se dovediseră inutile și, pentru a preveni completa dezagregare a rînduirii sociale urbane, politicieni, juriști și militari s-au reunit de urgență. Ei trebuiau să admită că zeii și sacerdoții italici nu reușiseră să înfrîngă negrul flagel bubonic și că nu ar fi o dezonoare atît de mare dacă ar apela la un zeu străin – avînd în vedere dificultatea întregii situații.

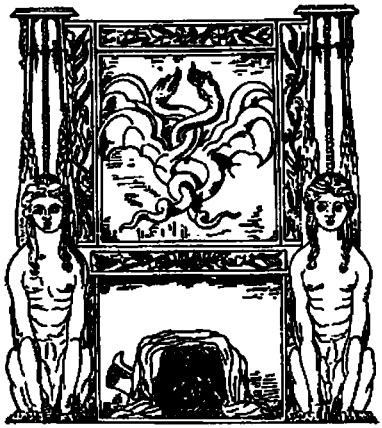
a adormit. În timpul unei opriri la Anzio, şarpele, care nu ieşise din culcuşul său tot drumul, a luat-o din loc pe neaşteptate. Ajuns în pădurea lui Apollo, s-a încolăcit în jurul unei ramuri de palmier, în vecinătatea unei tufe de mirt în faţa căreia era depusă pentru zeu o ofrandă rituală. După trei zile, şarpele a lăsat locul sacru patern, a traversat plaja şi s-a întors pe corabie, unde a rămas nemişcat – aproape de timonă – pînă ce au ajuns la gurile Tibrului.

Întreaga populaţie laţială venise plină de încredere şi speranţă pe malurile fluviului pentru a saluta sosirea providenţială a zeului. La aclamaţiile, aplauzele şi strigătele disperate ale oamenilor, şarpele/Esculap a rămas nepăsător pînă ce, aproape de Roma, a înălţat capul şi s-a ridicat drept pe timonă. Privirea sa fixă era în căutarea unui spaţiu primitor, dar singuratic în care să se stabilească în lumea aceea necunoscută; exact acolo unde Tibrul părea că se bifurcă, aproape închizînd fişia aceea de pămînt numită insula Tiberina, şarpele a sărit din corabie. A ajuns înot pe insulă şi, odată atins pămîntul ales drept loc al reşedinţei sale, şi-a recăpătat înfăţişarea de fiu al lui Apollo. Apoi a proclamat solemn sfîrşitul ciumei şi astfel a salvat Roma.

Zeul-şarpe a dat dovadă de discreţie şi şi-a ales ca reşedinţă un loc în afara *pomerium*-ului, pentru a nu crea conflicte cu persoanele conservatoare, mai rigide, care susţineau ca zeii străini să sălăşluiască în afara oraşului. I-a fost imediat construit un templu simplu, gol în interior, înconjurat de porticuri, unde bolnavii veneau pentru *incubatio* – petreceau acolo o noapte în aşteptarea revelaţiei divine care le aducea vindecarea.

Atributele zeului erau ciomagul sacru, noduros, şi şarpele, adesea încolăcit pe ciomag; acestora li se adăugau vigilentul cocoş şi fidelul cîine.

Numeroşii fii ai lui Esculap au fost cu toţii bine primiţi la Roma şi printre ei s-a evidenţiat *Hygea*, delicata zeiţă a vindecării, cei doi fraţi *Macaone* şi *Podalirio*, precum şi *Panacea*, cea care vindeca orice boală. De un devotament aparte s-a bucurat *Telesforo*, cel ce purta o pelerină largă cu glugă. El îi îngrijea pe cei aflaţi în convalescenţă şi pe copii.

Feronia, cea liberă şi fericită

Antică zeiţă italică a fecundităţii, Feronia ni se dezvăluie într-un ambient propriu firii sale. Zeitate a naturii prin excelenţă, ea supraveghează perioadele de înflorire ale plantelor şi patronează izvoarele şi grădinile; niciodată nu va dobîndi prerogativele unei zeiţe crude sau sălbatice. Putere benefică şi eliberatoare, a fost uneori identificată cu Libertas *datorită tradiţiei consolidate de-a lungul timpului, conform căreia, în templul său din Terracina, zeiţa îi elibera pe sclavi cu formula „*benemeriti servi sedeant, surgant liberi".

Zeiţa graţioasă, „cea căreia îi plăceau ghirlandele", îşi contempla distrată imaginea ce se reflecta în luciul apei: tînărul chip, încadrat de părul blond şi mătăsos şi de o diademă sclipitoare, era de o frumuseţe ieşită din comun, la care se adăuga lipsa oricărei pervertiri interioare. Feronia era fără îndoială foarte gingaşă şi farmecul său era şi mai de preţ, căci îi lipseau cu desăvîrşire toate acele răutăţi gratuite şi plicticoase tipic feminine. Zeiţă a apelor şi a izvoarelor sacre şi binefăcătoare, ea era recunoscută pentru frumuseţea şi puterile ei.

Feroniei nu-i plăcea să se lase subjugată de artele lui Amor, ea prefera să se desfete îngrijind plantele şi florile, încercînd noi parfumuri sau producînd fructe magnifice şi exotice. Firea sa docilă şi bună o făcea adesea să caute plante şi produse cu efecte vindecătoare şi, de asemenea, să creeze antidoturi puternice împotriva veninurilor şi

Pământul roditor (după un basorelief de pe *Ara Pacis* al lui Augustus, la Roma)

farmecelor. Pe deplin satisfăcută de ceea ce făcea, Feronia dispreţuia propunerile amoroase ale bărbaţilor şi zeilor care, cînd o întîlneau, se îndrăgosteau nebuneşte.

Jupiter remarcase imediat frumuseţea izbitoare şi plină de delicateţe a tinerei zeiţe şi numaidecît încercase să-i obţină favorurile. Deoarece situaţia i se părea destul de dificilă, regele zeilor a trebuit să studieze toate posibilele ocazii favorabile reuşitei. Observînd înclinaţiile Feroniei, Jupiter a decis să se deghizeze în aşa fel încît să pară un tînăr efeb care iubeşte natura şi frumuseţile vieţii, pe nume *Anxur*. Încîntată de făptura blîndă a pretendentului şi văzînd că are aceleaşi atracţii ca şi ea pentru viaţa în pădure, Feronia s-a îndrăgostit nebuneşte şi a trăit cu entuziasm primii fiori ai dragostei. Cu ajutorul lui Jupiter, radioasa fericire a zeiţei s-a transmis locurilor celor mai dragi ei: colinele şi copacii, florile şi pîrîurile erau pline de vigoare – natura explodase magnific.

Această poveste de dragoste nu putea să treacă neobservată de către austera Junona, care judeca foarte sever uniunile nelegitime, iar atunci cînd infidel era chiar soţul său divin, zeiţa devenea de-a dreptul mînioasă. Odată descoperită această aventură, furia ce a cuprins-o pe Junona a fost şi mai mare la vederea cadourilor minunate pe care soţul adulterin i le făcea amantei sale. Cuprinsă de o gelozie nemărginită, regina zeilor i-a cerut numaidecît ajutorul fiului lui Vulcan care, provocînd o neîndurătoare catastrofă, a răscolit întreg teritoriul sacru al Feroniei: după aluviuni, cutremure şi erupţii vulcanice nu a mai rămas nimic din delicatul său regat.

Durerea sfîşietoare se citea pe chipul suav al zeiţei naturii: mamă afectuoasă şi iubitoare a bravului Erilus, rege mitic latin, Feronia a trebuit să asiste neputincioasă şi istovită la moartea fiului său de mîna lui Evandru (Faun).

Pentru a încerca să uite necazurile ce urmaseră decepţiei în dragoste, zeiţa s-a implicat cu şi mai multă însufleţire în organizarea tîrgului cîmpenesc anual pe care îl patrona. Locul destinat desfăşurării acestei sărbători impunătoare era *Lucus Feroniae*, o zonă în care aveau loc schimburi economice, zonă căreia îi erau anexate un templu şi cîteva edificii profane. Dar îndeosebi la Capena îi era închinat zeiţei un mic loc sacru: *Colonia Iulia Felix Lucus Feroniae*, cu *Basilica, Forum, Theatrum* şi aşa mai departe. Aceasta era faimoasa *cittadela*, aleasă ca spaţiu comercial, dar în realitate locul unei gigantice statui a zeiţei Feronia care a continuat, printre altele, să favorizeze participarea oamenilor la faimoasele *Ludi Capenati* – la care participau numeroşi tineri – şi relaţiile care se stabileau între cei prezenţi şi participanţii la tîrg.

Frumoasa zeiţă Capenată, adesea împodobită cu bijuterii şi flori, era asociată şi cu *Soranus*, zeiţă a luminii soarelui; ele împărţeau fără invidie atît sacerdoţii, cît şi sărbătorile şi credincioşii, în templul aflat la picioarele muntelui Soratte. În edificiul plin cu obiecte de aur şi statuete votive, oamenii din vecinătate aduceau primele roade ale pămîntului; cantitatea considerabilă de metale preţioase din templu a devenit mai apoi pradă însemnată de război pentru invadatorii străini.

Zeiţă a integrării sclavilor în lumea oamenilor liberi, ea veghea asupra momentului eliberării acestora: în timpul unei practici rituale – în templul zeiţei liberţilor –, sclavii şedeau pe nişte bănci speciale şi, odată primit sacrul *pileus* (acoperămînt pentru cap), ei se ridicau într-un fel ce simboliza renaşterea lor ca oameni liberi şi fericiţi.

Fortuna: schimbătoarea zeiță a destinului

Imagine a destinului individual, Fortuna *sau* Fors *este o natură schimbătoare și cu siguranță complexă, fiind asociată zeiței grecești* Tyche. *Ea apare fie ca protectoare a fertilității, fie ca zeiță a maternității sau profetă dotată cu virtuți divinatorii. Vechiul și bogatul cult de care s-a bucurat Fortuna la Preneste și la Anzio evidențiază trăsăturile sale de stăpînă a cerului și a pămîntului care exercită o funcție divină primordială, anterioară despărțirii cerului de pămînt. În felul acesta, zeița Fortuna Primigenia din Preneste va rămîne întotdeauna modelul străvechi de forță vitală și de protectoare a lui Jupiter copil și adolescent.*

Zeiță a destinului schimbător, dătătoare de bucurii și dureri, Fortuna trăia grav mîhnită alături de Servius Tullius. Se zbătea între pasiunea profundă pentru soțul ei și observarea distanței ce exista între cei doi: ea era zeița luminoasă, el, Servius, era un simplu muritor, deși rege foarte înțelept; dar Fortuna se simțea mai bine dacă se lua pe sine în derîdere.

Îi plăcea să-și amintească cum începuse povestea lor de dragoste cînd, timidă și rușinată, trebuise să recunoască față de ea însăși că se simțea atrasă de tînărul rege. Pînă atunci, Fortuna nu dăduse multă atenție numeroșilor pretendenți care îi dădeau insistent tîrcoale; de data asta, însă, ea era îndrăgostită. Îi mărturisise regelui dragostea

Statuia Victoriei-Fortuna (după un bronz aflat la Muzeul Luvru)

pe care i-o purta şi, dorindu-l mai mult ca oricînd, se îndreptase către reşedinţa acestuia. Străzile principale de acces erau strict supravegheate, iar Fortuna nu voia să le divulge celorlalţi secreta sa întîlnire amoroasă. A cercetat deci clădirea în care se afla regele şi a remarcat existenţa unei providenţiale ferestruici nepăzite, pe unde a şi intrat. Compensînd marea îndrăzneală pe care o avusese, zeiţa şi-a acoperit chipul, ascunzîndu-şi de iubitul său trăsăturile feţei cu mai multe văluri.

Mai întîi zeiţă a fericirii, apoi considerată indiferentă faţă de bine şi rău, ea a fost venerată la Roma graţie lui Servius, preferatul său, care a răspîndit cultul zeiţei. Ei i-au fost închinate două temple: cel dedicat lui *Fors Fortuna*, zeiţa sorţii binecuvîntate, se afla în afara zidurilor oraşului. Pe 24 iunie, în cinstea zeiţei avea loc o sărbătoare plină de veselie, care se bucura de prezenţa masivă a sclavilor, a săracilor şi asupriţilor; serbarea culmina cu o procesiune specifică: bărci împodobite cu flori traversau Tibrul.

Cel de-al doilea templu se găsea în Foro Boario; aici, Fortuna pierdea apelativul de *Fors* şi le dobîndea pe cele de *Virgo* sau *Virginalis*. Alături de statuia zeiţei se afla statuia îmbrăcată în lemn aurit a iubitului rege, cu chipul acoperit. În realitate, *Fortuna Virgo* devine simbolul pudorii feminine: onorată doar de femeile *univirae*, zeiţei îi este asociată Pudicizia Patrizia.

Invocată de toate păturile sociale, în diferite locuri şi pentru diverse calităţi ale sale, ea a obţinut numeroase apelative, foarte important fiind cel de *Publica* sau Fortuna poporului roman. Ca zeiţă a întregului stat, ea se bucura la Roma de un cult aparte: avea două temple şi era sărbătorită pe 5 aprilie, în timp ce *Fortuna Privata*, opusă primei, era adorată pe Palatin. Pentru comemorarea episodului în care

fusese implicat Coriolan a fost instituit cultul lui *Fortuna muliebris*, al cărei templu se afla exact pe locul în care se oprise armata volscilor, acolo unde mamele romane, prin rugăciuni emoţionante, determinaseră armata străină să se retragă.

Era apoi *Fortuna equestris,* venerată în memoria unei victorii romane în Spania graţie ajutorului cavaleriei; *Fortunei barbuta,* căreia tinerii îi consacrau primele lor fire din barbă, i se opunea *Fortuna virile,* invocată de tinerele fecioare ca zeiţă a fecundităţii. Mai erau şi *Fortuna respiciens*, cea binevoitoare, *Fortuna obsequens*, cea îndatoritoare, şi *Fortuna redux,* invocată pentru o întoarcere fericită. *Fortuna huiusce dei,* protectoare a zilei prezente şi a ocaziilor favorabile ale fiecărei zi, avea două temple – la Circeo şi la Campo di Marte – şi era sărbătorită pe 30 iulie. *Fortuna viscata* era zeiţa nestatornică, a prefacerilor oarbe, cea care ademeneşte, seduce, amăgeşte şi provoacă deziluzii. Era apoi *Fortuna blanda*, *Fortuna mala* şi *dubia.*

Redusă de atîtea fragmentări, Fortuna a fost în sfîrşit sublimată într-o zeitate unică, înglobînd toate patronatele sale precedente sub o emblemă mitică unică: *Fortuna Primigenia.* Zeiţă a naturii şi a destinului, ea avea un templu grandios unde se practicau sacrificii rituale la începutul fiecărui an. De un cult deosebit se bucura la Preneste, unde – în calitate de putere creatoare universală şi primordială – era considerată mama lui Jupiter şi a Junonei.

O practică foarte cunoscută era *Sortes Praenestinae,* pe care o introdusese Numerius Sufficius, nobil din Preneste. Tînărului credincios i se întîmplau de cîteva zile lucruri stranii cărora el, un pic din superficialitate, un pic din fatalism, nu le dădea multă atenţie. Dar semnele au devenit din ce în ce mai dese şi mai clare pînă ce, într-o zi,

Numerius a decis că trebuie să se ducă să sape într-o stîncă aflată în templul Fortunei. Acolo a găsit cîteva *sortes*, tăbliţe de lemn pe care era gravată voinţa zeiţei. Acestea au fost apoi conservate într-o ladă de lemn. De atunci, sanctuarului i-a fost asociat un oracol. Pentru a-l interoga, oamenii făceau mai întîi un sacrificiu, apoi un copil extrăgea la întîmplare una din tăbliţe.

Fortuna Primigenia s-a bucurat de un succes excepţional, fapt dovedit de fastuoasa ceremonie de pe 11 aprilie. Imaginea zeiţei însoţită de cornul abundenţei, o sferă sub picioare şi o timonă simboliza pentru toţi imensa sa putere în raza ei de acţiune şi în intervenţiile ei. Măreţia sa era întărită de cei doi copii pe care îi ţinea cu dragoste pe genunchi: Junona şi *Jupiter Puer,* Jupiter copil.

Silvanus: bătrînul sălbatic

Strîns legat de Faun prin prerogativele şi funcţiile sale, Silvanus este spiritul binevoitor al pădurilor care dobîndeşte doar ocazional conotaţii negative, dar niciodată pe cele de aducător al calamităţilor. Zeu al păşunilor şi al vitelor, al turmelor şi al păstorilor, el este totodată o zeitate sălbatică, preferînd pădurea în locul cîmpurilor cultivate. În consecinţă, datorită vastelor întinderi de păduri din Italia primitivă, Silvanus devine zeul graniţelor şi al proprietăţii private.

Bătălia violentă continua să se prelungească, fără să se poată stabili încă învinşii şi învingătorii. Ambele fronturi erau stăpînite de furie şi de dragoste înfocată pentru patrie, în ambele tabere tributul uman plătit era greu şi crud. Urletele răniţilor, zgomotul asurzitor al armelor, praful, sîngele alcătuiau un întunecat şi trist scenariu de război: mînia celor două grupuri duşmane era grozavă, iar fiecare dintre ele rămînea sigură de supremaţia sa. Totul începuse cu alungarea Tarquinilor după încă una din numeroasele lor nelegiuiri politice, urmată imediat de reacţia etruscilor care doreau să spele ruşinea suferită la Roma de dinastia lor. În scurt timp, înfruntarea se transformase într-un adevărat masacru, iar tragedia era din ce în ce mai mare din cauza lipsei absolute a echilibrului dintre părţi. Tentativa de a stabili pierderile suferite s-a dovedit zadarnică, iar încercarea de a obţine un armistiţiu momentan – nebunească. Funesta zi de război era totuşi pe sfîrşite datorită venirii nopţii şi oboselii fizice şi morale a

Zeul Silvanus (după un basorelief găsit în oraşul antic Lanuvium)

luptătorilor, cu toţii descurajaţi: eforturile lor imense se dovedeau inutile, căci pierderile umane erau egale de ambele părţi. Pe neaşteptate, o voce divină şi misterioasă, parcă ieşită din tenebre, a proclamat pe un ton autoritar victoria romanilor: aceştia pierduseră un om mai puţin faţă de etrusci. În cele două tabere adversare s-a răspîndit o cumplită teroare; nesiguranţa şi spaima nu le permiteau războinicilor să aprecieze raţional evenimentele. Etruscii au trăit primele efecte ale uimitoarei întîmplări: în rîndurile lor s-a instaurat descurajarea, transformată mai apoi în totală deziluzie. În scurt timp, ei s-au retras în grabă, lăsînd cîmpul – şi victoria – romanilor.

A doua zi, cînd s-a făcut calculul victimelor căzute în bătălie, s-a confirmat faptul că vocea magică – a lui Silvanus – avusese dreptate: victoria aparţinea pe drept romanilor.

Zeitate bună a pădurilor şi a cîmpiei, lui Silvanus îi plăcea să lanseze strigăte teribile din inima pădurilor, căci locurile cît mai misterioase şi ascunse erau locuinţele lui preferate. Zeul vitelor, al turmelor şi al păstorilor, el agrea spaţiile necultivate datorită instinctului său sălbatic şi intolerant, chiar dacă, odată cu trecerea timpului, învăţase să protejeze cîmpurile, pomicultura şi grădinile. Pe cînd era un bătrîn cărunt şi amabil, Silvanus hoinărea prin domeniile sale înarmat cu un baston greu sau cu un chiparos dezrădăcinat pe care îl purta în spate, adesea cu scopul de a controla graniţele. El era şi *Tutor Finium* (custodele hotarelor) şi, deci, zeu al proprietăţii, atît private, cît şi publice.

În invocaţiile credincioşilor săi, zeul cel bărbos şi hirsut al pădurilor dobîndea atributele de *Domesticus*, ca protector al casei, *Agrestis*, ca zeitate a cirezilor şi a turmelor, precum şi *Orientalis*, zeitate ce garanta hotarele unei moşii.

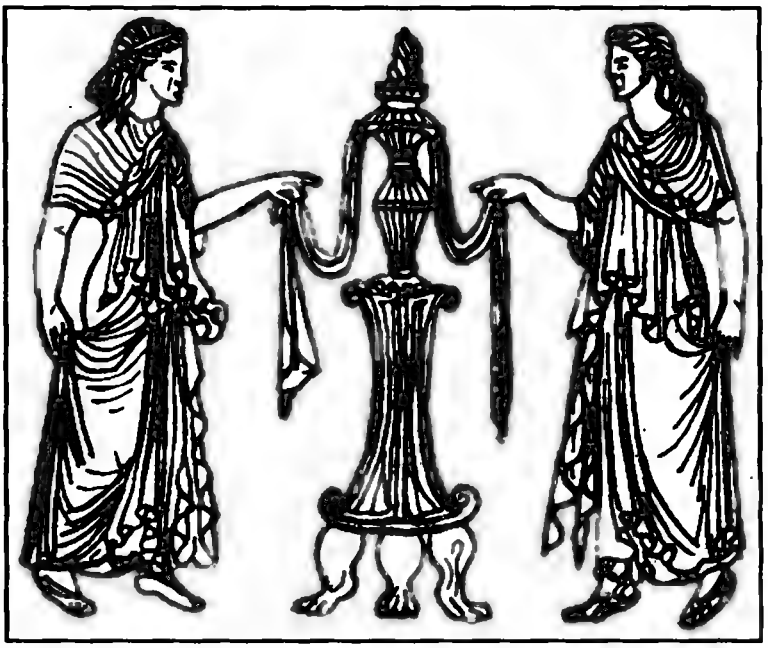
Ca *Sanctus Salutaris*, el era protectorul grădinilor de flori şi al celor de zarzavaturi, venerat mai ales pe Aventin. Dar cîteodată, bătrînul solid şi robust era şi stăpînul practicilor rituale funerare, fapt sugerat de chiparosul pe care îl purta de obicei în spate.

Silvanus era, în definitiv, zeitatea pădurilor şi a mediului natural, care încă nu ţinea cont de necesităţile şi regulile oamenilor într-o comunitate; din respect faţă de convenţiile sociale, el a început, fără tragere de inimă, să vegheze asupra respectării sacre a limitelor şi a hotarelor subdiviziunilor teritoriale. Dar, trecînd peste aceste îndatoriri ale sale, ce ţineau de îndeplinirea unor legi, Silvanus, care adora să se plimbe singur prin domeniile sale verzi şi sălbatice, a continuat să prefere prietenosul spaţiu liber şi fericit ariilor „civile", limitate şi închise.

Carmenta: stăpîna cîntecului magic

Antică zeiță romană cu un pronunțat caracter matern, mamă a regelui mitic Evandru, Carmenta este adesea asociată cu Fauna și cu Bona Dea. Două sînt dimensiunile culturale pregnante ale mitologiei zeiței: maternitatea și darul profeției. Ca protectoare a nașterilor și a gravidității, ea este o zeitate a fecundității, fiind strîns legată de izvoare și ape în general; calitatea sa de profetă este evidențiată de însuși apelativul său, care derivă din carmen, *„prevestire" sau „cînt profetic". R. Pettazzoni o consideră o divinitate lunară și, pentru a-și susține ipoteza, autorul apelează la interpretarea lui* Antevorta *și* Postvorta *ca reprezentări ale celor două faze lunare (în creștere și în descreștere), în timp ce carul legendar,* carpentum, *ar fi carul lunar; pe lîngă aceasta, 11 și 15 ianuarie ar preceda și, respectiv, ar urma imediat după idele lunii ianuarie. Are loc prin urmare o puternică analogie cu protecția pe care ea o exercită asupra femeilor gravide, prin strînsa legătură recunoscută cultural dintre fazele lunii și fecunditatea femeii.*

Deși bătrînă dacă ne gîndim la cei peste o sută de ani ai ei, zeița era încă o nimfă grațioasă și fragilă, pe nume Nicostrata, ale cărei însușiri de profetă o făcuseră să obțină apelativul de Carmenta (de la *carmen*, „cîntec magic"). Foarte vehement, îi prezisese fiului său, Evandru, apropierea unor evenimente triste și nefericite pentru soarta lor în pămîntul Arcadiei; și în scurt timp, toate cele prevestite avuseseră loc. Din motive neînsemnate, relația Carmentei cu soțul său era de mult timp deteriorată, dar acum se declanșase o dispută

Tinere care împodobesc un candelabru (după o ceramică romană aflată la Muzeul Louvre)

mai violentă şi mai teribilă ca oricînd. La ţipetele mamei lovite cu sălbăticie, Evandru, cu sufletul la gură, i-a venit în ajutor şi, într-un acces de mînie, şi-a ucis tatăl, uitînd că va fi pedepsit pentru fapta sa.

Evandru a fost supus exilului şi, mîhnit şi dezamăgit, s-a lăsat pradă tristeţii celei mai adînci, plîngînd cu hohote pentru dureroasa despărţire de locurile dragi; el vedea în acest surghiun un dezastru total şi iremediabil. Atunci Carmenta l-a încurajat, folosind cuvinte dure, îndemnîndu-l să-şi asume responsabilitatea şi optimismul demne de un adevărat bărbat: ceea ce i se întîmplase nu reprezenta pedeapsa pentru un păcat comis, ci expresia unui înalt semn divin. Ea i-a amintit de eroi glorioşi, precum Cadmos,

Tideus şi Iason, care trăiseră aceeaşi experienţă grea, dar care rămăseseră totuşi străbuni curajoşi şi mîndri. Apoi a continuat, dîndu-i exemple luate din lumea animală: cum un peşte oarecare nu stă într-un singur loc într-o mare, iar pasărea iubeşte orice colţ al văzduhului, aşa şi viteazul erou este în ţara sa oriunde şi alături de oricine s-ar afla.

Îmbărbătat de cuvintele mamei, Evandru a plecat către pămîntul italic, alături de întreg echipajul său, cuprinşi de entuziasmul cu care îi contagiase bătrîna profetă. La vederea pămîntului făgăduit, Carmenta i-a venerat pe zei şi pe nimfe, închinîndu-se, alături de fiul său, bunăvoinţei acestora. Apoi a început să vadă, cuprinsă de trăiri extatice, figurile magice ale regilor şi conducătorilor care ar constela viitorul regat al unui posibil oraş.

La moartea sa, bătrîna zeiţă a fost venerată într-un templu situat pe povîrnişurile Capitoliului, nu departe de zidul căruia i se spunea *Porta Carmentalis*. Ea era invocată de femeile însărcinate pentru o naştere reuşită, iar epitetele sale erau *Antevorta* şi *Postvorta,* indicînd poziţiile fătului care urma să se nască. Cultul său, serbat pe 11 ianuarie, se numea *Carmentalia,* iar practicile erau efectuate de un flamin, *flamen Carmentalis*.

În realitate, matroanele romane suferiseră un nejustificat ultraj din partea Senatului. Mai precis, acesta le interzisese folosirea trăsurilor, *carpenta*, silindu-le să adopte un mers pe jos epuizant şi constrîngîndu-le implicit să rămînă în casă. Plimbările şi vizitele de plăcere deveniseră o ocupaţie obositoare, în timp ce ieşirile efectuate pentru a rezolva o treabă sau din nevoie erau acum osînde nedorite de nimeni. Aduse la exasperare şi simţindu-se jignite, doamnele romane s-au coalizat pentru a pleda în favoarea reintrării în folosinţă a vechilor care,

trăsuri cu două roţi, folosite adesea în marile evenimente religioase şi civile.

Deoarece nu aveau alte mijloace pentru a provoca o nemulţumire colectivă care să sensibilizeze opinia publică, ele au decis să le refuze soţilor respectivi satisfacerea îndatoririlor conjugale. Forţata abstinenţă sexuală a condus la supărare generală şi la agitaţie, pînă ce Senatul, asaltat de proteste şi petiţii, a fost obligat să cedeze. Matroanele i-au atribuit Carmentei sprijinul divin; aceasta ştiuse cum să ocrotească instituţia matrimonială în greaua situaţie, aşa că ele au instituit o a doua zi de sărbătoare, pe 15 ianuarie.

Calităţile profetice şi divinatorii ale Carmentei au făcut ca ea să fie considerată şi o divinitate clarvăzătoare care, atunci cînd era venerată ca zeiţă a naşterilor –, prezicea viitorul copiilor a căror naştere o veghease.

Izvoare, fluvii şi Neptun: zeul tuturor apelor curgătoare

Mitologia romană, spre deosebire de cea greacă, nu face dovada preamăririi zeităţilor marine; în ceea ce priveşte marea şi puterile sale, spaţiul roman nu prezintă o greutate narativo-culturală însemnată. Totuşi, rămîn numeroase divinităţile izvoarelor şi ale fluviilor care fac legătura cu fecunditatea agricolă şi sexuală, datorită influenţei însufleţitoare asupra vegetaţiei şi animalelor. Şi, în timp ce cultul apelor s-a răspîndit în întreg spaţiul italian, fizionomia mitică a lui Neptun s-a conturat abia după ce a fost asimilat grecului Poseidon. Este încă vie dezbaterea privind originea sa etruscă. La nivel pregrec, Neptun apare ca zeu al elementului lichid – „a tot ceea ce curge" – prin urmare, cel care are grijă ca izvoarele să nu sece niciodată.

Fontus – Fons sau *Fontanus* –, fiul marelui Ianus şi al Iuturnei, se află la originea tuturor fluviilor şi izvoarelor. Zeitate specifică a apelor curgătoare, el este versiunea tînără a tatălui său, cu care se asemăna foarte mult. Spre deosebire de alţi zei ai apelor, adesea bătrîni cărunţi, *Fontus* apărea întotdeauna în plină vigoare, fiind aproape simbolul apei ca forţă naturală vitală. Sărbătoarea închinată lui se numea *Fontinalia*, pe 13 octombrie, cînd fraţii Arvali sacrificau în cinstea sa doi miei, iar pe puţuri şi izvoare se aruncau coroane de flori. Templul închinat lui se afla în apropiere de *Porta Fontinalis*, în afara zidurilor cetăţii, dar avea şi un mic altar pe Gianicolo.

Bună prietenă a Junonei, *Iuturnei* i se spunea în vechime şi *Diuturna*, „izvorul care nu seacă niciodată"; asemeni majorităţii divinităţilor apelor, poseda un caracter blînd şi avea puteri vindecătoare. Fiica lui Daunus, rege mitic ilir, care s-a mutat în Italia, ea avea un temperament liniştit, îndrăgind singurătatea, natura şi castitatea.

Pentru graţia şi frumuseţea sa, ea a fost ţinta intenţiilor cuceritoare ale lui Jupiter, care – nedumerit şi exasperat de numeroasele tentative eşuate de a o avea – strînsese toate nimfele din Latium pentru a-l ajuta. Abilitatea Iuturnei de a se ascunde repede a fost anulată de conspiraţia uneia dintre tovarăşele sale, care a aruncat-o fără apărare în braţele lui Jupiter. După aceea, năvalnicul amant şi-a dat seama de violenţa înfăptuită şi şi-a cerut iertare, copleşind-o cu daruri pe nefericita nimfă. El i-a oferit nemurirea şi domnia asupra tuturor izvoarelor şi apelor din regiune.

Junona i s-a adresat Iuturnei, sora lui Turno, pentru a o îndemna să inventeze ceva în favoarea fratelui, avertizînd-o de pericolul care îl păştea pe fratele ei şi împingînd-o cu tenacitate la acţiune. Curajoasa Iuturna a sperat în zadar că va putea schimba tristul destin rezervat lui Turno: mai întîi a luat înfăţişarea viteazului Camerte şi le-a ordonat rutulilor să nu se împrăştie în dezordine, ci să se strîngă în jurul regelui lor. Apoi a dobîndit înfăţişarea lui Metisco, vizitiul lui Turno, şi a încercat disperată să evite întîlnirea directă între fratele său şi Enea, protejat de zei. În sfîrşit, cînd a văzut evoluţia nefericită a evenimentelor, Iuturna a izbucnit în plîns, văicărindu-se de soarta amară a fratelui şi de imposibilitatea de a muri alături de el, căci darul imortalităţii, pe care Jupiter i-l făcuse, era condamnarea cumplită la eterna durere.

s-a dus la grota primitoare în care se întîlneau, mergînd pe obişnuitul drum care ducea de la lacul Nemi – unde era situat izvorul său sacru – către pădurea Camenelor. Gîndindu-se la povestea ei de dragoste, şi-a dat seama că prietenia solidă între cei doi – bazată pe stimă şi respect reciproc – s-a transformat pe nevăzute într-un raport afectiv foarte puternic şi de durată. Ajunsă la grotă, graţioasa nimfă nu s-a mirat că l-a găsit acolo pe înţeleptul său amant care o aştepta şi, printre îmbrăţişări şi dezmierdări, au schimbat opinii şi impresii despre conducerea unei cetăţi încă în formare.

În realitate, Egeria dobîndise rolul de sfătuitoare a regelui cu privire la delicatele chestiuni religioase: ea îl consilia în ceea ce priveşte instituirea ceremoniilor, a rugăciunilor şi a formulelor, fără să adopte o poziţie superioară şi întotdeauna cu bune rezultate. Dragostea lor devenea cîteodată colaborare intimă, traducîndu-se în armonia senină a simţurilor şi a intereselor. Dar această unire minunată între cei doi a fost brusc întreruptă de moartea lui Numa. Deznădăjduita Egeria a început să plîngă, dezolată şi tristă, şi a vărsat atîtea lacrimi încît s-a transformat într-un izvor.

Strîns legată de *Diana Nemorensis,* Egeria a devenit una dintre divinităţile tutelare ale naşterii; însemnată a fost şi legătura pe care o avea cu Vestalele care, pentru purificările zilnice, erau constrînse să atingă apa din izvorul Egeriei, vechea şi trista nimfă îndrăgostită, dătătoare de sfaturi bune.

Era măreţ bătrînul cărunt ce-i apăruse în somn lui Enea: venerata lui autoritate era evidenţiată de coama albă a părului, încununată cu o coroană din frunze de trestie, în timp ce corpul lui era înveşmîntat într-o uşoară pînză albastră, care îi conferea o înţeleaptă austeritate. Eroul

Nunta lui Neptun (după un basorelief păstrat la Monaco)

troian ascultase cu respectul cuvenit cuvintele bătrînului care îl elogia ca pe un salvator străin de mult aşteptat în acele locuri. În vis, Enea a fost îndemnat să navigheze spre izvoarele fluviului şi să se alieze cu populaţia Arcadiei, de origine greacă, cu ajutorul căreia i-ar fi putut înfrunta pe latini. După acest sfat, bătrînul a tăcut, apoi a dispărut.

Cînd s-a trezit, Enea şi-a amintit perfect toate caracteristicile misteriosului său interlocutor nocturn şi, fără să ezite, l-a recunoscut în acesta pe dragul bătrîn Tiberinus – zis şi *Pater Tiberinus* –, fiul lui Ianus şi al Camisei, nimfă din Latium. Cînd era tînăr, dintr-o imprudenţă, căzuse în fluviu şi se înecase, dînd astfel acelei ape numele său şi făcîndu-şi părinţii foarte nefericiţi.

Zeu sever al apelor, temut mai ales pentru inundaţiile frecvente şi dezastruoase, Tiberinus era numit şi *Coluber*, „şarpe", pentru şerpuirea ce o avea cursul său, dar şi *Serra*, „fierăstrău", pentru acţiunea corozivă asupra malurilor. El nu accepta existenţa niciunei legături şi/sau constrîngeri, văzînd în construirea unui pod pe apele sale un act jignitor;

Tiberinus accepta un singur pod pe cursul apei sale, podul Sublicius, şi totuşi accepta construcţiile de lemn pe care le putea răsturna lesne, după pofta inimii sale.

Deşi auster şi crud, Tiberinus avea şi momente în care era blînd şi înţelegător. De altfel, după ce Rea Silvia, mama a doi gemeni, fiii lui Marte, a fost alungată de unchiul său Amulius şi s-a aruncat în fluviu, Tiberinus a primit-o cu dragoste, a luat-o de soţie şi a numit-o regina fluviului. Locuinţa ei era insula Tiberina, unde i se ofereau sacrificii, dar îndrăgea şi Ostia, locul în care fluviul se vărsa în mare.

În acel Tibru care dădea culoare Romei şi o îmbogăţea aveau loc deseori întîmplări stranii. Odată, din Argos veniseră douăzeci şi patru de bărbaţi cu intenţia de a-l însoţi pe Hercule şi de a se stabili în Italia. În ciuda eforturilor lor de a se adapta şi de a-şi crea o nouă viaţă, ei au fost cuprinşi de nostalgie şi, în scurt timp, s-au aruncat disperaţi în fluviu. În memoria lor s-au construit douăzeci şi patru de capele în douăzeci şi patru de cartiere diferite ale oraşului, unde nefericiţii veniţi din Argos erau veneraţi ca protectori locali. În zilele de 16 şi 17 martie se efectuau procesiuni în diferitele capele, în timp ce la idele lunii mai, în prezenţa Ponteficilor şi a Vestalelor, *Argei* – păpuşi din ramuri de trestie cu aspect uman, cu mîinile şi picioarele legate împreună – erau aruncate în fluviu cu scop expiator, dar şi în numele fecundităţii pe care o puteau garanta apele.

Sălbaticul şi irascibilul *Neptun* nu admitea niciun amestec în regatul său, iar dacă acest lucru se întîmpla, devenea şi mai aspru ca de obicei. Din ura încăpăţînată a Junonei faţă de troieni, aceasta ceruse intervenţia lui Eol, regele vînturilor, care provocase o teribilă furtună pe mare. Atunci Neptun, peste măsură de enervat de impertinenţa surorii sale, s-a ivit pe neaşteptate din adîncurile apelor şi

le-a ordonat imperios vînturilor să se retragă. Cu gesturi puține și hotărîte, el a răspîndit norii, făcînd iar loc razelor soarelui; ajutoarele sale fidele erau *Cimotoe* – frumoasa nereidă, una dintre fiicele lui Nereo și a Doridei – și *Triton* – fiul lui Neptun și al Anfitritei. Cînd s-a restabilit ordinea, Neptun a încetinit cursa cailor săi impetuoși și și-a început cursa liniștită pe ape; îl urma un convoi compus din slujitori și semizei marini: bătrînul zeu Glauco, Tritonii – cei cu corp de om, dar cu pîntece și coadă de pește –, Nereida Panopea, Teti, Ino Leucotea, Forco și mulți alții.

Zeu al oceanului, dar și a „tot ce curge", Neptun era venerat în porturi ca aducător al vînturilor favorabile; soția sa era Salacia, zeița valurilor sărate. În calitate de zeu al exercițiilor ecvestre, îi era consacrat un templu în vecinătatea circului Flaminio, iar pe 23 iulie – într-o perioadă de secetă extremă –, în cinstea sa se celebrau *Neptunalia*, jocuri speciale desfășurate în aer liber, fie în apropierea Tibrului, fie în apropierea mării, la Ostia.

Acca Larentia

Zeiţa pămîntului care primeşte sămînţa şi care este în acelaşi timp sediul morţilor, Acca Larentia este „mama"; Acca se aseamănă lui Atta – *şi cuvîntului sanscrit* Akkî – *, semnificant folosit în limbajul copiilor pentru a o desemna pe mamă. Dar ea este şi Larentia şi prin urmare „mama Larilor", ca şi – în mitologia romană – amanta lui Hercule, doica miloasă a lui Romulus şi Remus şi mama celor doisprezece fraţi Arvali. Dea Dia, zeitate în jurul căreia se ţes practicile de cult ale acestora din urmă, este latura austeră şi sacră a lui Acca Larentia, învecinîndu-se de altfel cu uşurinţă cu Tellus, Ceres, Opi şi cu toate marile zeiţe-mame ale spaţiului mediteranean.*

Acca Larentia: „prostituata"

Imprevizibila Larentia asista plictisită la întrecerea la care se dedau cei doi bărbaţi cu atîta avînt şi implicare. Era superbă şi mai ales foarte senzuală în vălurile care îi puneau în valoare formele perfecte; ea îşi reproşa că acceptase cu nesocotinţă invitaţia paznicului de a se duce la templul lui Hercule pentru a servi drept mult rîvnit trofeu destinat celui învingător. Larentia regreta că nu se afla afară, acolo unde, printre cîntece şi dansuri, euforie şi senzualitate, toate permise, căci era zi de sărbătoare, ar fi găsit cu siguranţă o mulţime de clienţi. În schimb, ea stătea absentă în templu, irosindu-şi timpul pentru cei doi jucători atît de prinşi şi interesaţi de ridicolele lor zaruri!

Partida a ajuns la final, iar ea a înțeles din expresia paznicului că acum trebuia să-i ofere străinului învingător rafinata sa artă de iubire pe care o deținea. Larentia l-a privit atent și a remarcat imediat frumusețea virilă a tînărului, extraordinara sa vigoare fizică și privirea hotărîtă și de neînduplecat a ochilor lui negri. Deși înspăimîntată de atîta frumusețe masculină, i se părea că mai admirase cîndva acele trăsături; a privit în jur, iar pe pereții templului a găsit răspunsul tuturor bănuielilor sale: cel cu care urma să se iubească era însuși Hercule! Ea l-a iubit plină de pasiune, cu emoție și delicatețe, cum nu o mai făcuse niciodată în întîlnirile plătite. Marele erou a fost profund mișcat de comportament și, deși plătise cu victoria sa, a simțit nevoia să o răsplătească ulterior. El a sfătuit-o să-l urmeze pe primul bărbat pe care îl va întîlni.

La ieșirea din templu, după lunga noapte de dragoste, fascinanta Larentia a întîlnit un proprietar etrusc înstărit, Tarusio, care, impresionat de frumusețea ei provocatoare, a luat-o de nevastă. Nu după mult timp, bunul Tarusio a murit, lăsînd-o pe Acca Larentia văduvă, neconsolată, dar foarte bogată. Ea moștenise vaste domenii vecine cu teritoriul roman. Cu trecerea anilor, Acca Larentia, acum deja în vîrstă, a decis să îndeplinească acel gest prin care ar reintra în simpatiile poporului Romei: și-a lăsat toate bunurile concitadinilor săi. Pe data de 23 decembrie, la puțin timp după ce făcuse public anunțul privind donația, ea s-a dus în Velabro, aproape de Ara Massima, și pur și simplu a dispărut, s-a dizolvat în neant. De atunci, Velabro a fost considerat locul mormîntului său și, încet-încet, a fost identificat cu zeița *Larenta*, iar pe 23 decembrie a început să fie celebrată *Larentalia*, care, datorită coincidenței cu solstițiul de iarnă, a dobîndit și alte dimesiuni sacre, prevestind fecunditatea pămîntului semănat de curînd.

Gravură ce o înfăţişează pe zeiţa fecundităţii (după un bronz aflat la Muzeul din Mariemont)

Acca Larentia şi Dea Dia: Arvalii

Zeiţa Larenta este şi *Mater Larum*, mama Larilor, al cărei apelativ era – şi de astă dată – Acca Larentia. Soţie a păstorului Faustulus, ea avea doisprezece fii pe care îi îngrijea şi cărora li se dedicase, cînd, dintr-o nenorocire venită pe neaşteptate, unul dintre ei a murit, lăsînd-o pe Larentia profund îndurerată. Bunul Faustulus şi-a continuat munca istovitoare cu moartea în suflet, dar conştient că trebuie să aline cumva disperarea soţiei lui dragi. Ocazia s-a ivit într-o bună dimineaţă cînd, ascuns printre tufişuri, i-a observat pe servitorii perfidului rege Amulius în timp ce abandonau pe munte doi mici gemeni. După ce servitorii s-au îndepărtat, cîţiva păstori s-au dus imediat să-i ia pe cei doi copii abandonaţi. Lui Faustulus nu i-a fost uşor să-i convingă că micuţii îi erau încredinţaţi lui. El le-a explicat doliul care îi lovise familia, durerea imensă a soţiei sale şi bucuria pe care copiii ar fi putut-o aduce în existenţa ei tristă. În cele din urmă a fost biruitor; i-a luat pe cei doi nou-născuţi şi i-a dus în bordeiul său sărac, redîndu-i bunei Larentia entuziasmul şi pofta de viaţă. Blîndă şi profund devotată copiilor săi, ea i-a crescut în spiritul unor principii solide religioase. Romulus – unul dintre cei doi gemeni luaţi de Faustulus – a fondat, împreună cu fraţii săi adoptivi, colegiul Arvalilor.

Colegiul era exclusiv destinat patricienilor, membrii erau cooptaţi din familiile cel mai bine văzute în oraş. Se executau practici rituale închinate lui Dea Dia, veche divinitate cîmpenească. Colegiul era condus de un *magister*, timp de un an; acesta era numit într-o pădure sacră, în ziua sărbătorii zeiţei. Colaboratorii săi, cu care executa sacrificiile, erau un *Flamen* şi cîţiva *Camilli*, copii aleşi dintre odraslele nobile

ale senatorilor. Primul *magister* a fost, bineînţeles, Romulus, care a stabilit şi veşmîntul distinctiv al grupului: toga albă mărginită cu purpură şi coroana caracteristică de spice cu benzi albe în jurul capului.

Practicile de cult ale Fraţilor Arvali, complexe şi austere, se concentrau în jurul misterioasei figuri a celei numite Dea Dia, zeiţa pămîntului şi a recoltelor. În pădurea sa sacră, aflată pe malul drept al Tibrului, se oficiau actele de cult cele mai solemne dintre oficiile dedicate ei. Sărbătoare cu o dată mobilă, căci era agrară, ea avea totuşi loc în luna mai, în trei zile consecutive – 17, 19 şi 20 sau 27, 29 şi 30 –, cea de-a doua zi fiind şi cea mai importantă. În ajun, întreg colegiul oficia un serviciu divin comun; ziua următoare era încărcată de tensiunea practicilor de cult: se făceau sacrificii nesîngeroase, apoi daruri valoroase. În cea de-a doua zi avea loc o reuniune solemnă în pădurea sacră a zeiţei, reuniune care începea cu jertfirea unor animale (domestice); Fraţii Arvali îşi puneau apoi coroana de spice, sacrificau un alt miel şi cercetau viscerele acestuia cu cea mai mare atenţie. După sacrificii ulterioare şi după ce se distribuia pîine celor prezenţi, aceştia îi îndepărtau pe toţi străinii, se închideau în templu, unde, printre cîntece şi dansuri, aveau loc diferitele proceduri pentru împărţirea noilor sarcini. În cea de-a treia şi ultima zi se repeta întreg programul din prima zi.

În afara acestor întîlniri liturgice, Fraţii Arvali se implicau în orice eveniment care privea pădurea sacră: o plantă care îmbătrînise sau tăierea din motive de siguranţă a unui copac. Întotdeauna, în orice situaţie, la începutul şi la sfîrşitul fiecărei operaţiuni, ei trebuiau să efectueze un sacrificiu.

Cibele: marea mamă a zeilor

Antică divinitate feminină, originară din Asia Minor, Cibele, provenind din Frigia, a fost – în epoca elenistică şi în cea romană – imaginea cea mai răspîndită a acelei foarte vechi zeiţe supreme, Marea Mamă anatolică, depozitara forţelor generative ale naturii, pe care le oferă cu generozitate. Originile cele mai îndepărtate ale Cibelei le găsim probabil în substratul neolitic al culturilor mediteraneene, în care apare figura Marii Zeiţe, dătătoare de viaţă şi de moarte. Zeiţă adesea pusă în relaţie cu stîncile şi cu munţii, stăpîna animalelor şi patroana fertilităţii, analoagă Marii Zeiţe în culturile neolitice din spaţiul mediteranean, ea era venerată şi ca Mâ *sau cu apelative ce derivau de la munţi, element sacru al zeiţei:* Berekyntia, Dindymene, Sipylene, *dar cunoscută mai ales cu numele de* Kybele, *de la muntele* Kybelos.

Soţia lui Saturn, mama lui Jupiter, a lui Neptun şi a lui Pluto, Cibele se considera ultima sosită în panteonul roman, acum, cînd secolul III î. Hr. era pe sfîrşite. Dar cererea fusese atît de insistentă, încît zeiţa nu avusese curajul să refuze. Era după o perioadă de criză provocată de cel de-al doilea război punic, iar Decemvirii, după ce consultaseră Libri Sibillini, ceruseră introducerea oficială a cultului Marii Zeiţe.

Multe erau cauzele pentru care se luase o asemenea decizie: mai întîi de toate, Roma avea mare nevoie de o divinitate puternică, iar pe de altă parte, alegerea zeiţei anatolice putea favoriza relaţiile diplomatice şi, în sfîrşit,

Primăvara (după un mozaic roman aflat la Muzeul Arheologic din Alger)

o anumită înclinare către Orientul exotic putea juca, fără îndoială, un rol considerabil, chiar dacă efemer, la nivelul anumitor pături sociale. Aristocraţia romană a fost cea care a negociat afacerea sacră: trei membri ai unor vechi familii nobile şi alţi doi dintre tinerii nobilimii plebee au fost aleşi ca ambasadori. Pe lîngă ei, P. Cornelius Scipione Nasica, vărul celui mai ilustru general al Republicii, şi Claudia Quinta, soră şi fiică de consuli, au fost cei care s-au ocupat de practicile cele mai importante.

Deoarece provenea din regiunea care găzduise fastele Troiei, Cibele a fost considerată la Roma o zeiţă naţională şi admisă imediat în interiorul *pomerium*-ului, deşi centrul său de cult originar se afla la marginile Galatiei. Practicile rituale ale zeiţei, *Magna Deum Mater Idaea,* Marea Mamă a zeilor Idei, i-au tulburat pe romani, dar nu le-au repugnat exagerat de mult. Muzica, dansurile, cîntecele ritualurilor sale erau violente şi se ajungea chiar şi la castrări, pe care credincioşii şi le făceau în cinstea zeiţei, vrînd să-l imite pe Attis, păstorul care devenise iubitul ei.

La Roma, Cibele a ajuns în formă aniconică, o piatră neagră meteorică, simbolizînd-o în practicile cultuale, aflate în mare expansiune, apogeul romanizării zeiței fiind atins în epoca lui Claudiu. În ciuda ororii pe care romanii o aveau față de practicile de rit ale zeiței, în care predominau dansurile orgiastice, cîntecele obsesive și strigătele ascuțite, sărbătorile dedicate lui Attis și Cibelei au fost stabilite între 15 și 27 martie, încheindu-se, de fapt, cu venirea primăverii.

Zeița, străină și sălbatică, a avut și un cult „roman", *Ludi Magalenses* sau Jocurile Marii Mame, care, prezidate de colegiul edililor, au devenit celebre pentru – ironia contradicției! – somptuozitatea banchetelor și neruşinata risipă alimentară ce se făcea cu acel prilej.

Liber şi Libera

De origine italică, Liber şi Libera vor fi mai tîrziu asociaţi cu Dionysos şi Persefona, în triada de influenţă clar elenă care îi pune alături de Ceres – unde aceasta din urmă se identifică cu Demetra – în templul numit Aedes Ceresis. *Libri Sibillini, consultate în urma unei foamete, le sugeraseră romanilor introducerea cultului acestor zei străini şi fiind vorba de un cult prin excelenţă grec, puteau apela la preotesele din Cuma şi Napoli, colonii greceşti la care se ajungea cu uşurinţă.*

Zeităţi ale prosperităţii şi fecundităţii – nelimitîndu-se la sfera strict vegetală –, Liber şi Libera îşi manifestau puterea divină mai ales în perioada culegerii viilor, moment în care dispăreau complet tabuurile verbale şi gestuale, nereuşind totuşi să dobîndească acele conotaţii mistice şi extatice pe care Roma le respinsese întotdeauna cu severitate.

Petrecăreţ şi lipsit de griji, Liber fusese totuşi asociat cultului închinat austerei Ceres; apartenenţa la Triada de pe Aventin datorită căreia crescuse în rang cu siguranţă nu îi displăcea. Dar, în definitiv, lui nu îi prea plăceau practicile devoţionale tradiţionale şi plictisitoare şi nici nu manifesta interes pentru diferitele oferte votive prin care orăşenii credincioşi şi fricoşi îi mulţumeau. Ceres nu îi fusese niciodată realmente simpatică atît pentru tendinţa zeiţei de a reacţiona apocaliptic, cu rîuri de lacrimi, la vicisitudinile vieţii, cît şi din cauza competiţiei dintre cei doi, care izvora din aceea că fiecare patronat încerca să-şi manifeste

întîietatea. Zeiţa recoltelor şi zeul vinului se întreceau să facă mai multe daruri populaţiei care, uimită de atîta abundenţă şi conştientă că este imperativă răsplătirea zeilor, nu mai ştia ce trebuie să facă.

Liber sau *Liber Pater* era zeul vinului şi al culesului viei, dar era mai ales zeul plăcerii, al bucuriei descătuşate de normele bunului-simţ. El era eliberatorul, iar sărbătorile sale fantastice şi strălucite erau întotdeauna foarte reuşite, mai ales datorită libertăţii care caracteriza comportamentul participanţilor: libertate a cuvintelor şi a gesturilor, descătuşate de morala curentă, libertatea simţurilor în căutarea unei satisfacţii maxime, fără să mai ţină seama de pudoare.

Pînă şi instituţiile civice stăteau sub semnul acestei ciudăţenii: toate treburile politice erau suspendate pînă la încheierea serbărilor.

Liber împreună cu Libera erau zeii fecundităţii şi ai prosperităţii vieţii; această energie vitală, pe care ei o patronau şi o garantau, era reprezentată de un falus (lat. *fascinum*) enorm, care devenea adevăratul protagonist sacru al petrecerii. Simbol al puterii generative, acest falus colosal era transportat prin oraş într-o solemnă procesiune, în timpul căreia dobîndea toate valenţele culturale de producător al bunăstării şi de instrument apotropaic* care, datorită deosebitei sale încărcături magice, era considerat neutralizator al influxurilor negative. În Lavinio, vechiul şi gloriosul oraş, festivităţile durau o lună întreagă, iar matroana cea mai stimată şi bine văzută din întreaga regiune avea misiunea de a încorona falusul în public, în timp ce desfăşurarea

* Care are sau este socotit că are puterea de a apăra omul împotriva influenţelor nefaste: diverse substanţe şi mijloace (salivă, sînge, tatuări, cuvinte), amulete, măşti, lumini, mirosuri, jertfe, invocaţii etc. (n.r.).

ceremonialului era ritmată de cîntece obscene executate la flaut şi tobe. Instrumentele folosite la culesul viei îi erau consacrate zeului, ca şi primul must şi primul vin.

În afara culesului viei, care continua să se bucure de un mare succes în rîndul numeroşilor participanţi, Liber avea propria sărbătoare, *Liberalia*, care cădea pe 17 martie, prilej cu care se remarca fastul izbitor şi risipa alimentară exagerată: *Liba*, un produs dulce special, făcut cu miere, făină şi ulei, aproape că invada străzile oraşului. Preotese bătrîne, urmate de o mică turmă de oi, umblau şi vindeau aceste dulciuri şi furnizau – din turma ce le urma – victima destinată sacrificiului cumpărătorului.

Cu această ocazie se efectuau ritualurile de trecere a tinerilor maturi în lumea adulţilor, fiindu-le dăruită *Toga Libera*, semn exterior al schimbării statutului. În ciuda înclinării evidente către aspectul ludic al existenţei, Liber nu avea propriile jocuri, chiar dacă se bucura de numeroase manifestări de acest gen cînd aveau loc *ludi Cerialia*, în calitate de reprezentant al faimoasei triade de pe Aventin.

Vertumn şi Pomona

Vertumn este zeul oricărei schimbări, iar numele său italic – în ciuda unor cercetători care l-au considerat de origine etruscă – provine din latinescul vertere, *a schimba, a transforma, a se tranforma. El este zeitatea schimbării anotimpurilor,* annus vertens, *ale căror variaţiuni magice reflectă neliniştile zeului. El stăpîneşte cîmpia, alături de soţia sa, zeiţa Pomona. Numele Pomonei, şi ea antică zeitate romană, îşi are originea în cuvîntul latin* pomum, *fruct, de a cărui coacere se ocupă ea. Ipostază a pămîntului Mamă, ea dezvăluie anumite elemente de androginism primordial, asemeni altor numeroase divinităţi agrare.*

Vertumn cel iscusit şi iute şedea îngîndurat sub un copac, apreciind supărat dificultatea acţiunii sale, în care pînă acum se descurcase. Avîntul său amoros întîlnea acum obstacole din ce în ce mai greu de trecut. Dacă era perfect adevărat că alături de blînda Pomona ei puteau forma o frumoasă pereche divină, cu interese şi preocupări comune, tot atît de adevărat era că puterile lui de a se metamorfoza ar fi putut înlesni orice proiect. Dar totul se surpa din cauza indiferenţei absolute a frumoasei zeiţe.

Graţioasei şi neastîmpăratei Pomona îi plăcea să se plimbe pe cîmpurile înflorite, inspectînd cu privirea ei vigilentă regatul său cel verde! Bine echipată cu foarfecă şi seceră, ea păşea orgolioasă prin domeniile sale, întotdeauna ocupată cu altoirea, curăţarea pomilor şi îngrăşarea pămîntului. Cu desăvîrşire preocupată de miile de probleme ale grădinilor şi ale pomilor fructiferi, Pomona nu lua deloc

minunată de cele ce vedea, bătrîna a lăudat cu entuziasm frumuseţea fructelor, a fiecărei plante, vorbind apoi – cu multă măiestrie – de cît de singură este o biată plantă pe care nu o iubeşte nimeni şi care, inevitabil, nu produce roade. Mişcată de înţeleptele cuvinte, Pomona a început să se compătimească, devenind astfel o pradă uşoară pentru Vertumn. El şi-a lepădat imediat veşmintele feminine şi a luat înfăţişarea unui voinic tînăr, gata să o primească în braţele sale pe blînda Pomona.

Zeu al primăverii, dar mai ales al toamnei, Vertumn era asociat şi cu Norta, cu care împărţea un templu aflat pe coastele Aventinului, unde pe 13 august se celebrau ceremoniile sacre închinate lui şi îi erau aduse darurile cele mai de seamă. Avea o statuie în *Vico Tuscus*, la Roma, într-o zonă foarte populată, aproape de For, Velabro şi Circo Massimo.

Zeiţă a coacerii fructelor, Pomona se bucura de un cult foarte vechi; ea avea propriul său flamen, *Flamen Pomonalis,* incontestabil unul dintre cei mai puţin importanţi în ierarhia acestor preoţi. Sanctuarul său se afla pe Via Ostiense şi era înconjurat de o veche pădure sacră, *Pomonal,* întotdeauna îngrijită cu multă dragoste de numeroşii săi credincioşi.

Faun şi Fauna

Cuvînt prin excelenţă italic, Faun provine din latinescul faveo, *„a fi favorabil, a favoriza", şi îl desemnează pe zeul binevoitor, protector al păşunilor şi al turmelor. Dincolo de originea veche pastorală se evidenţiază figura unei zeităţi a fecundităţii şi a prosperităţii oamenilor şi animalelor, conotaţie implicită a unei puternice vigori sexuale, aceasta fiind cauza împreunării sale cu toate animalele sub numele de* Inuus. *Zeitate fatidică, el face predicţii ascultînd foşnetul frunzelor, cu revelaţii nocturne sau după ce ascultă vocile misterioase care tulbură liniştea pădurilor. De asemenea, Faun este şi* Fatuus *sau* Fatuclus, *Bunul vorbitor (de la* fari, *a vorbi, a profetiza). În onoarea sa se celebrau* Lupercaliile, *oficiate de* Luperci, *preoţii săi, care se împărţeau în* Fabiani *şi* Quinctiales; *s-a avansat ipoteza că această sciziune în două subgrupuri ar putea simboliza rivalitatea dintre Romulus şi Remus – Romulus fiind chiar capul grupului de* Luperci Quinctiales.

Protector al păstorilor şi al turmelor, Faun era fiul lui Circe şi al lui Jupiter. Cu un temperament sălbatic, îi plăcea să rătăcească prin păduri, pajişti şi munţi şi să facă ocolul văilor înflorite şi al pîrîurilor limpezi, în compania încîntătoarelor nimfe. Apărător al fecundităţii şi al prosperităţii, Faun era zeul Bun şi Binevoitor: el era mai ales – ca orice alt zeu al fecundităţii – extrem de pătimaş. Petrecăreţ şi viclean, cădeau sub vraja lui victime frumoase datorită graţiei şi exuberanţei de care dădea dovadă, încît, obişnuit

ca de fiecare dată să nu întîlnească obstacole sau să fie respins, refuzul frumoasei Fauna l-a făcut să se piardă cu firea. Era foarte îndrăgostit de tînără şi, pentru a o face să-i cedeze, a încercat să-i intre în graţii pe mii de căi: a curtat-o, a adulat-o, a copleşit-o cu daruri magnifice, dar ea continua să rămînă de piatră.

Faun începuse să-şi piardă răbdarea şi a decis să facă un lucru pe care nu-l mai făcuse niciodată pînă atunci: a recurs la o stratagemă. Încet-încet şi pe ascuns, a îmbătat-o cu cel mai bun vin pentru a o face mai blîndă şi mai uşor de manevrat. Dar totul a fost zadarnic: tînăra continua să-l respingă.

Ieşindu-şi din minţi din cauza purtării dure şi de neînţeles a severei Fauna, zeul păşunilor a izbucnit într-un exces de mînie şi a început să-şi lovească sălbatic partenera încăpăţînată cu rămurele de mirt. Voia astfel să se descarce şi să o facă să cedeze cu forţa. Dar şi această tentativă a fost zadarnică: Fauna îşi păstra cu tenacitate castitatea. Aproape pe cale să renunţe, absolut uluit că se izbise de atîta îndărătnicie, Faun a observat-o cu mai multă atenţie, după o lungă plimbare prin păduri, în timp ce ea şedea liniştită şi se odihnea: era cu adevărat frumoasă. A reconsiderat întreaga situaţie şi s-a gîndit să schimbe din nou strategia. Dacă Faun, cu propria sa înfăţişare, eşuase, cu siguranţă că, luînd înfăţişarea unui şarpe, şi-ar atinge scopul. Aşa că înfocatul zeu, odată transformat, a posedat-o pe Fauna şi s-a căsătorit cu ea.

Zeu petrecăreţ, dar extrem de grijuliu cu protejaţii săi, Faun era numit *Inuus*, patron al fertilităţii oilor şi vacilor, şi *Lupercus*, cel care apără de lupi. El a fost unul dintre primii regi în Latium, succesorul lui Pico – al cărui predecesor fusese marele Saturn – şi tatăl lui Latinus.

Întemeietorul ordinii, al justiţiei şi al păcii, Faun a fost unul dintre capii cei mai iluştri ai Antichităţii, foarte iubit de supuşii săi şi respectat de popoarele vecine.

În timpul domniei sale a avut loc naufragiul unui străin pe coasta latină. După ce şi-a chemat oamenii pentru a-l ajuta pe necunoscut, Faun l-a condus în curtea sa regală şi i-a oferit găzduire. Impresionat de primirea atît de călduroasă, naufragiatul şi-a dezvăluit identitatea: era Evandru, rege al Arcadiei, supus exilului în urma unor întîmplări nefericite care îi loviseră familia. Odată stabilit în Latium, acesta a construit un regat pe Palatin şi i-a consacrat lui *Pan Lycium* o peşteră, numită *Lupercal*, situată pe versantul vestic al colinei. Acolo, în luna februarie se celebrau *Lupercaliile*, serbări cu un mare succes popular şi de o intensitate emoţională aparte. Protagonişti erau Lupercii împărţiţi în *Luperci Quinctiales*, de pe Palatin, şi *Luperci Fabiani*, de pe Quirinal. În prezenţa autoritară a lui *Flamen Dialis* se sacrificau capre, iar cu cuţitul murdar de sînge se atingeau frunţile a doi tineri proveniţi din familii nobile, care, pe tot parcursul desfăşurării ritualului, trebuiau să rîdă. *Lupercii*, complet goi, se acopereau cu pieile animalelor jertfite şi, înarmaţi cu curele, porneau în procesiune prin oraş, flagelînd persoanele pe care le întîlneau. În afara rolului expiator, această ceremonie avea şi o altă valoare: era dătătoare de prosperitate şi fecunditate, încît femeile sterile se ofereau voluntar loviturilor Lupercilor, crezînd că astfel se vor vindeca. Şi nu lipsea veselia generală fără limite: îmbătaţi cu vin şi euforici, tinerii umblau liberi pe străzi, permiţîndu-şi să se poarte vulgar cu femeile întîlnite în cale.

Faun era şi *Fatuus* sau *Fatuclus*, zeul prezicerilor şi al prorocirilor, care avea sediul sub cascada Albunea, aproape

dragoste şi protecţie. Dacă la început s-a arătat îndărătnică, mai apoi a acceptat să se căsătorească cu el, dînd naştere puţin după aceea viitorului rege eponim al Latium-ului, Latinus.

Foarte îndemînatică în spaţiul domestic, devotată şi ataşată, Fauna era atît de rezervată şi pudică încît avea oroare de orice viciu şi de orice exces, meritînd ca dragul ei soţ să i se dedice în întregime. Dar s-a întîmplat odată ca, pe drumul de întoarcere de la un izvor de unde luase apă, ea să observe o cană abandonată la marginea drumului. Curioasă, s-a apropiat şi, desfătată de suavul parfum pe care îl răspîndea băutura din cană, a început să bea cu poftă, necunoscînd încă efectele vinului. După ce a golit cana, Fauna şi-a reluat drumul către casă, unde a ajuns beată de-a binelea. La vederea soţiei în această stare deplorabilă, Faun s-a înfuriat grozav: luînd o nuia de mirt, a lovit-o sălbatic, pînă ce a ucis-o. Cînd şi-a revenit din furia nebună şi şi-a dat seama de nelegiuirea absurdă pe care a comis-o, l-au cuprins remuşcările. Vrînd să remedieze imensa greşeală, i-a oferit nefericitei soţii onoruri divine; i s-a înălţat un templu la picioarele colinei Aventin, iar cultul prin care era celebrată excludea sever prezenţa bărbaţilor – în timp ce cultul lui Faun le excludea pe femei.

Fauna/Bona Dea a dobîndit prerogativele şi puterile violentului său soţ: era zeiţa păstoritului şi a pădurilor, avînd şi capacitatea de a prezice viitorul şi de a salva şi vindeca bolile.

Picus şi Canenta

Picus Martus, pasărea sacră a lui Marte, devine în urma procesului de elaborare mitică romană un rege, un erou şi, în sfîrşit, o zeitate a pădurilor şi a izvoarelor. Zeu protector al agriculturii, Picus nu va dobîndi niciodată valenţe negative sau sălbatice, cum se întîmplă cîteodată cu Faun şi Silvanus; dimpotrivă, este asociat – şi identificat – cu Picumnus şi Pilumnus, adesea invocaţi ca zei ce protejează femeile care urmează să nască.

Picus era din ce în ce mai convins că este iubit de zei şi de soartă; totul era perfect în existenţa sa, nimic nu întuneca armonia magică de care se bucura în fiecare zi. Rege al prosperului Laurento, agreabilul oraş din Latium situat între Ostia şi Latina, Picus patrona agricultura şi îngrăşarea pămîntului – din această cauză circula şi ipoteza conform căreia el ar fi fost fiul lui *Stercutus*, zeu al excrementelor, al bălegarului (de la latinescul *stercus* – bălegar, n.tr.), căruia Picus îi înălţase la Roma un altar. Uneori i se mai spunea şi *Picumnus*, în opoziţie cu fratele său, *Pilumnus*, primul care va introduce folosirea cerealelor măcinate; amîndoi erau invocaţi de femeile însărcinate pentru a avea o naştere bună şi de către lăuze pentru protecţia nou-născuţilor.

Fiu al marelui Saturn şi tată al sălbaticului Faun, Picus era un rege generos şi înţelept care încă trăia ecourile uimitoarei Vîrste de Aur pe care atotştiutorul său părinte reuşise să o instaureze pe pămînt. Magnifica sa Curte regală era situată pe culmile unei stînci; era atît de mare palatul, încît îl susţineau mai bine de o sută de coloane, iar pacea era atît de senină încît le insufla străinilor o teamă aproape sacră. Picus era şi foarte atrăgător, iar principalele sale trăsături fizice constau într-un chip frumos, o constituţie

Statuie ce reprezintă o nimfă (din *Monumente alese din Villa Borghese)*

robustă. Avea agilitatea unui atlet, îmbinată cu puterea şi forţa unui adevărat războinic.

Tînăr foarte dotat, îi plăcea să vîneze şi să se plimbe călare, într-o strînsă legătură cu natura, să vegheze asupra bunăstării dragilor săi supuşi, să se iniţieze, alături de cei de vîrsta sa, în artele militare. Dar, mai ales, o iubea pe blînda Canenta, frumoasa fiică a lui Ianus şi a Veniliei.

Picus era fermecător şi numeroase nimfe – ca şi diferite muritoare – îşi doreau să-i atragă atenţia şi să-i obţină favorurile, dar el era îndrăgostit nebuneşte de Canenta şi fascinat atît de frumuseţea şi graţia ei, cît şi de cîntecul melodios cu care îl desfăta ea.

Fericitul cuplu ducea o viaţă liniştită, pînă ce, într-o zi, nenorocirea s-a abătut asupra familiei regale din Laurento. În timp ce era călare pe roibul său sprinten, Picus – pe nesimţite – se adîncise prea mult în pădurea a cărei stăpînă era misterioasa Circe. Cum l-a văzut, aceasta s-a şi îndrăgostit nebuneşte de el şi, prin farmecele sale, l-a atras pe Picus în inima pădurii. Dar, văzînd că tînărul o refuză şi plînge de dorul adoratei sale soţii, Circe l-a transformat într-un porc mistreţ. Şi de această dată, puterile de seducţie ale vrăjitoarei s-au dovedit zadarnice: frumosul Picus se opunea cu încrîncenare. Mîniată de acest refuz jignitor, Circe l-a prefăcut atunci într-o ciocănitoare. Pasărea sălbatică şi solitară, care loveşte cu furie ramurile copacilor, simboliza exact viaţa pe care urma să o ducă regele din Laurento: o existenţă tristă, lipsită de speranţă.

Între timp, Canenta era nimicită de durere şi hoinărea în căutarea iubitului său soţ. Ea a umblat fără oprire timp de şase zile şi şase nopţi, prin munţi şi văi, pînă ce s-a lăsat în voia sorţii, abandonîndu-şi trupul istovit pe malul Tibrului, mîhnită de pierderea iubitului său. Îndurerată şi nefericită, Canenta a început să îngîne un cîntec dulce şi, împreună cu acesta, s-a contopit cu aerul si cu sunetele naturii.

Castor şi Pollux

Transpunerea romană a trăsăturilor Dioscurilor a suportat o reordonare specific latină, mai ales a figurii lui Castor. Acest zeu străin s-a bucurat de un atît de mare succes la Roma încît a fost onorat în interiorul pomerium-*ului, în apropierea templului Vestei. Zeitate a forţelor militare, model şi patron al membrilor ordinului ecvestru, Castor este călăreţul prin excelenţă, în timp ce fratelui său, Pollux, îi este rezervat un loc – mitic şi ritual – de o importanţă mai mică. Mitica pereche de fraţi prezintă anumite aspecte ale inferilor, ca şi iniţiatice, în atitudinea ecvestră pe care o are şi în povestea potrivit căreia ar fi locuitori ai Infernului şi ai Cerului.*

Anul 499 î. Hr. se scurgea, iar magnificul peisaj care înconjura frumosul lac Regillo nu mai fusese niciodată atît de distrus şi pătat de sînge de om tînăr. Neînduplecata bătălie care răscolea pămînturile lui Tusculus vedea Roma opunîndu-se coaliţiei latine, depunînd un imens efort moral şi material, dar în acelaşi timp cu slabe posibilităţi de a obţine un succes fulgerător.

A. Postumius Tubertus, căpitanul armatei romane, a văzut că infanteria era epuizată şi oricînd pe punctul de a se prăbuşi; cu o excelentă viziune tactică, el a ordonat imediat cavalerilor să coboare de pe cal şi să continue lupta alături de infanterişti. Sorţii au început să se schimbe: dezorientaţi de avîntul adversarilor, latinii s-au retras, fără să depună totuşi armele. Atunci Postumius li s-a adresat zeilor, făgăduind că va înălţa un templu puternicului Castor. În acele momente

foarte grele a avut loc un eveniment extraordinar: doi nobili cavaleri, ale căror trăsături şi staturi se distingeau prin excelenţă şi măreţie, au apărut pe cîmpul de bătălie.

Victoria a fost imediată şi decisivă, iar prodigioasa intervenţie divină nu s-a limitat la cucerirea supremaţiei pe cîmpul de luptă. În aceeaşi seară, cei doi cavaleri glorioşi s-au prezentat în For; tinerii înveşmîntaţi în togi purpurii, destinate ceremoniilor, călăreau doi cai albi superbi, creînd un efect cromatic deosebit de sugestiv. Ei şi-au adăpat caii în fîntîna Nimfei Iuturna, sora lor, şi au comunicat astfel oraşului victoria obţinută pe lacul Regillo. Şi magic – aşa cum veniseră –, aşa au şi dispărut.

Acesta nu a fost unicul caz în care gemenii şi-au dat providenţialul ajutor; cu cîţiva ani mai devreme, în apropierea fluviului Sagra, locresii i-au înfrînt pe locuitorii Crotonei tot cu ajutorul Dioscurilor. Şi bătăliile din Pidna – în Macedonia – şi din Vercelli au fost teatrul unor apariţii asemănătoare.

Deşi erau amîndoi atleţi abili şi puternici, cei doi fraţi aveau înclinaţii şi gusturi foarte deosebite: în timp ce lui Pollux îi plăcea să se exerseze în luptă, Castor era un dresor de cai inegalabil. Acesta din urmă s-a bucurat de numeroase onoruri şi favoruri la Roma, fiind glorificat ca patron al cavaleriei, în timp ce luptătorul Pollux a fost pus în umbră.

Sărbătoarea anuală în onoarea lor cădea pe 15 iulie şi îi glorifica pe cavaleri. Aceştia – imitînd convoiul victorios la întoarcerea la Roma – mergeau prin oraş într-o procesiune somptuoasă şi solemnă, împodobiţi fastuos cu coroane de măslin pe cap şi înveşmîntaţi în mantaua albă cu dungi purpurii. Ei traversau mîndri Forul – unde se opreau pentru cuvenitul omagiu adus Dioscurilor –, ca apoi să se îndrepte către Capitoliu, unde era venerat Jupiter, tatăl divin al celor doi gemeni.

La idele lunii august aveau loc jocuri speciale în circ în cinstea celor două faimoase zeităţi ecvestre.

Tagéte: omuleţul răsărit din brazdă

Era perioada semănăturilor şi ţărănul răbdător, după o lungă aşteptare, se pregătea să desţelenească pămîntul de multă vreme impracticabil după lungile zile de ploaie. Sudoarea şi oboseala şi-au spus cuvîntul, aşa că s-a gîndit să facă o scurtă pauză; el nu se văita de munca grea pe care trebuia să o depună şi a hotărît că, dacă se odihneşte puţin, va avea mai mult spor după aceea. Îi plăcea munca sa şi îşi iubea bucăţica de pămînt aflată în apropiere de Tarquinia. Deşi era un om simplu, de la ţară, îşi îngrijea cu dragoste plantele şi copacii.

După ce a zăbovit puţin, s-a ridicat şi a reînceput să are cu forţe proaspete. Pe neaşteptate, a băgat de seamă că, în mijlocul cîmpului, un bulgăre magic de pămînt *(fatalem glebam)* se mişca fără nicio intervenţie din exterior care să producă o asemenea mişcare. Uluit, bietul plugar s-a frecat la ochi şi s-a gîndit imediat că ori este prea obosit, ori şi-a pierdut minţile. Apoi s-a dus să aranjeze pămîntul la loc. Dar, de neînţeles, bulgărele de pămînt continua să se mişte şi, lucru şi mai ciudat, toată această agitaţie părea să aibă un scop precis: pămîntul şi-a pierdut forma iniţială şi de-acolo a răsărit un omuleţ.

Ţăranul nu mai înţelegea nimic şi încerca să-şi explice marea taină; şi-a amintit că i se mai întîmplase uneori să vadă şoareci ieşind din pămîntul nesemănat şi, deci, acum asistase la acelaşi lucru! Iluzia că totuşi nu-şi pierduse minţile a durat puţin: copilul ce se născuse din pămînt îi adresa acum întrebări isteţe şi neobişnuite şi bărbatul a

răspunsuri la toate întrebările după examinarea mărunțaielor animalelor sacrificate. Tagéte a trăit o singură zi: după ce a dezvăluit secretele disciplinei divine – care au fost strînse în *Libri tagetici* –, a murit.

La Roma s-a format o clasă de experți în profeții. Ei interpretau voința zeilor examinînd viscerele victimelor sacrificate, ca și fenomenele naturii, precum fulgerele, cutremurele etc. Statul, în situații de criză, dar și generali aflați în ajunul unei bătălii erau cei care apelau la acești profeți care – după învățămintele însușite de la micuțul Tagéte – citeau semnele și înțelegeau intențiile și voința zeilor.

Attus Navius: prietenul păsărilor

Attus Navius era un tînăr porcar sărac care petrecea zile lungi şi obositoare păzind animalele tatălui său. Cu un suflet sensibil şi o fire meditativă, îi plăcea să contemple zborul păsărilor, aproape invidiind bucuriile şi emoţiile care lui îi erau interzise. Admiraţia sa pentru cer şi locuitorii săi înaripaţi se transforma adesea în supunere faţă de văzduh, lăcaşul zeilor. Copleşit de umila sa apropiere de vastul regat al cerului, tînărul vedea în rotirile pline de graţie ale înaripatelor misterioase semne ale voinţei divine.

Într-o zi, luîndu-şi privirea de pe cer, Attus Navius şi-a dat seama că s-a produs un lucru îngrozitor: un animal dispăruse şi era practic imposibil să-l mai găsească. Dezorientat şi cuprins de panică, gîndindu-se la ciomăgeala pe care sigur i-ar da-o tatăl său, a început să caute porcul pierdut pe drumuri surpate şi în ascunzişurile cele mai izolate şi necălcate de picior de om, dar totul fără niciun rezultat. Obosit şi dezamăgit, a înălţat ochii către prietenul său, cerul, şi s-a încredinţat zeilor; le-a promis solemn că dacă va găsi animalul dispărut le va dărui cel mai frumos ciorchine de struguri din viţa-de-vie a familiei. Pe cînd se mai ruga, a auzit cu bucurie un grohăit venind dintr-un tufiş des de mure: regăsise porcul! Acum tînărul trebuia să-şi respecte promisiunea, dar, cum via ocupa un teren foarte mare, părea cu adevărat greu de descoperit care este ciorchinele cel mai frumos. Fără a se pierde cu firea, el s-a instalat în mijlocul viei, cu spatele la nord, şi a împărţit domeniul în patru părţi. După aceea a împărţit şi cerul tot

Auspicii observînd păsările (după o frescă situată într-un mormînt din Vulci)

în patru şi s-a încredinţat păsărilor sale iubite. Dragele sale zburătoare au format un grup compact şi s-au repezit spre una dintre secţiunile cîmpului; acolo şi-a îndreptat imediat Attus Navius căutările şi, în scurt timp, a găsit un ciorchine de struguri de dimensiuni extraordinare, pe care l-a oferit zeilor binevoitori.

Episodul miraculos al cărui protagonist fusese tînărul arăta atît marea sa capacitate de a interpreta voinţa zeilor, cît şi preferinţa acestora din urmă pentru el, făcînd din tînăr un ales divin. Vestea celor întîmplate s-a răspîndit repede peste tot: de atunci, Attus Navius s-a bucurat de faimă şi prestigiu. El a fost chiar chemat la Curte, unde a devenit augurul regelui.

Augurii, *interpretes Iovis* – interpreţii lui Jupiter –, au creat mai apoi un adevărat colegiu sacerdotal, ai cărui membri erau mai întîi în număr de cinci (nobili), mai apoi nouă (patru nobili şi cinci plebei), iar în final cincisprezece, respectiv şaisprezece. Ei interpretau voinţa divină şi deţineau tehnicile divinatorii. Veşmîntul pe care îl purtau se numea *trabea* – togă în dungi –, la care se adăuga nelipsitul *lituus,* bastonul rotunjit la vîrf, adaptat dimensiunilor spaţiului sacru. Ei dispuneau de un loc în care se reuneau, *auguraculum,* pe colinele capitoline, şi tot aici se păstra *Libri*, în care era expusă doctrina lor, şi *Fasti,* listele celor care fuseseră membri de-a lungul vremii. Răspunsurile pe care le dădeau ei erau în funcţie de diferiţi parametri: zborul şi cîntecul păsărilor în cele patru secţiuni ale cerului, stabilite de liniile perpendiculare făcute cu bastonul, tunetele şi fulgerele sau chiar şi comportamentul şi felul în care se hrănesc păsările sacre.

Attus Navius, fondatorul ilustru al colegiului de auguri, a contribuit la creşterea autorităţii şi a prestigiului acestuia prin faptele sale excepţionale. Odată, el a făcut ceva neobişnuit în prezenţa lui Tarquinius Priscus: acesta din urmă voia să schimbe vechiul sistem ale celor trei triburi primitive romane, *Rammes, Luceres* şi *Titienses.*

Faimosul augur roman s-a opus, susţinînd că o asemenea răsturnare la nivel organizatoric şi social nu ar fi posibilă şi nici nu ar fi de bun augur fără consimţămîntul zeilor. Trebuia consultat Jupiter şi înţeleasă voinţa sa divină prin intermediul analizării zborului păsărilor.

Înarmat cu nelipsitul baston, credinţă şi concentrare maximă, Navius a efectuat practicile convenţionale şi tradiţionale, urmînd cu atenţie regulile divinaţiei. Dar, în ciuda bunăvoinţei sale, căci nu voia să-l mînie şi mai mult

pe severul rege, verdictul a fost nefavorabil: zeii erau împotrivă! Deosebit de nervos şi din cale afară de contrariat de prezenţa lui Attus Navius şi a practicilor sale care îi stăteau în cale, Tarquinius a vrut să-l batjocorească şi i-a spus: „Ei bine, acum execută ritualurile necesare şi apoi spune-mi dacă lucrul la care mă gîndesc este cu adevărat posibil".

Bunul augur a înşfăcat ferm bastonul– al doilea doar după cel al lui Romulus –, a împărţit cerul în patru părţi, a observat zborul mesagerilor săi înaripaţi, apoi, adresîndu-se regelui, i-a răspuns afirmativ. Tarquinius a izbucnit în hohote de rîs, foarte mulţumit că şi-a luat mult rîvnita revanşă şi, cu o expresie ironică şi dispreţuitoare, a scos de sub manta un brici şi o bucată dură de cremene pentru ascuţit. Arătînd aceste obiecte, a izbucnit: „Mă gîndisem să-ţi cer să tai această piatră cu briciul acesta!" Attus Navius s-a uitat la el absolut indiferent şi, fără să schiţeze niciun gest, a ridicat iar ochii la cer, fiind convins de sprijinul divin. A luat briciul şi a tăiat dintr-o singură mişcare piatra care, în mod miraculos, s-a despicat în două părţi egale, înspăimîntîndu-l pe Tarquinius. Acesta, tulburat şi fără să scoată o vorbă, s-a îndepărtat de la locul cu pricina şi, convins acum de voinţa zeilor, a renunţat definitiv la planurile sale cu privire la schimbările sociale.

Hercule: eroul triumfător venit de departe

Foarte grea fusese lupta dintre Hercule şi Gerione Tricorpore, cel venit să-şi apere animalele după ce eroul îi ucisese pe păstorul Eurizione şi pe cîinele Orto. Hercule traversase oceanul pentru a captura frumoşii boi cu păr arămiu. Gerione, cel mai puternic între muritori, locuia în Erizia (*Erytheia*), insula Apusului de Soare; fiu al lui *Chrysaor* şi al *Calliroei*, lui i se spunea „urlătorul", pentru puterea urletelor sale asurzitoare. Ca să-l întîlnească pe acest monstru înaripat, care avea trei capete, trei corpuri şi şase braţe, Hercule parcursese un itinerar fabulos, care culminase cu Tartesso, loc aflat la graniţa cu lumea cunoscută. Aici Hercule înălţase două coloane, situate una în faţa celeilalte: una în Europa – muntele Calpe – şi cea de-a doua în Africa – muntele Abila.

Scena luptei dintre cei doi fusese Extremul Occident, dincolo de ţărmurile oceanului. Aici Hercule ajunsese datorită ajutorului divinei cupe de aur în care zeul Soare se refugia în fiecare noapte. Era acelaşi zeu Soare care vrusese să-i împrumute cupa zburătoare pentru ca eroul să poată ajunge repede în Erizia, insula care luase numele de la Hesperide, cele care îi încredinţaseră cupa lui Hercule.

Numeroase, dificile şi violente au fost luptele purtate de erou în întreg nordul Africii pînă ce, ajuns în insula Aprinsului Apus de Soare, în faţa ochilor îi apăruse cîinele Orto, fiul Echidnei. Hercule a ucis cu buzduganul mai întîi îngrozitorul cîine cu două capete, apoi pe păstorul

Eurizione, care venise repede în ajutor. Aflînd cele întîmplate, Gerione a sosit mînios şi l-a înfruntat pe Hercule, ţinînd în trei mîini trei sulițe, în timp ce în celelalte trei avea trei scuturi. Dar a fost iremediabil înfrînt.

Hercule a vrut apoi să ducă splendida cireadă în Grecia. Mai întîi a navigat de-a lungul coastei mediteraneene, a parcurs Spania şi nordul Italiei pînă ce, istovit de numeroasele aventuri, s-a oprit pe malurile Tibrului.

Pe Palatin, la Pallanteo, într-un simplu sat de păstori, stăpîn era Evandru, care l-a primit cu căldură pe viteazul erou. Acolo trăia şi eroul Cacus, fiul lui Vulcan, care devastase împrejurimile colinei Aventin. Fiinţă monstruoasă şi hidoasă, el avea trei capete şi sufla foc; prăda tot şi locuia într-o grotă sordidă de pe Aventin. Hercule – întorcîndu-se din expediția în Occident – a lăsat cireada liberă să pască în Foro Boario, în timp ce el se odihnea pe malurile Tibrului. Deşi avid şi dornic să jefuiască toată turma, Cacus şi-a înfrînt această poftă şi a cărat în caverna sa, „împodobită" cu resturi de victime umane, doar opt animale: patru vaci şi patru boi. Pentru a nu lăsa nicio urmă, monstrul răufăcător a tîrît animalele de coadă în aşa fel încît urmele păreau că se îndepărtează de grota sa. Odată trezit, Hercule a observat imediat că lipseau cîteva animale şi, după o obositoare căutare prin împrejurimi, a trebuit să accepte ideea că acestea dispăruseră fără urmă. Eroul şi-a reluat drumul, iar lui Cacus i-ar fi reuşit cu siguranţă ticăloşia dacă mugetele animalelor închise în grotă nu l-ar fi dat de gol pe vinovat. Acesta se afla şi el înăuntru, iar intrarea în cavernă era bine blocată de o stîncă imensă. Părea imposibil ca eroul să poată intra, dar furia şi indignarea lui erau atît de mari, încît Hercule nu doar că a reuşit să intre – împrăştiind bolovanii imenşi ce serveau drept acoperiş pentru grotă –, dar a şi făcut dreptate: l-a ucis pe mostruosul fiu al lui Vulcan.

Evandru şi supuşii săi l-au primit cu urale pe triumfătorul Hercule care, după ce le-a dat acestora a zecea parte din prada sa, s-a pregătit pentru purificare. Regele Evandru a fost cel care a oficiat ritualul, atît pentru că reprezenta autoritatea cea mai înaltă a acelor locuri, cît şi din profunda recunoştinţă faţă de eroul care reuşise să-l ucidă pe îngrozitorul monstru. După sfatul mamei sale, Carmenta, bunul rege i-a consacrat un altar pe Foro Boario, acel loc în care cireada se oprise ca să pască. Altarul era *Ara Maxima*, la picioarele Palatinului şi la graniţa cu Aventinul. Cultul său era unul deosebit deoarece le revenea Potizilor, cărora le erau asociaţi şi Pinarii. Potizii executau sacrificiile, în timp ce Pinarii aveau un rol subordonat, ocupîndu-se doar de paza edificiului. Această inegalitate între cele două grupuri apăruse din cauză că Potizii dăduseră dovadă de promptitudine, vrînd să efectueze ritualul dimineaţa, în timp ce Pinarii nu acceptaseră decît seara. În orice caz, un alt lucru se întîmplase: cenzorul Appius Claudius îi sfătuise pe Potizi să cedeze statului lor „sacerdoţiul familial". Consecinţele acestei acţiuni au fost tragice: Appius Claudius a orbit, iar de-a lungul acelui an au murit toţi membrii Potizilor.

Sărbătoarea anuală în cinstea lui Hercule cădea pe 12 august şi originalitatea ei consta atît în faptul că rugăciunile închinate eroului erau singurele ce nu erau precedate de o invocaţie către Ianus sau Jupiter, ca şi oferta credincioşilor – a zecea parte din bunurile lor. Practicile rituale se desfăşurau de-a lungul unei zile: în cursul dimineţii aveau loc sacrificiile, în timp ce seara, la lumina torţelor, erau aduse ofertele. Dacă în ceea ce îi priveşte pe zei existau anumite restricţii legate de produsele ce le puteau fi oferite, în cazul

lui Hercule se accepta orice aliment şi orice băutură. De altfel, la această sărbătoare, credincioşii săi devorau întreg animalul ucis, chiar şi pielea acestuia.

Instituirea „zeciuielii" – caracteristică a acestui cult – a apărut odată cu prima ofertă consacrată altarului lui Hercule, *Ara Maxima*: a zecea parte din prada de vite sustrasă de Gerione. Această „zeciuială" era mai ales donată de către comercianţi. Către sfîrşitul secolului al II-lea î. Hr., *M. Octavius Hersennus* – mai întîi priceput cîntăreţ la flaut, apoi negustor –, după ce strînsese o avere considerabilă, i-a consacrat lui Hercule a zecea parte. În timpul unei călătorii de afaceri pe mare, Octavius a fost atacat de piraţi, dar cu o rezistenţă dură a reuşit să-i înfrîngă. În aceeaşi seară, în timp ce se odihnea, obosit, dar foarte mulţumit de reuşita sa, Hercule i-a apărut în vis şi i-a dezvăluit că el fusese autorul acelei victorii. Imediat Octavius a cerut autorităţii civile un spaţiu în care să înalţe un templu zeului. Templul a fost construit aproape de *Ara Maxima*, în cinstea lui Hercule *Victor* – oamenii, flecari şi răutăcioşi, au transformat apelativul în Hercule *Olivarius*, negustor de ulei de măsline.

La cultul lui Hercule era absolut interzisă participarea femeilor, în memoria unui episod neplăcut al cărui protagonist fusese eroul. Este vorba chiar de înspăimîntătorul moment al înfrîngerii lui Cacus: vlăguit şi însetat în urma luptei violente pe care o încheiase victorios, Hercule căuta un izvor cu apă proaspătă. În drumul său o întîlnise pe Bona Dea, ce se ocupa în momentul acela de celebrarea practicilor rituale care, la sfîrşitul fiecărui an, se bucurau de prezenţa a numeroase femei şi tinere fete. El s-a apropiat de ea şi, obosit şi neatent, i-a cerut politicos puţină apă pentru a-şi potoli setea; răspunsul zeiţei a fost scurt şi la

obiect: „Nu!". Apoi, într-o manieră deloc delicată, i-a ordonat să se îndepărteze de locul destinat cultului şi de izvorul sacru, căci ritul era rezervat exclusiv femeilor. De atunci, Hercule – enervat şi mîhnit de jignirea ce îi fusese adusă – a exclus din cultul său orice prezenţă feminină.

Hercule a avut o viaţă sentimentală intensă şi, dincolo de numeroasele sale poveşti de dragoste, a avut şi mulţi copii celebri: unul dintre fiii săi a fost Latinus, regele populaţiei autohtone italice. La întoarcerea sa din Erizia cu magnifica turmă a lui Gerione, Hercule luase cu el o frumoasă tînără hiperboree, al cărei nume era Palanto. Deja însărcinată cu Hercule, ea s-a căsătorit cu bunul rege Faun şi i-a dat naştere lui Latinus, fiul marelui erou.

De la graţioasa Dina, fiica bunului Evandru, Hercule l-a avut pe Pallante, nefericitul băiat, eponimul lui Palatin. Acesta a murit foarte tînăr şi a fost îngropat de către bunicul său matern pe colina căreia i-a dat numele. Eponimul colinei Aventin a fost tot un fiu al lui Hercule, în timp ce mamă era de această dată preoteasa Rea; trebuie amintiţi atît Fabius, cît şi Acrone, violentul adversar al lui Romulus.

Geniu al luminii şi al dreptăţii, Hercule era adesea asociat cu sabinul *Dius Fidius* şi era invocat ca martor în jurăminte şi contracte care se făceau în faţa altarului său, *Ara Maxima*. Cîteodată era privit ca divinitate cîmpenească, zeitate a abundenţei, protector al moşiilor şi al turmelor, dătător de bogăţie şi bunăstare.

În memoria peripeţiilor sale, Hercule era considerat marele erou care îmblînzeşte monştri, ca şi protectorul călătorilor care – înainte să plece – îi aduceau jertfe. În calitate de Vincitore, el dobîndea trăsăturile unei zeităţi războinice: era invocat înaintea oricărei expediţii şi lui i se

Ceculus: fiul lui Vulcan

Pe acele coline aflate la graniţa dintre Latium şi teritoriul sabin trăiau numeroşi păstori care duceau o viaţă săracă, dar frumoasă şi cinstită. Printre aceştia se remarcau cei doi fraţi Depidi, înţelepţi şi foarte harnici, dedicaţi cu totul muncii lor şi deosebit de cuviincioşi. Unica lor soră era o frumoasă fată, ocupată tot timpul cu treburile casei; înfăţişarea ei graţioasă nu-i scăpase înfocatului Vulcan. Deoarece era bine păzită de fraţii săi, şansele ca zeul să se poată apropia de ea erau foarte mici. Aşa că vicleanul Vulcan a pus la cale un adevărat plan: a decis să ia înfăţişarea focului. În timp ce tînăra şedea lîngă vatră, o scînteie a sărit exact în braţele ei.

Curînd după această întîmplare, fata şi-a dat seama că este însărcinată şi – după timpul cuvenit – a dat naştere unui copil minunat. Speriată şi singură, vrînd să evite discuţiile stînjenitoare cu fraţii săi, ea a decis să-l închine pe copil marelui Jupiter într-unul din templele lui. În acest timp, cîteva femei care luau apă se aflau chiar în vecinătatea sanctuarului sacru al zeului. Auzind scîncete de copil, s-au apropiat curioase şi au descoperit nou-născutul, în feşe albe, pus în vecinătatea focului sacru. După ce s-au minunat de descoperire, ele s-au întrebat care va fi soarta acestui micuţ; exact atunci pe acolo treceau fraţii Depidi cu turmele lor. Fiind cunoscută şi respectată conduita de viaţă a celor doi, femeile au decis să le încredinţeze lor copilul. Fraţii Depidi au acceptat fericiţi.

sărbători; veniseră şi străini, reprezentanţi ai popoarelor vecine, pentru a onora naşterea solemnă a noului oraş. Ceculus era vizibil încordat şi, în plină sărbătoare, i-a cerut lui Vulcan să-i dea un semn asupra originii sale divine. Imediat zeul a învăluit cu flăcări mulţimea numeroasă care, înspăimîntată, i-a cerut ajutorul lui Ceculus; acesta, cu un semn uşor, i-a ordonat focului să se stingă şi numaidecît lucrurile au revenit la normal. Miracolul lui Vulcan a adus noroc şi prosperitate pentru Prenest. Aici s-a stabilit o populaţie numeroasă, sub protecţia zeului, şi tot aici au luat naştere, datorită lui Ceculus, *gens Caecilia.*

Mamurius Veturius: o faimă ruşinoasă!

Zeu osc, Mamurius Veturius – al cărui nume pare să provină din *memoria vetus*, memoria antică, sau din *Mamurius vetus*, bătrînul Marte – constituiè evocarea mitică a ritualului popular ce avea loc pe 14 martie la Roma; în acest fel, el ar putea fi pus în relaţie cu luna martie, nu cu zeul Marte. În amintirea alungării sale din oraş, la idele lui martie au fost instituite *Mamuralia*: un om învelit într-o piele de capră era tîrît pe străzile centrale, bătut de către salii, colegiul de preoţi ai lui Marte, şi izgonit din rîndul comunităţii. Numeroşi cercetători au văzut în această practică rituală reprezentarea alungării anului vechi, luna martie fiind prima lună din calendar. Şi astăzi există acest obicei, conform căruia băiatul care, de Anul Nou, se trezeşte ultimul, este urmărit şi bătut.

Mamurius Veturius era un meşteşugar priceput, a cărui tehnică desăvîrşită şi dragoste pentru frumos dădea naştere adeseori unor adevărate opere de artă. Îşi iubea munca şi îi plăcea sentimentul pe care îl încerca atunci cînd îşi contempla o operă încheiată; dar ceea ce făcea nu îi aducea multe satisfacţii şi el suferea prestînd o muncă de rutină, desigur bine retribuită, dar care nu îi aducea glorie. Cînd Numa Pompiliu, marele şi înţeleptul rege al Romei, l-a chemat la el, Mamurius a înţeles că aceasta era ocazia pe care o aşteptase toată viaţa.

După un amuzant schimb de replici cu Atotputernicul Jupiter, bunul Numa cîştigase simpatia zeului care, ca

deveniseră realitate. Pentru a-şi prelungi această imensă satisfacţie, Mamurius nu l-a întrerupt deloc pe generosul Numa, ci doar l-a aprobat prin semne mute. Iar atunci cînd regele l-a întrebat cu cît să-l recompenseze pentru munca sa, el a izbucnit într-o invocaţie înduioşătoare prin simplitatea cu care a fost rostită: „O, regele meu, dă-mi gloria! Nu vreau aur, nu vreau bogăţii deşarte. Fă ca numele meu să fie pomenit în cîntecul Saliilor!" La aceste cuvinte, Numa a tăcut uluit, apoi tăcerea sa a fost întreruptă de cuvintele prin care şi-a dat consimţămîntul.

De atunci, cele douăsprezece scuturi erau purtate în procesiune – atîrnate pe o stinghie –, în lunile martie şi octombrie. Între 1 şi 24 martie, Salii mergeau pe străzi, oprindu-se în fiecare seară în cîte un loc (*mansio*), unde îşi refăceau forţele şi petreceau în banchete fastuoase. Scuturile erau apoi păstrate în sacristia (*sacrarium*) lui Marte unde, atunci cînd începeau ostilităţile împotriva unui popor duşman, comandantul forţelor armate se ducea să-l roage pe zeu să vegheze asupra oamenilor săi.

Măreţia momentului magic pe care Mamurius îl trăia a durat puţin: el era considerat răspunzător pentru toate nemulţumirile şi insuccesele ce ieşeau întotdeauna la iveală în urma bilanţului făcut la sfîrşitul fiecărui război, deoarece el era singurul vinovat pentru cel mai mic defect al scuturilor. Acuzat de trădare şi rea-credinţă, a fost izgonit din oraş într-un fel umilitor, fiind lovit cu nuiele. Acest gest josnic a fost un trist deznodămînt pentru blîndul Mamurius, care credea că se va bucura pentru totdeauna de celebritate, poate neluînd în seamă – în marea lui naivitate – şi alţi factori, cum ar fi caracterul trecător al gloriei şi posibilitatea de a intra în istorie printr-o veşnică şi ruşinoasă faimă.

Valeria Luperca

Nu se mai văzuse niciciînd la Falerii un dezastru atît de mare; morţii se numărau cu sutele, iar epidemia era nemiloasă cu victimele sale: nimeni nu era iertat, iar cei care erau mai plăpînzi piereau primii. Întreaga Etrurie se cutremura la auzul teribilelor veşti ce proveneau din nefericitul oraş, veşti care, cu trecerea timpului, deveneau din ce în ce mai sumbre. Oamenii sănătoşi îi ajutau pe cei mai puţin norocoşi şi, cînd nu dădeau îngrijiri medicale, participau la ceremonii purificatoare şi de ispăşire. Dar medicina şi rugăciunile nu reuşeau nici să oprească, nici să diminueze epidemia galopantă şi faliscii – deşi un popor deprins cu sacrificiile şi dovezile dure de forţă – începeau să cedeze psihic. Încet-încet s-a infiltrat credinţa că flagelul e imposibil de învins, iar supărarea generală a făcut loc capitulării totale în faţa bolii.

Mai rămînea totuşi o singură posibilitate: consultarea unui oracol. Dar răspunsul acestuia a fost mai dramatic decît întreaga situaţie: pentru a opri epidemia, ei ar fi trebuit să sacrifice Junonei, în fiecare an, o fecioară! Moralul faliscilor era atît de scăzut încît s-au gîndit că această soluţie ar însemna totuşi salvarea lor. Aşa că, existînd consensul întregii populaţii, în scurt timp a avut loc sacrificiul.

A trecut un an, dar epidemia persista şi se apropia data celei de-a doua jertfe sacre: de astă dată, soarta a ales-o pe Valeria Luperca, o tînără şi nobilă fată din Falerii. Pe lîngă marea iubire faţă de poporul său şi faţă de oraş, ea era dotată cu o inteligenţă şi o sensibilitate ieşite din comun. Valeria nu credea că sacrificiul ei ar putea reabilita sorţii poporului

său; cu toate acestea – puțin ca să nu fie împotriva zeilor şi puțin ca să nu trădeze încrederea celorlalți – , ea s-a urcat pe altar cu sabia scoasă din teacă. În momentul în care era gata să se străpungă, a coborît un vultur care i-a smuls sabia şi a lăsat să cadă un beţişor lîngă ciocanul ritual aflat pe altar. Valeria s-a uitat atentă la pasăre şi a văzut-o aruncînd sabia către o junincă aflată la păscut pe un cîmp din apropiere. Tînăra a coborît de pe altar, a sacrificat animalul ales de vultur, iar cu ciocanul ritual a început să-i atingă pe cei bolnavi care veniseră să asiste, plini de speranță, la practica rituală: toți s-au vindecat îndată!

Anna Perenna

Acei oameni obosiţi, trecuţi prin încercări grele şi privaţiuni, care se strîngeau plini de credinţă pe Muntele Sacru nu se mai simţiseră niciodată atît de „bărbaţi" ca acum. Războaiele care sfîşiau Roma făcuseră ca mizeria în care trăia plebea să fie şi mai mare. Ei erau constrînşi să se îndatoreze la patricieni şi ajungeau să devină sclavi în cazul în care nu îşi puteau plăti datoriile. Orice tentativă de pace se arătase inutilă şi unica ieşire era secesiunea: blocarea economică şi ruptura politică şi socială de patriciat. În lupta care se instaurase, niciuna dintre cele două părţi nu părea că vrea să cedeze, dar trecerea timpului era în defavoarea celor mai slabi, iar furiei i se adăuga foametea – alimentele erau din ce în ce mai puţine.

Anna, o femeie bătrînă, cu pielea zbîrcită şi cu o fire bună şi blîndă, care îşi petrecea timpul făcînd dulciuri simple, gustoase şi foarte ieftine, a fost cea care a încercat să rezolve marea criză prin care trecea Roma. Ea pleca în fiecare zi din cîmpiile din Boville şi se ducea pe muntele ocupat, aducînd alimente proaspete şi o prezenţă plăcută şi prietenoasă. Astfel, cu aceste daruri zilnice, mărunte, dar hrănitoare, ea ajuta la evitarea unei foamete absolute. Ca răsplată pentru serviciul preţios adus comunităţii, plebea romană, cînd a reintrat în oraş, i-a înălţat un sanctuar în pădurea sacră aflată pe Flaminia. Cu această ocazie i s-a adăugat supranumele de *Perenna*. De aici a apărut şi obiceiul de a goli atîtea cupe cîţi ani vrei să mai trăieşti, pronunţînd formula *„ut annare perennareque commode liceat"*: să fii prosper de-a lungul întregului an şi să supravieţuieşti pînă la anul ce vine.

Se ştiau puţine lucruri despre originea şi identitatea Annei, dar nu din lipsă de supoziţii – acestea, dimpotrivă, existau din abundenţă. Unii o considerau o personificare a lunii; alţii credeau că este o nimfă, fiica lui Atlante, faimoasa doică a lui Jupiter; pentru alţii era o antică zeiţă romană din vremuri vechi şi fericite.

Versiunea care s-a bucurat de cel mai mare succes era aceea potrivit căreia Anna ar fi fost sora nefericitei Didona. După ce Enea plecase şi regina abandonată se sinucisese, Anna fusese constrînsă să fugă. Cartagina fiind prădată de armata lui Jarbas, ea găsise refugiu aproape de Melite, o insuliţă de pe coasta africană. Liniştea pe care o cîştigase aici a fost de scurtă durată, căci Pigmalion, regele Siriei, i-a cerut să plece. Ea s-a îmbarcat fără o ţintă precisă, dar o furtună teribilă a aruncat-o în mare, iar aceasta a purtat-o pe ţărmurile latine.

Aici domnea Enea, care lăsase în urmă tristele şi rătăcitoarele aventuri trecute şi guverna senin peste laurenţi. Lui îi plăcea să se plimbe adesea pe plajă pentru a se recrea în mijlocul naturii şi, cînd a zărit printre dunele de nisip corpul lipsit de apărare al unui naufragiat, a chemat imediat ajutoare. Eroului troian nu i-a venit să creadă cînd a văzut că este vorba de o femeie. Dar uimirea lui s-a transformat în tristeţea cea mai adîncă: recunoscînd-o pe Anna, a izbucnit în plîns. Printre lacrimi, şi-a exprimat durerea faţă de moartea nefericită a Didonei şi i-a încredinţat tot sprijinul său, găzduind-o în palatul regal.

Dar Lavinia, frumoasa soţie a lui Enea, de la început nu a fost de acord cu prezenţa la Curte a străinei care i-ar fi trezit prea multe amintiri iubitului soţ. Nemulţumită, Lavinia a pus la cale o adevărată intrigă pentru a îndepărta

oaspetele nedorit. Anna, avertizată prin vise premonitorii, a fugit în plină noapte. În cursa ei nebună, Anna se gîndea la soarta ei nefericită, pînă ce l-a întîlnit pe Numicius, zeul fluviului omonim, care a invitat-o în patul său, oferindu-i pace şi seninătate veşnice.

În acest timp, la palat se observase lipsa Annei şi tuturor servitorilor li se dăduse ordin sever să o găsească. Oamenii urmăriseră atent diferitele urme pînă ce, ajunşi la fluviu, constataseră că acestea se termină. Supuşii servitori stăteau pe malul apei, miraţi şi neştiind ce să mai facă, cînd din adîncuri a apărut o figură nedefinită care le-a spus că Anna devenise nimfă şi obţinuse numele de Perenna, care făcea referire la noul său statut de fiinţă nemuritoare. Martori ai naşterii tinerei zeiţe, servitorii lui Enea au petrecut veseli toată noaptea, ca şi ziua următoare – sărbătoarea lor a devenit apoi ceremonialul ce avea loc în fiecare an în cinstea Annei Perenna.

Anna Perenna nu a fost întotdeauna tristă şi melancolică; la o vîrstă foarte înaintată i-a jucat o festă lui Marte. Acesta se îndrăgostise nebuneşte de Minerva cea castă şi, văzînd că nu reuşeşte în niciun chip să o cucerească, s-a adresat bătrînei Anna, cerîndu-i ajutorul. Ea ştia foarte bine că şansele de izbîndă erau minime, totuşi nu i-a spus nimic lui Marte, atît din respect faţă de zeu, cît şi de teamă că acesta se va mînia. Dimpotrivă, ea l-a încurajat şi el şi-a făcut iluzii. Inocent, zeul nu şi-a dat seama că este tras pe sfoară şi, orbit de dorinţă, s-a lăsat înşelat. Vicleana Anna a pus la cale întîlnirea amoroasă între cei doi zei şi, bine deghizată, s-a substituit Minervei. Erau idele primei luni a anului şi tîrziu în noapte cînd nerăbdătorul Marte a ajuns la locul de întîlnire cuvenit, neştiind ce i se pregăteşte:

bătrîna se întinsese în patul nupţial şi, cînd zeul s-a apropiat, şi-a descoperit chipul ascuns de un văl şi l-a luat în rîs, folosind cuvinte obscene.

De atunci, sărbătoarea zeiţei, pe 15 martie, a fost întotdeauna caracterizată de o explozie de bucurie a participanţilor prezenţi la ceremonia sacră: se bea mult şi nu doar din plăcerea de a bea. Se spunea că numărul cupelor golite era direct proporţional cu anii pe care îi mai ai de trăit. Adunarea de petrecăreţi era înveselită şi de cîntecele licenţioase şi dansurile adesea obscene în memoria dragostei de viaţă a bătrînei Anna.

Enea: *Romanae stirpis origo*

În călătoria sa către glorioasele ţărmuri italice, atît de încărcate de întîmplările importante ce vor urma, Enea căzuse pradă dulcilor, dar şi amarelor amintiri din trecut, neparticipînd la bucuria şi euforia tovarăşilor săi de drum. Personalitatea sa complexă îmbina o extraordinară îndemînare în luptă cu un profund respect pentru valorile cele mai înalte ale sufletului omenesc. Fiu al lui Venus şi al lui Anchise, păstor troian plin de farmec, Enea îşi amintea foarte limpede peisajele luxuriante ale muntelui Ida, unde îşi petrecuse primii ani ai copilăriei şi adolescenţa. El fusese încredinţat nimfelor pînă ce va fi crescut, dar mama lui – în ciuda faptului că îşi abandonase iubitul troian – continuase să-l vegheze cu dragoste şi îşi protejase întotdeauna fiul, devenit erou, de-a lungul aventurilor lui. Părăsind viaţa din munţi şi condus în Troia, Enea devenise cel mai valoros troian, inferior doar lui Hector. Cum nu putea accepta cauzele istovitorului război, în special în primii ani de luptă, el şi-a asumat o poziţie mai degrabă neutră, mai ales deoarece era foarte mîhnit de lipsa de respect ce caracteriza comportamentul vărului său Priam.

Jaful dezastruos al lui Ahile îl împinsese pe Enea în bătălie, aflat în fruntea dardanilor. De la prima sa înfruntare cu puternicul Pelis – pe care cu siguranţă nu l-ar fi învins dacă zeul mării nu ar fi intervenit –, Enea a înţeles că este protejat de zei. Sprijinul zeilor nu era întîmplător, iar eroul trebuia să plătească din greu: destinul său era aspru, trăise atît momente de glorie, cît şi clipe nefericite, nedorite de el.

Deşi fremăta şi era foarte preocupat de noua patrie pe care trebuia să o fondeze, Enea nu putea să-şi ascundă profunda disperare faţă de patria pierdută. Din nou muntele Ida – fericitul loc al copilăriei sale – a fost cel care l-a găzduit, acolo şi-a petrecut ultimele momente înainte de fuga din ţara natală.

Odată cu teribila moarte a profetului Laocoon, Enea a înţeles tristul verdict divin care decreta sfîrşitul oraşului său. Cînd Troia devenise un imens rug care confirma iminenta înfrîngere, eroul, după o ultimă şi disperată împotrivire, a fost avertizat de mama sa că lupta este inutilă şi a decis să fugă. În timp ce Troia era prădată de Ahile, Enea a plecat cu tatăl său Anchise, purtîndu-l în spate, şi cu micuţul Ascanius de mînă. La vederea acelui admirabil exemplu de dragoste filială şi paternă, Agamemnon a fost foarte impresionat şi a ordonat ca demnul său duşman să fie lăsat în viaţă. Pe neaşteptate, Enea şi-a dat seama că soţia sa, Creusa, se pierduse în mulţime. Disperat, s-a întors să o caute în oraşul pustiit, dar toate eforturile sale s-au dovedit zadarnice. Şi-a reluat drumul, după ce i-a luat din locul stabilit pe cei doi supravieţuitori. Niciun alt erou nu era atît de nefericit, în ciuda ajutorului divin de care se bucura.

Prin voinţa divină, corăbiile troiene au plecat către Occident şi, după un scurt popas în Tracia şi în Macedonia, s-au îndreptat către Delos pentru a consulta oracolul. Acesta l-a sfătuit pe Enea să caute patria de origine a familiei sale, aşa că a pornit spre Creta, de unde era originar un strămoş al său. Aici, o epidemie de ciumă i-a decimat oamenii, pînă ce penaţii – pe care tatăl său, Anchise, îi luase cu el – i-au apărut lui Enea în vis şi l-au sfătuit să se ducă în Italia.

care mai apoi fusese ucis de avidul frate al Didonei, Pigmalion, conducătorul de atunci al oraşului; deşi încă tînără şi atrăgătoare, ea rămînea fidelă memoriei dragului Sicheus. Personalitatea hieratică a lui Enea, la care se adăuga înfăţişarea sa fizică demnă de remarcat, au impresionat-o imediat pe Didona. Deşi încerca să nege naşterea acelui gingaş sentiment, frumoasa regină s-a îndrăgostit nebuneşte de erou şi a început să petreacă majoritatea timpului împreună cu el. În timpul unei partide de vînătoare, o ploaie violentă i-a făcut pe cei doi să se refugieze într-o grotă. Aici, cu complicitatea Junonei şi a lui Venus, cei doi s-au iubit. Pentru Didona, asta a însemnat naşterea unei mari iubiri şi a încercat imediat să-l convingă pe Enea să se stabilească definitiv în Cartagina. Dar Jupiter a vrut să facă în aşa fel încît destinul să-şi urmeze cursul, aşa că i-a ordonat troianului să plece imediat şi să rupă relaţia cu Didona. Aceasta, la auzul veştii plecării celui mult iubit, a pregătit un rug pe locul cel mai înalt al oraşului şi, în timp ce flota troiană se îndepărta, s-a aruncat în flăcări.

Enea şi-a reluat călătoria şi, urmînd ordinele divine, s-a îndreptat din nou către Italia. Într-o scurtă oprire în Sicilia, i-a lăsat acolo pe bătrînii troieni, obosiţi deja de călătorie şi dornici să-şi petreacă ultimii ani din viaţă în linişte şi odihnă. După aceea, Enea a debarcat la Cuma, unde s-a dus la templul lui Apollo, construit în onoarea zeului de către ingeniosul Dedal. În timp ce admira frizele şi sculpturile din templu, el s-a apropiat de Sibilla, care l-a invitat să facă sacrificiul ritual. I-a cerut acesteia să-i permită să coboare în Infern pentru a-l revedea pe iubitul Anchise. Avertizîndu-l că era ceva greu de realizat, ea a acceptat.

Cei doi au pornit deci pe drumul întunecos care conducea către lumea subterană; aici, Enea, înspăimîntat la vederea îngrozitorilor preoţi infernali, şi-a scos sabia pentru a se apăra, dar Sibilla l-a oprit şi i-a poruncit să nu se teamă de acele simple umbre. Spectacolul trist al sufletelor tovarăşilor săi morţi l-a emoţionat grozav pe erou, care a izbucnit în hohote de plîns. În sfîrşit, în Cîmpiile Elizee, Enea l-a găsit pe Anchise, care i-a înfăţişat gloriosul viitor pe care Destinul îl rezervase neamului lor.

Lăsînd Infernul, Enea şi-a continuat drumul prescris în direcţia Latium-ului, dar un eveniment dureros l-a determinat să facă un popas neprevăzut: *Caieta*, bătrîna sa doică, murise. Bunul erou, după ce a înmormîntat-o într-un loc care de atunci s-a numit Gaeta, şi-a reluat drumul, evitînd insula lui Circe, şi a debarcat în cele din urmă la gurile Tibrului. După o scurtă oprire care i-a permis să-şi refacă forţele, Enea a decis să-şi lase o mare parte din oameni în mediul acela primitor, apoi s-a îndreptat spre Pallantea, oraşul înţeleptului şi bătrînului Evandru.

Evandru

Pius Aeneas, nehotărît dacă ar face bine să se mai odihnească ori să-şi continue călătoria, s-a ridicat totuşi, obosit, dar decis din culcuşul său în care stătuse cîteva ore. Trebuia să-şi reia drumul în căutarea unei populaţii de origine greacă, arcazii. Nu era loc pentru linişte şi odihnă dacă voia să reuşească, dacă îşi dorea gloria. După ce a ales două corăbii, Enea a plecat către Pallanteo, oraş situat pe malul stîng al Tibrului, pe Palatin – de la numele unui bunic al lui Evandru, *Pallantium* sau *Palatium*.

Călătoria a fost liniştită şi a durat puţin datorită şi ajutorului preţios al zeului Tiberinus, care a făcut ca obositorul drum să se transforme într-un itinerar colorat, înfrumuseţat de peisaje luxuriante. Deodată, Enea a observat micile construcţii din Pallanteo, în timp ce, într-o pădure sacră din apropiere, a zărit o adunare de nobili care oficiau o practică rituală austeră în onoarea lui Hercule. La auzul vîslelor şi la vederea marinarilor, demnitarii s-au îndepărtat de locul sacrificiului şi şi-au înălţat înspăimîntaţi privirile către străini. Doar unul singur dintre ei, tînărul Pallante, fără să se îngrijoreze şi obişnuit să comande, i-a mustrat pe cei prezenţi că au întrerupt ceremonia sacră şi le-a ordonat să continue. Îndreptîndu-se către noii veniţi, i-a întrebat cu amabilitatea cuvenită cine sunt şi ce vor şi, la răspunsul lui Enea cum că sunt troieni în căutarea lui Evandru pentru a se apăra de latini, i-a primit cu entuziasm.

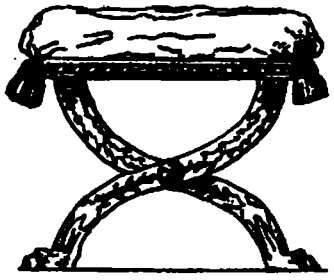
Evandru a ascultat binevoitor şi cu interes cuvintele tînărului erou străin care se trudea să demonstreze originea

comună a troienilor şi a arcazilor – amîndouă popoarele descinzînd din Atlante –, pentru a dovedi astfel cît de înrudite sînt cele două naţii. Enea l-a implorat pe rege şi i-a cerut cu disperare să se alieze cu el împotriva latinilor, duşmanii lor comuni, şi a aşteptat răbdător răspunsul acestuia. Bunul rege a afirmat că cererea lui era aproape inutilă, acordul său fiind de la sine înţeles în numele stimei şi prieteniei care îl legaseră de Anchise, figură dragă a copilăriei sale.

După un ospăţ abundent în onoarea oaspeţilor, Evandru a început să le vorbească despre originea şi semnificaţia sărbătorii anuale pe care sosirea străinilor o întrerupsese: ceremonia era în onoarea lui Hercule, care eliberase acele locuri de furia devastatoare a lui Cacus, monstruosul fiu al lui Vulcan. Evandru îl răsplătise pe puternicul erou şi, după ce îl purificase în urma uciderii monstrului, instituise în cinstea sa cultul lui *Ara Maxima*, altar situat între Palatin şi Aventin.

Evandru se mutase în Latium cu aproape şaizeci de ani înainte de războiul troian şi se stabilise pe Palatin. Bine primit de Faun, regele populaţiei autohtone, el avusese unele probleme cu Erilus, fiul violent al zeiţei Feronia, dotat cu trei corpuri şi cu trei vieţi distincte; după o luptă disperată şi foarte aspră, Evandru a ieşit învingător. Totuşi, primii ani petrecuţi în noua regiune italică nu au fost nici uşori, nici foarte plăcuţi: populaţia autohtonă era necioplită şi nu se supunea unor legi, era neştiutoare în ceea ce priveşte artele, ba chiar şi agricultura atunci cînd Saturn fusese exilat în Latium. Opera de reformare a zeului fusese amplă şi puternică, dar totul se pierduse din cauza emigrării populaţiilor italice şi siciliene care aduseseră cu ele dezordinea, furia şi lăcomia.

Mama lui, blînda Carmenta, fusese cea care îl sfătuise să se stabilească în Latium, unde el a introdus folosirea alfabetului şi a scrierii. Şi în amintirea mamei sale dragi, Evandru şi-a asumat toate responsabilităţile.

Eurial şi Niso: legaţi prin dragoste fraternă

Eurial şi Niso, uniţi de o strînsă prietenie bazată pe generozitate şi încredere, erau paznicii uneia dintre intrările în tabăra troiană. Puritatea şi profunzimea sentimentelor lor erau deseori motiv de reflecţie şi aproape de invidie pentru cei din jur. Cu toate acestea, nimeni nu putea nega farmecul irezistibil pe care cei doi tineri îl exercitau. Cu vîrste şi înfăţişări uşor diferite, cei doi erau o pereche potrivită: Niso, fiul lui Irtacus, mai mare în vîrstă, era un vînător priceput şi un abil luptător, în timp ce Eurial, fiul lui Ofelte, tovarăşul lui Enea, avea un temperament blînd şi docil, la care se adăuga şi o înfăţişare frumoasă şi distinsă.

Neplăcerea pe care troienii o trăiau începuse odată cu plecarea lui Enea în căutare de aliaţi printre etrusci şi la Evandru; şi Turnus, înţelegînd că acesta era momentul oportun, atacase tabăra troiană. Venirea nopţii adusese mult dorita odihnă pentru reînnoirea forţelor, dar care era trăită diferit de către cele două tabere opuse: în timp ce troienii se străduiau din răsputeri să-şi îmbunătăţească apărarea, duşmanii petreceau în jurul focului.

Neliniştit din cauza aşteptării, Niso s-a dus imediat la Eurial pentru a-i comunica nemulţumirea sa în legătură cu aceste momente de forţată inerţie. Îl chinuia dorinţa intensă de a obţine gloria, spera ca visul său să devină realitate: să realizeze, în sfîrşit, o faptă însemnată şi, mai mult decît atît, să aducă salvarea poporului său. El i-a arătat lui Eurial liniştea ce domnea în tabăra adversă, unde rutulii – amorţiţi

de oboseală şi de vinul băut – se odihneau liniştiţi, şi i-a expus planul pe care îl pusese la cale: să traverseze tabăra rutulilor pentru a merge să-l avertizeze pe Enea de primejdia în care se aflau tovarăşii săi.

Mai întîi surprins, apoi simţindu-se înflăcărat de planul de acţiune, frumosul şi tînărul Eurial i s-a plîns prietenului său, reproşîndu-i că nu prevăzuse şi prezenţa sa în această acţiune curajoasă şi, adăugînd că era dispus să renunţe la viaţa sa pentru a obţine gloria, se declară gata de acţiune. Niso a încercat în zadar să-l facă să-şi schimbe hotărîrea, spunîndu-i că – în cazul unei nenorociri – ar rămîne el cel care ar înmormînta cum se cuvine trupul martirizat. Şi, afară de aceasta, rămînea o altă grijă ce nu i-ar da pace: mama sa. Eurial n-ar trebui să-i provoace suferinţă nefericitei sale mame care, rămasă singură, ar prefera să-şi urmeze fiul decît să rămînă pe pămînturile Siciliei, unde oamenii trăiau în linişte şi pace.

La insistenţa îndărătnică a prietenului său, Niso a cedat şi, după ce a chemat doi înlocuitori să stea de pază, a pornit împreună cu prietenul său către comandanţii troieni care se reuniseră. Cei doi tineri nerăbdători le-au cerut căpeteniilor îngrijorate să-i asculte şi, plini de elan, au început să explice cum că orice zăbavă agrava situaţia. Cum au auzit propunerea lor, bătrînii şefi militari au fost impresionaţi şi au mulţumit zeilor că mai existau încă tineri troieni plini de atîta înflăcărare şi curaj; tînărul Ascanius – care guverna în momentul acela, ţinînd locul tatălui său – a început să vorbească, exprimîndu-şi recunoştinţa şi promiţîndu-le daruri preţioase, sclavi şi domenii drept răsplată pentru fapta lor. Spre a-şi arăta şi mai mult recunoştinţa şi încrederea şi din respect pentru familia lui

dragă pe care o putea pierde pentru totdeauna, Eurial şi-a încredinţat bătrîna mamă – care nu ştia de riscul căruia el i se supunea – fiului lui Enea. De teamă că nu va fi capabil să-şi stăpînească plînsul, Eurial nu a salutat-o înainte de a pleca.

Ieşiţi în întunericul nopţii, ei au traversat tabăra duşmană, făcînd un adevărat măcel printre luptătorii cufundaţi în somn şi, odată cu apropierea zorilor, şi-au continuat drumul peste cîmpuri. Doborîseră toate obstacolele pînă ce, dintr-odată, s-au ciocnit de o bandă de trei sute de cavaleri duşmani aflaţi sub ordinele lui Volcente, proveniţi din Laurento. Zărindu-i pe cei doi străini ascunşi în întuneric, latinii au înconjurat pădurea, blocîndu-le orice cale de scăpare. Eurial întîrzia să apară, în timp ce Niso, după ce parcursese un drum anevoios, reuşise să se salveze. Dar, realizînd că prietenul său nu mai ajungea, s-a întors din drum şi l-a găsit pe Eurial înconjurat de un grup de duşmani. Văzînd acestea, Niso a început să arunce suliţe asupra duşmanului, reuşind chiar să omoare doi. Furiosul şi mîniatul Volcente s-a năpustit atunci la Eurial şi şi-a ridicat spada asupra nefericitul tînăr pentru a răzbuna moartea oamenilor săi. Reacţia lui Niso a fost imediată: deşi lipsit de apărare, el l-a implorat pe Volcente să cruţe viaţa acelui tînăr neştiutor, căci vina era doar a lui. Dar totul a fost zadarnic: Eurial zăcea într-o baltă purpurie de sînge. Nepăsător acum faţă de viaţa sa, Niso s-a aruncat asupra lui Volcente şi, deşi rănit, i-a străpuns gîtul cu spada, făcîndu-i astfel dreptate prietenului său, pe trupul căruia a căzut el însuşi, rănit în mai multe locuri.

Odată ajunşi pe cîmpul de luptă şi descoperind resturile sîngeroase ale măcelului nocturn, rutulii au profanat cele

două cadavre ale troienilor: după ce le-au decapitat, au înfipt capetele în două prăjini şi s-au îndreptat, în zorii zilei, către tabăra troienilor. Aceştia, de la înălţimea zidurilor, s-au cutremurat la vederea înspăimîntătoare a chipurilor delicate ale tinerilor, oribil mutilate şi scăldate în sînge. Şi în timp ce toţi troienii rămăseseră pietrificaţi de durere şi emoţie, mama lui Eurial – cea mai înaltă expresie a iubirii materne – a izbucnit într-un plîns sfîşietor.

Mezenzio: acel munte cu chip de om

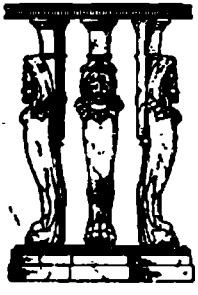
Infamul rege din Cere, alungat de oamenii săi deoarece fusese un guvernator feroce şi necinstit, era acum chemat de Turnus pentru a-l sprijini, creînd astfel un dezechilibru de forţe în raport cu armata troiană. Mezenzio nu-şi mai oferise niciodată ajutorul *gratis et amore dei* şi, de altfel, Turnus îi promisese că îl va răsplăti, dîndu-i tot vinul existent în Latium; de cealaltă parte, Enea a făcut aceeaşi ofertă lui Jupiter, cu condiţia ca troienii să fie victorioşi. Evenimentele aveau să dovedească cum că promisiunea făcută zeului avusese mai mult succes decît cea a lui Turnus.

Crudul rege etrusc a participat năvalnic la toată încăierarea. Cînd Turnus a lipsit cîteva momente – fiind purtat de Junona departe de cîmpul de luptă spre a-l feri de moarte –, Mezenzio i-a luat locul, producînd învălmăşeală printre duşmani. Etruscii l-au atacat imediat, dar regele, cu o statură ca o stîncă, era de neînduplecat şi el a rezistat neînfricat şi foarte hotărît. Apoi, înfuriat, a început măcelul: toţi cei care încercau să-l înfrunte erau ucişi cu cruzime. Aşa au căzut o mulţime, de la Ebro la Latago, de la Evante la Mimante şi mulţi alţii.

De neînvins şi orgolios, dispreţuitor faţă de zei, el a vrut să-l înfrunte faţă în faţă pe bunul Orode şi, după ce l-a înfrînt, a ascultat cu un zîmbet superior ultimele cuvinte ale muribundului care anunţau moartea apropiată a regelui. Tiranul inuman, plin de sarcasm, a desconsiderat puterea profetică a celui aflat pe moarte. Enea, după ce a văzut faptele mişeleşti ale sîngerosului său duşman – atît de crud încît obişnuia să-i lege pe cei vii de morţi pentru a-i face

troian nu i-a mai rămas nimic de făcut decît să mîngîie trupul delicat plin de sînge, adresîndu-i cuvinte amare de compătimire.

Între timp, Mezenzio, sprijinit de un copac de pe malul Tibrului, îşi spăla rana; speriat, el nu reuşea să se liniştească, îngrijorat fiind pentru soarta lui Lauso despre care încerca să afle veşti. Deodată, a auzit bocete şi imediat i s-au adumbrit ochii şi i-a stat inima: în spaima generală, cîţiva tineri purtau pe scut tînărul trup ucis. Maiestuosul tiran a izbucnit atunci în lacrimi, reproşîndu-şi că supravieţuise unicului lucru bun din viaţa lui. Apoi, după ce l-a cerut pe Rebo, calul său, tovarăş în atîtea bătălii, a sărit cu greu în spinarea acestuia şi s-a dus în căutarea lui Enea. Întîlnirea celor doi comandanţi de arme a fost solemnă prin violenţă: Mezenzio îşi pierduse de mult aerul arogant, conştient acum de vremelnicia fiinţei umane. Îşi căuta moartea, căci nu putea accepta sacrificiul lui Lauso şi nici o viaţă de acum înainte fără nici un rost. Mîndrul etrusc, călare, încerca să-l nimerească pe Enea cu sulița pînă ce troianul l-a lovit în cap pe Rebo care, ridicîndu-se pe picioarele de dinapoi, s-a dezechilibrat şi a căzut peste stăpînul său. Lovitura finală pe care a primit-o obositul rege l-a găsit resemnat în faţa durerii, un bătrîn tată chinuit, a cărui ultimă dorinţă era aceea de a fi îngropat alături de iubitul său fiu.

Latinus

Închis în sine, fără să-şi manifeste mîhnirea ce îl cuprinsese, Latinus ştia că judecata sa este una corectă şi totuşi nu reuşea să se exprime cum ar fi vrut, de parcă o vrajă malefică întrerupsese brusc posibilitatea de comunicare dintre el şi supuşii săi. Toţi îl îndemnau să declare război străinilor de curînd debarcaţi pe pămînt latin, toţi vorbeau de nevoia de eliberare, de răzbunare şi toţi – loviţi de o orbire momentană, poate din voinţa zeilor – tînjeau după zgomotul armelor, uitînd de moarte şi de ororile cîmpului de luptă.

De-a lungul domniei sale pe pămînturile iubite, Latinus nu mai trecuse niciodată printr-o perioadă atît de grea. Fiul lui Marice, frumoasă nimfă a fluviului Minturno, şi al lui Faun, binevoitorul zeu protector al păstorilor şi al turmelor, Latinus se bucura de o genealogie glorioasă, bunicul său patern fiind Picus, acesta din urmă fiind la rîndul său fiul marelui Saturn. Soţia lui Latinus se numea Amata; era foarte atrăgătoare şi avea un temperament tumultuos şi pătimaş. Căsătoria lor, deşi privată de descendenţi masculini, fusese înveselită de naşterea graţioasei Lavinia şi se afla sub semnul armoniei, atît familiale, cît şi afective.

Frumuseţea Laviniei, la care se adăuga şi perspectiva moştenirii tronului făcuseră ca tînăra fată să primească numeroase cereri în căsătorie din partea multor principi italici. Dintre ei, regina mamă îşi manifestase de mult timp preferinţa pentru Turnus, fiul nimfei Venilia, sora sa. Zeii nu erau de acord cu această căsătorie şi, din cauza numeroaselor semne divine prin care îşi arătaseră împotrivirea,

Latinus continua să amîne data nunţii. Bunul rege pomenea bătrînul laur sacru închinat lui Apollo care creştea în interiorul curţii regale şi care acum fusese năpădit de un roi mare de albine; şi îi răsunau în minte cuvintele prevestitorilor care îl anunţaseră sosirea unui grup de pribegi străini. Îngrijorările lui Latinus fuseseră confirmate şi cu o altă ocazie: el îşi aducea aminte cum, în timp ce oficia un sacrificiu, părul tinerei sale fiice a părut să ia brusc foc. În timp ce întreg palatul regal era cuprins de lumina orbitoare, tatăl, amuţit de minunea ce avusese loc, ascultase previziunile: el va fi încununat de o mare glorie, dar regatul său va fi cuprins de războaie funeste.

Latinus consultase oracolul tatălui său care îl sfătuise să nu o căsătorească pe Lavinia cu un bărbat latin, căci zeii deciseseră deja că va avea un soţ străin, iar stirpea lor va guverna asupra întregii lumi. Supuşii săi acceptaseră decizia regelui după ce chibzuiseră bine, dar acum Latinus nu putea înţelege de ce se răzgîndiseră toţi. În realitate, sosirea troienilor părea că rezolva orice problemă, iar Enea fusese nu doar primit ca un oaspete de seamă, ci şi acceptat ca ginere mult aşteptat şi dorit.

Dar mozaicul magic creat atît de greu fusese apoi fărîmat fără un motiv aparent. Amata, după ce îl implorase în zadar pe Latinus să nu o dea pe Lavinia unui străin care cine ştie unde ar fi purtat-o cu el, fugise ca o nebună în păduri, tîrîndu-şi fiica după ea. Turnus, logodnicul anterior al Laviniei, cuprins de o furie nemăsurată şi inexplicabilă, îşi chemase oamenii la luptă, se pregătise de război şi îşi trimisese solii pentru a-l anunţa pe Latinus de ruperea păcii.

În sfîrşit, un alt episod, ultimul şi nu mai puţin grav, spulberase definitiv liniştea regatului. Vinovat, dar nu din

Şi acum întreg poporul dorea ca Latinus să se răzbune. Regele era, mai mult ca oricînd, surd la cererile de război, moarte, măcel. Nimic nu îl putea face pe bătrînul rege să-şi schimbe hotărîrea şi astfel să liniştească sufletele orbite de mînie. El nu-şi mai găsea sensul şi rostul şi atunci a hotărît – dar decizia sa a fost dură şi greu de luat – să renunţe la domnie. Plîngînd la gîndul atîtor pierderi umane inutile şi la vărsarea de sînge nevinovat cu care poporul său orb urma să plătească, Latinus s-a închis în el însuşi, refuzînd totuşi – ultimul gest prin care îşi manifesta împotrivirea – să deschidă porţile templului lui Ianus şi să pornească astfel ostilităţile. Dar gestul său disperat a fost anulat de zei: însăşi Junona a deschis larg teribilele porţi şi a marcat începutul şirului tragic de insulte şi lupte.

Latinus a rămas pe poziţia de spectator îndurerat şi mîhnit de enorma tragedie care a răscolit pămînturile înflorite şi populaţia paşnică italică. La sfîrşitul ostilităţilor, el a fost cel care a semnat – simbol îndurerat şi hieratic – pacea cu troienii şi s-a ocupat de restructurarea demnă de milă a regatului ruinat.

Ascanius

Durerea profundă a lui Ascanius dobîndise acum dimensiuni fizice şi, asemeni unei răni adînci, îi sfîşia sufletul şi pieptul, sufocînd puţinele momente de luciditate care îi rămîneau. Enea era mort! Incredibila şi absurda constatare continua să aibă pentru el tonuri ireale: Enea, fiul principelui Anchise şi al zeiţei Venus, nu putea fi mort şi logica era în continuare combătută de realitate. Ascanius era absolut înmărmurit şi, pentru a nu face loc spaimei ce începea să se insinueze în locul raţiunii, s-a lăsat pradă plăcutelor amintiri, aproape pentru a-şi demonstra sieşi că tatăl său continua să trăiască.

Şi-a amintit flăcările orbitoare şi imaginea fantomatică a cîmpului de luptă care i-a bîntuit copilăria ca un interminabil coşmar, şi urletele, plînsetele şi trupurile abandonate şi călcate în picioare de oamenii care fugeau, şi dezolarea lipsită de speranţă care acum, mai mult decît orice altceva, sfîşia sufletele celor care supravieţuiseră. Apoi şi-a adus aminte de inconştienţa cu care trecea printre pericole, întotdeauna protejat de atenta figură paternă – sau, şi mai mult, a încercat să-şi reamintească trăsăturile suave ale mamei lui, de a cărei prezenţă nu se bucurase îndeajuns din cauza sorţii ei nefericite, şi al cărei nume încă îi răsuna în cap fiindcă Enea o strigase disperat atunci cînd blînda Creusa dispăruse, înghiţită de mulţime.

Drumul lung care urmase după căderea Troiei şi care îl văzuse călător şi vizitator curios în ţări străine, cu limbi şi obiceiuri atît de diferite de ale sale, nu îi mai păruse o

condamnare nefericită şi nici o îngrădire a libertăţii sale de tînăr nobil şi bogat. El era fericit şi niciodată tatăl său nu îl făcuse, prin gesturile şi vorbele sale, să se simtă altfel. Dragostea pe care i-o purta marelui erou troian depăşea dimensiunile unei iubiri pur filiale, căreia i se adăugau devotamentul, stima, respectul şi dorinţa de a-şi depăşi tatăl.

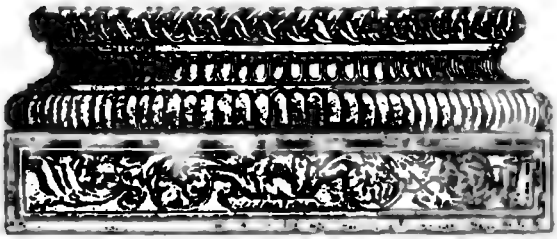
Sosirea în Italia presupunea stabilirea paşnică pe aceste pămînturi, atît din partea pribegilor troieni, cît şi din cea a populaţiei italice, iar Ascanius primise cu bucurie vestea căsătoriei tatălui său cu Lavinia. După lupte şi noi motive de mîhnire, Enea întemeiase apoi noua cetate numită Lavinio, în onoarea soţiei, dar destinul său nefericit, al unui erou de neclintit, întotdeauna la datorie, îl aruncase din nou în bătălii grele. Şi, drept răsplată pentru o existenţă aflată sub semnul împlinirii datoriei cu solemnă severitate, un uragan violent îl răpusese.

Foarte zguduit de cele întîmplate, Ascanius era furios pe toţi cei ce se aflau în jurul său şi şi-a obligat frumoasa mamă vitregă să fugă, căci ea era cauza involuntară a celor petrecute. După aceea a domnit peste latini cu multă înţelepciune; foarte abil pe plan politic, dar şi viteaz comandant de oşti, el a repurtat o victorie glorioasă asupra etruscilor, aproape de Numicio. Între timp, Lavinia, care era însărcinată cu Enea, născuse după moartea acestuia un copil pe care îl botezase Silvius. Pentru a se feri de pericole şi pentru a ocroti nou-născutul, se refugiase într-o pădure, lîngă păstorul Tirro.

Urît şi tratat ca un duşman de către poporul său, care îi reproşa că s-a purtat fără respect şi foarte dur faţă de mama sa vitregă şi frăţiorul său, Ascanius luase decizia să le cedeze lor oraşul Lavinio, pe care Enea îl fondase în

onoarea femeii iubite, apoi întemeiase el însuşi oraşul Alba, acolo unde tatăl său sacrificase o scroafă şi cei treizeci de purceluşi ai săi cu ocazia debarcării pe pământul italic.

Pentru numeroasele acţiuni care au caracterizat domnia sa, Ascanius a dobîndit supranumele de *Iobum* (sau chiar *Iolum*), care semnifica „Micul Jupiter". Mort fără să aibă urmaşi, el l-a ales pe Silvius ca succesor la tron în Alba Longa, devenită acum capitala Ligii Latine.

Roma

Roma era o tînără prizonieră troiană care se adapta cu greu noii sale condiţii de supusă. În timpul lungii călătorii pe urmele lui Ulise, se lăsase deseori pradă nostalgiei pentru ţara natală. Mai mult decît sentimentul iubirii de patrie – pe care nu îl trăise cu adevărat niciodată –, îi lipsea o casă, un cămin protector, relaţiile interumane şi o relaţie armonioasă cu natura, sentimentul de a fi acceptată de un loc şi de oameni. Plîngea după toate aceste lucruri şi, nefericita nefericitelor, parcurgea lungul drum pe mare în nave greceşti, în postura dezonorantă de condamnată, ca şi cum nu era suficientă soarta sa deja atît de tristă.

Pentru a întregi tabloul destinului său nenorocit, o furtună violentă s-a iscat pe neaşteptate în vecinătatea coastei ilirice. Flota grecească naviga în voia valurilor învolburate, iar ploaia torenţială prevedea cu siguranţă un deznodămînt nefericit. În cele din urmă zeii s-au milostivit şi navele au eşuat la gura Tibrului.

Prizonierii troieni au întîmpinat cu entuziasm şi recunoştinţă pămîntul străin; niciun alt ţărm nu a mai fost vreodată atît de venerat şi niciun alt loc atît de iubit ca ţinutul acela verde, adevărat paradis pentru bieţii naufragiaţi. Ei erau istoviţi de nesfîrşitele drumuri pe mare, iar uscatul le oferea noi perspective surîzătoare.

Inteligentă, Roma a înţeles imediat că aspiraţiile sale erau aceleaşi cu cele ale tovarăşilor săi. Simţea o bucurie subtilă şi nedefinită la aceste gînduri, şi totuşi nu reuşea să creadă îndeajuns în ele. Pentru a-şi întări propriile

convingeri, de mare folos i-au fost poveştile care circulau printre prizonieri.

Şi-a amintit înainte de toate de nefericita *Setea*, cu care avea în comun acelaşi destin tragic de sclavă troiană. Nava pe care Setea călătorea naufragiase pe coasta ionică a Italiei meridionale, acolo unde s-ar fi aflat oraşul Sibaris, şi ea reuşise să-şi convingă tovarăşele să ardă ambarcaţiunile duşmane. Acţiunea lor avea un motiv foarte întemeiat: să evite sosirea în Grecia şi, astfel, să nu mai ajungă sclavele doamnelor greceşti. Totul s-a petrecut conform planului, cu excepţia deznodămîntului deosebit de macabru. Setea, împreună cu Astioche şi Medesicaste – prietenele sale, fiicele lui Laomeodonte – au fost condamnate la moarte prin crucificare şi sentinţa s-a executat într-un loc numit mai apoi *Setaeon*.

Pentru a se îmbărbăta, Roma şi-a adus aminte de un alt episod, cu un deznodămînt dintre cele mai fericite, a cărui protagonistă era Etilla, fiica lui Laomeodonte, şi ea căzută prizonieră la greci, de fapt în mîinile prietenilor lui Protesilao. În timpul unei scurte opriri pentru aprovizionarea cu apă pe pămîntul trac, Etilla le instigase şi pe celelalte tovarăşe ale sale şi incendiaseră corăbiile; grecii, siliţi să rămînă în ţinutul acela, fondaseră oraşul Scione.

Roma a hotărît să treacă la acţiune. Înainte de toate trebuia să obţină sprijinul unanim al prizonierilor şi, măcar în această primă fază, să nu îi stea în cale niciun obstacol, pentru a obţine cele mai bune rezultate în timpul cel mai scurt. Apoi a avut loc întreg sabotajul. Daunele au fost ireparabile: flota grecească era complet distrusă de flăcări.

Văzînd că speranţele lor de a se întoarce în patrie sînt zadarnice şi considerînd locul debarcării potrivit unei

aşezări umane – pînă atunci provizorie –, grecii au cercetat întreg teritoriul în căutarea unui loc favorabil stabilirii lor. Au ales drept reşedinţă Palatinul, iar aici, harnicii imigraţi au edificat, cu entuziasm şi migală, un frumos orăşel care, în scurt timp, a prosperat vertiginos. Recunoscători pentru fericirea pe care o cuceriseră în cele din urmă, au denumit oraşul „Roma" pentru a eterniza memoria tinerei eroine al cărei gest distructiv – socotit necugetat – permisese crearea încîntătorului centru urban.

Numitore şi Amulius

Trecuseră deja aproape trei sute de ani de cînd Ascanius căutase un loc primitor unde să se stabilească şi să-şi întemeieze oraşul; şi se succedaseră numeroase generaţii în plăcuta Alba Longa, cu forma sa alungită, înfrumuseţată de magnificul peisaj alcătuit de colinele verzi care înconjurau lacul Albano. După Ascanius domniseră în Alba Longa numeroşi regi şi ultimul dintre ei, bunul Proca, se bucura în linişte de momente senine, de care rareori au parte cei aflaţi la putere.

Al patrulea rege din dinastia Eneazilor, el era decis să ducă mai departe buna guvernare a strămoşilor săi şi, puţin înainte să moară, s-a gîndit să împartă moştenirea în părţi egale între cei doi fii ai săi: o parte cuprindea comorile şi bogăţiile, dar fără nicio putere juridică, iar cealaltă constituia adevărata domnie. Puşi să aleagă, cei doi moştenitori la tron nu au avut ezitări; Numitore, nutrind sentimente nobile şi plin de idealuri, a ales să conducă regatul, în timp ce Amulius, avid şi intrigant, a fost fericit să se îmbogăţească pe neaşteptate. Acestuia din urmă îi era foarte limpede că banii – în cantitate foarte mare – îi dădeau puterea să obţină orice, chiar şi partea moştenită de fratele său.

Amulius şi-a construit relaţii ascunse, pe care le-a consolidat plătind sume considerabile, datorită cărora a reuşit să-şi alunge fratele şi să ocupe astfel tronul. Apoi, pentru a se înarma împotriva oricărei tentative de răzbunare, l-a ucis pe fiul lui Numitore şi a forţat-o pe fiica acestuia să se facă vestală, ştiind foarte bine că profetele zeiţei Vesta făceau jurămîntul castităţii.

Fata se numea Rea Silvia şi era de o frumuseţe ieşită din comun; Marte a fost imediat atras de ea şi între cei doi s-a născut o poveste de dragoste întărită de numeroasele întîlniri nocturne. Nu a trecut mult timp şi fructul acestor întîlniri a început să se vadă: Rea era însărcinată şi acest lucru nu a trecut neobservat de către Amulius, care a prevăzut pericolul reprezentat de această sarcină nelegitimă. El a întemniţat-o şi, după un proces rapid, a condamnat-o la moarte.

Uzurpatorul nu prevăzuse reacţia disperată a fiicei sale Anto, care a intervenit pentru a-şi salva nefericita verişoară, vechea sa tovarăşă de joacă. Neputînd să-i refuze fiicei sale împlinirea acestei nobile dorinţe, Amulius a retras ordinul de execuţie şi, la cîteva luni după aceea, au văzut lumina zilei doi frumoşi gemeni, fiii lui Marte. Din ordinul lui Amulius, copiii au fost puşi într-un coş şi lasaţi pe apele Tibrului, prăzi uşoare ale vîntului şi ale animalelor sălbatice. Dar Destinul le rezervase altceva şi a făcut în aşa fel încît coşul a ajuns la poalele vîrfului nord-occidental al colinei Palatin.

Cei doi copii nevinovaţi salvaţi miraculos de la moarte au fost mai întîi alăptaţi de o lupoaică, apoi luaţi de un păstor, blîndul Faustulus, şi de soţia sa Larentia şi crescuţi ca fiii lor. Cei doi fraţi au crescut puternici şi curajoşi printre păstori şi, necunoscîndu-şi originea regală, ei nu s-au dat în lături de la actele de tîlhărie. Romulus şi Remus – căci acestea erau numele lor – au trăit o tinereţe fericită, necunoscînd drama care precedase naşterea lor.

Într-o zi, după ce cei doi fraţi prădaseră iar turmele lui Amulius, a izbucnit o dispută între ei şi păstorii turmelor regale. Remus a fost luat prizonier, dus la Alba şi condus în faţa regelui. Cuvintele prizonierului au fost atît de

răscolitoare, iar atitudinea lui atît de mîndră, încît regele a fost uimit şi a vrut să cunoască originea tînărului, punîndu-i diferite întrebări. La acestea, tînărul nu a putut răspunde, căci nu-şi cunoştea adevăraţii părinţi.

Între timp, vestea capturării lui Remus ajunsese la urechile lui Faustulus care, preocupat de soarta tînărului ce ar fi putut fi acuzat de două ori – nu doar pentru că era un mic răufăcător, ci şi pentru că era un nepot nedorit ce aspira la tron –, a decis să-l avertizeze pe Romulus şi să-i dezvăluie acestuia secretul naşterii sale. Tînărul a organizat imediat o răscoală şi, în fruntea unei cete de tovarăşi ai săi, ţărani voinici, s-a îndreptat spre palatul regal. În scurt timp, Romulus şi-a eliberat fratele, l-a ucis pe josnicul Amulius şi i-a restituit tronul bunicului său, Numitore.

Romulus şi Remus

Fericit şi nevenindu-i să creadă, Remus asculta cuvintele fratelui său, crezînd că visează – toată această răsturnare de situaţie îi provoca pe de-o parte o reacţie de respingere, iar pe de altă parte trăia un sentiment foarte plăcut. Părintele lor nu mai era umilul şi bietul Faustulus, ci marele şi puternicul zeu Marte, care o sedusese pe mama lor, fecioara Rea, fiica detronatului Numitore, în timp ce aceasta se plimba singură într-o pădure în căutarea unui izvor din care să ia apă pentru executarea unui sacrificiu. Tînăra graţioasă şi lipsită de apărare nu îi sugerase zeului niciun sentiment de dragoste filială, ci gîndul îl purtase imediat la Acca Larentia, mai puternică şi mai protectoare, care – în ciuda faptului că în trecut dobîndise neplăcutul supranume de *lupa*, „prostituata" – avea cu siguranţă calităţi evidente de mamă.

Cursul liniştit al povestirii lui Romulus a fost întrerupt de intruziunea violentă a infamului Amulius, pe atunci rege în Alba.

Acesta era unchiul Reei şi, după ce o întemniţase pe tînăra însărcinată care reprezenta un adevărat pericol, dăduse infamul ordin ca nou-născuţii să fie suprimaţi. Puşi într-un coş şi abandonaţi pe apele Tibrului, în vecinătatea Palatinului, cei doi copii ar fi murit cu siguranţă. Remus a surîs superior ascultînd cum, în loc să ajungă în marea largă, găsindu-şi astfel inevitabil moartea în valurile învolburate, cursul apei crescuse foarte mult datorită ploilor abundente, iar un contracurent purtase coşul în susul fluviului, pînă la una din înălţimile Palatinului.

Romulus şi Remus (gravură după *Monumente alese din Villa Borghese)*

Sub Ruminale – acel smochin drag care cu ramurile sale noduroase încîntase adolescenţa lui Remus –, cei doi micuţi fuseseră alăptaţi de o lupoaică în trecere, care se înduioşase la vederea nou-născuţilor înfometaţi. Marte, vigilent, fusese cel care îşi trimisese sacrul său animal fidel ca să le sară în ajutor nefericiţilor săi fii, iar soarta cea bună îl împinsese pe păstorul Faustulus să meargă pe cărarea ce ducea la coşul fatidic. Continuarea era bine cunoscută.

După aflarea neamului din care proveneau şi restabilirea ordinii – prin uciderea lui Amulius şi restituirea tronului lui Numitore –, cei doi gemeni şi-au dat seama că trebuie să dea un sens vieţii lor irosite. Nu mai voiau să jefuiască nimic şi au luat decizia să întemeieze un oraş. Romulus şi Remus s-au gîndit să înalţe noua aşezare exact acolo unde coşul se oprise în mod miraculos pentru a imortaliza acel loc. Dar nesiguranţa îi reţinea, atît fiindcă nu se cunoştea cu precizie locul unde se petrecuse oprirea providenţială, cît şi fiindcă – mai ales din cauza asta – amîndoi erau conştienţi că împărţirea puterii ar fi putut conduce la numeroase neplăceri. I s-au adresat lui Numitore care, la rîndul său, i-a trimis să interpreteze zborul păsărilor.

Propunerea le-a plăcut celor doi gemeni şi, în zorii zilei, Remus a pornit spre Aventin, în timp ce Romulus a urcat pe împădurita colină Palatin. Remus a văzut pe cer un stol de şase şoimi, în timp ce Romulus a văzut doisprezece: zeii aleseseră în favoarea Palatinului şi a lui Romulus, de la care aşteptau să traseze zidurile noului oraş.

Zilele dedicate zeiţei Pale, veche zeitate a păstorilor, erau aproape; atunci se sărbătoreau *Palilie*, închinate puterii sacre a zeiţei căreia i se cerea protecţia turmelor şi era onorat pămîntul însămînţat şi soarele dătător de viaţă. Romulus a început să tragă o brazdă cu un plug tras de un bou alb şi o junincă albă, în timp ce oamenii săi aruncau seminţele şi puţin pămînt luat de pe cîmpurile vecine. Sub soarele blînd, dar stăruitor de primăvară, fiul Reei s-a oprit să se odihnească şi i-a invocat pe Jupiter, pe Marte şi pe Vesta. Imediat, tunete zgomotoase şi fulgere orbitoare au apărut pe cerul senin, făcîndu-i dovada protecţiei divine.

Romulus trebuia să întemeieze ordinea, să creeze legi pentru a pune bazele puterii sale pe care încă nu o instituise.

Aşa că el l-a convocat pe comandantul soldaţilor, dîndu-i misiunea de a supraveghea graniţele noului oraş, pentru ca nimeni să nu cuteze să le încalce. Dar Remus, necunoscînd ordinele fratelui său şi poate fiindcă era dezamăgit că nu el fusese cel ales de zei, a luat în rîs zidurile fragile pe care, dintr-un simplu salt, le-a trecut. Abia ajuns de partea cealaltă, Remus a fost atacat de căpetenia gărzii şi masacrat fără milă.

Profund mişcat de cele petrecute totuşi din ordinul său, Romulus a căzut pradă deznădejdii celei mai adînci şi, fără a încerca să-şi ascundă durerea, a izbucnit în lacrimi amare. A sărutat şi a uns trupul nefericitului său frate şi, cînd s-a aprins marele rug funebru, s-a gîndit serios să se sinucidă. Era pe 21 aprilie a anului 753 î. Hr. cînd Remus a fost înmormîntat pe Aventin, în locul numit apoi *Remoria*.

Romulus

Fondator şi eponim al oraşului Roma, Romulus a condus cu înţelepciune, putere şi prudenţă şi a dat dovada unei trude civice remarcabile, schiţînd primele norme de organizare ale comunităţii. Tipică figură a unui erou cultural, el a reuşit să asigure trecerea dramatică de la *haosul* sălbatic – din care făcea şi el parte, ca tîlhar violent – la ordinea orăşenească prin crearea instituţiilor militare, religioase şi legale.

Prima problemă cu care s-a confruntat şi pe care a trebuit să o rezolve a fost cu siguranţă legată de populare a oraşului care, din cauza lipsei materiilor prime, nu constituia o ţintă pentru aventurieri şi coloni. Atunci a decis să creeze pe Campidoglio un spaţiu de azil destinat hoţilor, bandiţilor, datornicilor, răufăcătorilor şi sclavilor fugiţi: era *Arx*, Citadela, teritoriul neutru dintre două păduri sacre care îi primise cu generozitate – deşi cu un scop – pe cei alungaţi din societate. În felul acesta, în scurt timp noul oraş era populat de oameni săraci veniţi din toate părţile Latium-ului. Dar dacă acum la Roma nu lipseau bărbaţii, în schimb era o lipsă gravă de femei.

Romulus trebuia să se gîndească bine la această problemă. Cu toate că era fiul lui Marte şi preferatul marelui Jupiter, el trebuia să recunoască faptul că poporul său nu era nici bogat şi nici susţinut de căminele conjugale menite să asigure sporul populaţiei. Deşi viteji şi războinici puternici, romanii erau foarte săraci, vecini umili ai bogaţilor sabini cu care încercaseră, în zadar, să se împrietenească. Noua comunitate părea astfel destinată decăderii şi

extincţiei, aşa că Romulus a recurs la o stratagemă. A anunţat că la Roma va avea loc o mare sărbătoare în cinstea lui Consus, zel pământului şi al agriculturii, şi a invitat toţi oamenii din ţinuturile vecine să ia parte. La sărbătoarea cîmpenească de pe 21 august, animată de curse de cai, de jocuri şi banchete, au venit în număr mare în special sabini. Apoi, în plină petrecere, la un semnal stabilit de Romulus, cu o neaşteptată sincronizare, romanii s-au năpustit asupra femeilor sabine şi le-au răpit.

Legendara „răpire" a sabinelor trebuia să aibă, în intenţia lui Romulus şi a oamenilor săi, un dublu scop – să furnizeze poporului în curs de formare soţii tinere, precum şi relaţii bogate de rudenie cu prosperii sabini, pînă atunci prea distanţi şi aroganţi cu acea bandă de aventurieri. Rezultatul imediat a fost totuşi războiul.

Sub conducerea regelui lor, Titus Tatius, populaţia jignită şi prădată a asaltat Roma, reuşind, prin trădarea Tarpeiei, fiica paznicului citadelei de pe Campidoglio, să pătrundă în oraş. Titus Tatius o sedusese pe tînără cu fastul şi strălucirea bijuteriilor şi ea îi ceruse în schimb, „ceea ce el şi sodaţii săi aveau la braţul stîng", referindu-se la scuturile lor de aur cu care se mîndreau de obicei. Dar odată intrat în Roma şi crezîndu-se învingător, căpetenia sabinilor a ordonat uciderea tinerei; ea a fost strivită sub greutatea scuturilor – primind deci „ceea ce sabinii purtau la braţul stîng". Trupul martirizat al nefericitei Tarpeia a fost aruncat de pe stînca omonimă, de unde erau aruncaţi de obicei criminalii.

Între timp, armata sabină îi încercuise pe romani şi era pe cale să obţină victoria cînd, deodată, a intervenit Ianus, care a făcut să ţîşnească un izvor de apă caldă; rezultatul imediat a fost că agresorii, înspăimîntaţi, au luat-o imediat

la fugă. Totuşi, ei nu au fost împrăştiaţi definitiv, aşa că au continuat să atace, iar lupta furibundă care s-a încins i-a pus pe romani în mare dificultate, silindu-i la o retragere din ce în ce mai evidentă şi mai lipsită de demnitate. Scena bătaliei era valea Forului, dar armata lui Tatius îi împinsese pe romanii dezorganizaţi pînă pe Palatin. Atunci Romulus a înălţat braţele către cer şi i s-a încredinţat lui Jupiter. I-a amintit zeului că întemeiase acest oraş sub bunele sale auspicii tocmai pe Palatin, locul în care avea loc acum umilitoarea lor înfrîngere; l-a rugat să intervină pentru a-i îmbărbăta oamenii sau măcar pentru a opri josnica fugă a romanilor. El i-a promis că va construi un templu magnific în cinstea lui *Jupiter Stator* spre a aminti generaţiilor viitoare de ajutorul divin. Ca prin miracol, sabinii au început să se simtă descumpăniţi, fiind astfel împinşi înapoi de romani.

Sorţii războiului erau mai nesiguri ca oricînd, căci victoria pe moment a unei armate era imediat anulată de cea a taberei adverse. De fapt, cele două forţe – deşi de natură diversă – se echilibrau: de o parte predomina puterea aurului, iar de cealaltă, cea prin excelenţă fizică şi războinică. Lupta continua deci să se prelungească fără să se poată întrezări ieşirea definitivă şi cu spectrul sumbru al atîtor vieţi tinere sacrificate în zadar.

În acest moment, un episod spectaculos şi emoţionant a avut loc în For, pe culmile *Regiei*: femeile au coborît pe cîmpul de luptă şi s-au pus în calea combatanţilor, cerînd pacea imediată între neamurile lor şi răpitori. Atunci romanii şi sabinii au format un singur popor care, de la denumirea *Cure*, capitala sabinilor, a fost numit *Popolo dei Quiriti*, avînd în frunte doi regi: Romulus şi Titus Tatius.

Curînd Titus Tatius a murit şi Romulus a continuat să stăpînească singur oraşul pe care l-a şi organizat pentru

prima oară, împărţindu-i pe cetăţeni în trei mari *triburi*, fiecare fiind la rîndul lui împărţit în zece *curii*, familii unite prin relaţii de rudenie. Curiile se reuneau în comiţiile de curie, adunări care aveau posibilitatea să-i aleagă pe regi şi magistraţi. Pe de altă parte, Romulus a instituit Senatul, o adunare la nivel înalt de o sută de persoane în vîrstă, cu funcţii legislative şi care îl sprijineau pe rege în administrarea regatului.

Romulus a locuit pe Palatin, într-o aşezare care domina întreaga vale de dedesubt, acolo unde trona un mic corn, acel arbust rezistent, cu lemnul foarte tare care, cu fructele sale roşii, dădea peisajului un aer uşor frivol. Însuşi Romulus îl plantase, deşi fără voia sa. Într-o întrecere cu suliţe între prieteni, aruncase lancea cu atîta putere încît nimeni nu reuşise să o mai smulgă din pămînt. Încet-încet, îi crescuseră rădăcini şi se înălţase viguroasă şi plină de flori, încît chiar atrăsese atenţia popoarelor vecine. Devenit simbolul oraşului şi al prosperităţii şi bunăstării, cornul a fost îngrijit şi venerat cu dragoste şi devotament pînă la eliminarea lui din ordinul lui Caligula.

După mai mult de treizeci de ani de domnie înţeleaptă, deşi cu numeroase piedici şi multă amărăciune, Romulus a început să se bucure de roadele muncii sale în ceea ce priveşte organizarea oraşului şi se pregătea să-şi trăiască senin anii de bătrîneţe, în linişte şi pace. Dar acum s-a petrecut ireparabilul.

Erau nonele lui iulie*, o zi obişnuită în care Romulus îşi vedea de treburile sale de căpetenie; de astă dată se ocupa de examinarea armatei, aliniată cu fast în Campo Marzio.

---

* Nonele (din latinescul *nonae)* desemnau a cincea zi a lunii, iar în martie, mai, iulie şi octombrie, a şaptea zi (n.tr.).

Cerul torid de vară nu prevestea niciun eveniment climateric, cu atît mai puţin catastrofa atmosferică pe cale să aibă loc. Pe neaşteptate, un uragan s-a abătut asupra mlaştinii denumite *Palus Caprae* şi vîrtejul de vînt şi ape a căpătat dimensiuni dramatice, totul culminînd cu o eclipsă de soare. Liniştea care a urmat a creat un contrast înspăimîntător cu pagubele produse de dezastru. Romulus nu a mai fost găsit; mai tîrziu s-a spus că a fost purtat în cer în carul tatălui său, Marte, şi a fost instituită sărbătoarea de Nonele Caprotine pentru a comemora dispariţia.

Mai apoi, Iulius Proculus, nobil din Alba, a susţinut că gloriosul fondator al Romei îi apăruse în vis şi îşi manifestase dorinţa să fie venerat cu numele de Quirinus şi să aibă templul său pe Quirinal. De atunci, figura lui Romulus a fost din ce în ce mai des confundată cu cea a zeului cîmpurilor şi al războiului, pînă ce s-a petrecut o identificare totală, care a dus la suprimarea primitivei dualităţi mitice: fuziunea ce a avut loc a condus la unica figură a lui Romulus Quirinus.

Numa Pompilius

Ginerele lui Titus Tatius, sabinul Numa Pompilius, era prin excelenţă un iubitor de pace. Înţelept, cu un spirit pătrunzător şi cu o viziune de perspectivă, el părea să poarte în nume – de la grecescul *nomos*, lege –, şi încă din naştere, care avusese loc în aceeaşi zi cu întemeierea Romei, acele trăsături care îi caracterizaseră existenţa şi faptele întreprinse. Abia devenit rege, el a început imediat să construiască temple şi altare şi a întemeiat numeroase colegii sacerdotale destinate îndeplinirii ceremoniilor religioase: a instituit Flaminii, Augurii, Salii, Vestalele, Feţialii şi Pontificii.

Egeria era iubita şi sfătuitoarea sa, o frumoasă nimfă al cărei refugiu preferat era un izvor din pădurea lui Nemi: aici veneau femeile însărcinate spre a oficia sacrificii rituale pentru a fi protejate de orice risc în momentul naşterii. Dar locuinţa sa era de fapt pădurea Camenelor, vechile divinităţi ale izvoarelor şi ale apelor venerate la Porta Capena.

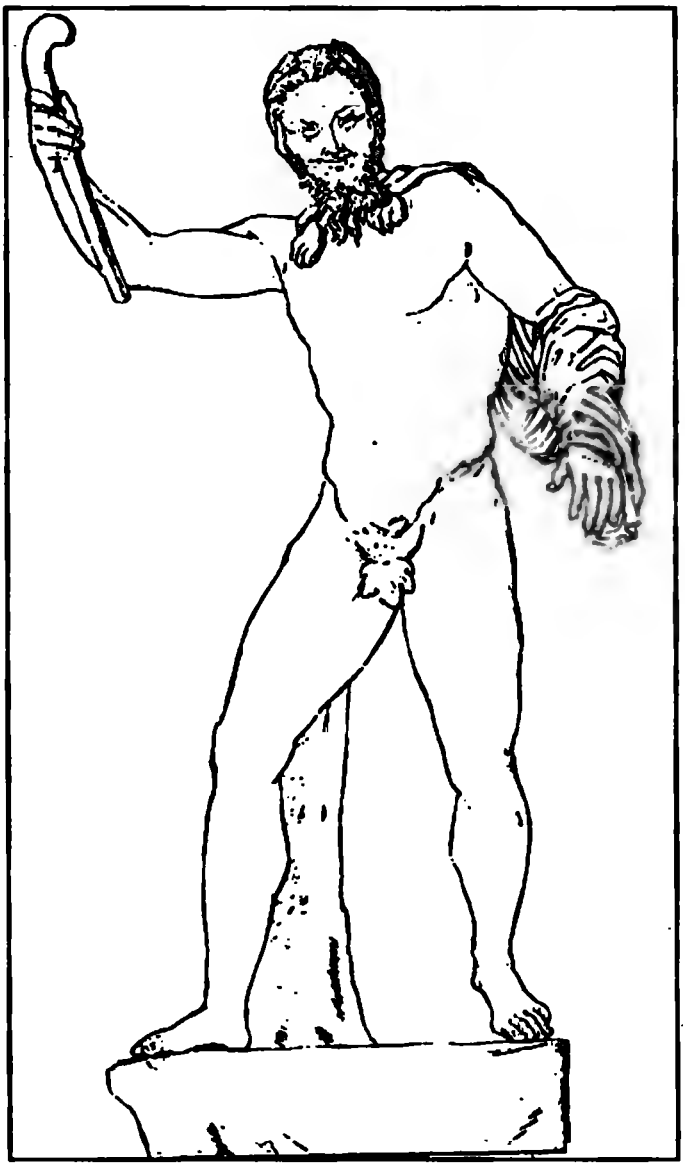
Legătura Egeriei cu regele Romei era mai mult decît o banală poveste de iubire: ceea ce îi unea era stima şi respectul reciproc, dragostea şi atracţia fizică, dar şi înţelegerea magică asupra opiniilor şi intereselor. Rolul Egeriei în organizarea oraşului în formare a fost deci de mare importanţă, ea fiind muza ocultă a diferitelor decizii politice şi instituţionale efectuate la Roma.

În timpul domniei lui Numa s-a întîmplat ca un an să fie deosebit de defavorabil atît pentru fertilitatea animală, cît şi pentru cea vegetală: animalele domestice pierdeau sarcinile, iar mugurii plantelor nu ajungeau la maturitate.

Regele a decis să i se adreseze lui Faun, dar oracolul s-a dovedit dificil de interpretat: „Pentru a potoli furia zeiței Terra, trebuie să sacrifici două vaci, dar uciderea uneia singure va fi suficientă pentru a oferi două vieți". Bunul rege a meditat mult timp la enigmaticele cuvinte, dar în zadar. Pînă ce draga Egeria a interpretat răspunsul oracolului: trebuia să ucidă o vacă gestantă și să ofere ceea ce este înăuntru! Și, de fapt, după ce a fost atent înfăptuit ritualul, s-au observat primele semne de ameliorare: în ceea ce privește prosperitatea holdelor și a turmelor și cirezilor.

Numa a avut noi probleme cu exuberanța atmosferică a vicleanului Jupiter. Îi era deja greu regelui să țină frîiele guvernării, căci neajunsurile unui popor în dezvoltare erau numeroase, cărora li se adăugau și complicații neplăcute determinate de fenomenele naturale. Dar fulgerul a cărui lumină orbitoare îi înlemnise pe oameni și îi pusese pe fugă pe cei care se îndreptau spre For fusese cu adevărat excepțional. Pînă și Numa rămăsese uluit și teroarea care se citea în privirea supușilor săi nu îl încurajase deloc. În ajutor i-a sărit atunci iubita sa nimfă din Nemi, care l-a îndemnat să nu se descurajeze căci exista posibilitatea de a potoli furia lui Jupiter; era nevoie de ajutorul lui Picus și Faun, zeități italice aflate în posesia formulei potrivite pentru efectuarea ritualului de ispășire. Ea i-a atras atenția asupra dificultății acestei acțiuni și i-a spus că, din cauza rezistenței încăpățînate a acestor două zeități, va fi constrîns să-i tragă pe sfoară și să-i întemnițeze.

Numa s-a dus atunci în pădurea umbroasă de la poalele colinei Aventin și, ajuns la izvorul ce curgea fără încetare, acolo unde Faun și Picus veneau de obicei pentru a se răcori, a amestecat apa limpede cu miere și cu cel mai bun vin. Cei doi zei au băut cu poftă din apa proaspătă și s-au și

Statuie ce îl înfăţişează pe Faun (după *Monumente alese din Villa Borghese)*

îmbătat. Regele a ieşit atunci din locul unde se ascunsese pentru a vedea mai bine cele ce se întîmplă şi, rapid, i-a legat pe cei doi în aşa fel încît i-a imobilizat. Cînd şi-au revenit din amorţeală, mirîndu-se de cele întîmplate, au încercat din răsputeri să se elibereze şi, văzînd că nu reuşesc, au început brusc să se metamorfozeze, luînd înfăţişările cele mai înfiorătoare. Numa nu s-a tulburat, ci, dimpotrivă – cu mult curaj, dar şi respect –, s-a scuzat pentru fapta sa care, neavînd un scop necinstit, putea fi iertată cu uşurinţă. Actul său îndrăzneţ avea o dimensiune socială, nu una egoistă, individuală: ceea ce cerea el era modalitatea de executare a ritualului de ispăşire în urma fulgerelor. Dar zeităţile cîmpeneşti au ştiut să se eschiveze; nu stătea în puterea lor să cunoască şi/sau să divulge un asemenea secret care era de competenţa marelui Jupiter. Singurul lucru pe care ei îl puteau face era să-l convoace, apoi totul depindea de abilităţile muritorului de a-şi înfăţişa şi apăra cauza.

Martor extraordinar al unui eveniment sacru irepetabil, Numa a asistat la sosirea lui Jupiter pe pămînt, plin de respect şi înfricoşat, la acestea adăugîndu-se tulburarea întregii naturi. Cînd inima lui a început din nou să bată normal, Numa i-a vorbit zeului cu o voce tremurătoare, dar sigură. În rugăciunea sa umilă către regele şi tatăl zeilor, el i-a cerut acestuia dezvăluirea secretelor rituale destinate ispăşirii, precum şi modul în care să se apere de fulgerele dăunătoare. Predispus să îndeplinească cererea lui Numa, zeul a avut mai întîi intenţia să-l poarte într-o întortocheată discuţie şi schimbul de replici ce a urmat între om şi zeu a fost extrem de inteligent şi amuzant. Jupiter a început: „Taie un cap", „De acord. Îmi voi procura o ceapă, cultivată chiar în grădina mea", „Acela al unui om", „Vei avea părul",

„Nu, îi vreau viaţa", „Viaţa unui peşte, aşadar!" Zeului i-au plăcut foarte mult răspunsurile şi a rîs fără rezerve, antrenînd întreg universul în magica veselie. Şi-a dat acordul în ceea ce priveşte modalităţile pomenite în răspunsuri, l-a felicitat pe muritor pentru abilitatea cu care mînuise conversaţia şi i-a promis semne de bunăvoinţă divină în ziua următoare.

Pe drumul de întoarcere la Roma, lui Numa Pompilius nu-i venea să creadă că cele întîmplate fuseseră reale; nu-i ieşea din minte tonul misterios al cuvintelor divine şi îi răsuna încă în urechi bubuitul tunetelor şi al fulgerelor care însoţiseră plecarea lui Jupiter. Dar dacă el continua să se îndoiască de cele întîmplate, nu acelaşi lucru trebuia să se întîmple cu supuşii săi: ei nu trebuiau să aibă niciun dubiu. Puterea pe care o reprezenta şi pe care o administra cu înţelepciune nu permitea nicio fisură; în schimb, el conta pe intervenţia divină de a doua zi, care i-ar fi confirmat că cele întîmplate fuseseră adevărate. Dar exact ceea ce a prevăzut el s-a întîmplat: în ciuda respectului pe care îl avea pentru conducătorul lor, poporul roman era plin de îndoieli şi în aşteptare de noi semne pentru a se putea exprima. Şi niciodată zorii zilei nu au mai fost atît de aşteptaţi ca acum! Evenimentele miraculoase din această nouă zi au fost dovada vie că Roma şi Numa se bucurau de bunăvoinţa zeilor. Cerul liniştit şi senin a fost zguduit de mai bine de trei ori de tunete şi fulgere ieşite din comun, în timp ce bătrînul rege se ruga intens, cu braţele înălţate către văzduh. Apoi, deodată, legănîndu-se uşor în aerul blînd al dimineţii, un scut a căzut în mîinile lui pioase. În stupoarea generală ce se crease, Numa l-a luat şi l-a numit *ancile*. Oracolele spuseseră că de acest scut era legat destinul Romei şi soarta sa de a fi stăpîna lumii; atunci, pentru ca

scutul să nu fie furat, Numa a ordonat să se facă alte unsprezece scuturi identice. Misiunea i-a revenit lui Mamurius Veturius, apoi scuturile au fost încredinţate spre supraveghere Saliilor, colegiul sacerdotal instituit cu acest scop.

După Taţia, fiica lui Titus Tatius, Numa s-a căsătorit cu Lucreţia concomitent cu urcarea lui la tron, soţie cu care a avut numeroşi copii. Fiica sa Pompilia s-a căsătorit în schimb cu un sabin pe nume Marcius, care şi-a însoţit socrul la Roma după alegerea lui şi care a fost tatăl unui alt faimos rege al Romei, Ancus Marcius.

Foarte bătrîn acum, cu toate acestea niciodată ostenit în cariera sa strălucită, întotdeauna în beneficiul oamenilor săi, Numa a murit fericit şi mulţumit de opera sa şi de rezultatele obţinute. A fost înmormîntat pe Gianicolo şi, într-un sicriu pus alături de cel în care se afla trupul său, au fost depozitate cărţile sacre pe care el însuşi le scrisese. Trecuseră deja circa 400 de ani cînd un uragan violent a scos la lumină cele două sicrie: spre surpriza tuturor celor prezenţi, cel al lui Numa s-a dovedit a fi gol, pe cînd în celălalt au fost descoperite cărţile rămase intacte. Acestea, din ordinul lui P. Cornelius şi M. Bebius – consuli pe atunci –, au fost arse în faţa Curiei.

Tullus Hostilius

Lui Numa Pompilius i-a urmat la tron Tullus Hostilius, roman şi războinic. Cu o fire intolerantă şi agresivă, el provenea dintr-o familie nobilă, Hostius Hostilius fiind bunicul său, un viteaz combatant originar dintr-o colonie albană de pe teritoriu sabin. Mutîndu-se la Roma sub domnia lui Romulus, Hostius se distinsese în armată prin curajul şi abilitatea lui, pînă într-atît încît fusese premiat cu o coroană de lauri folosită pentru prima oară ca semn al recunoaşterii valorii. Apoi s-a căsătorit cu Ersilia, cea mai activă mediatoare între sabini şi romani după răpirea femeilor, şi de la ea a avut un fiu, pe viitorul tată al lui Tullus Hostilius.

Poate din lipsa unei abilităţi diplomatice sau poate din cauza caracterului său prea irascibil şi violent, succesorul înţeleptului Numa a rupt în scurt timp echilibrul politic obţinut cu greu în Latium. Între Roma şi Alba Longa a izbucnit un război greu, ale cărui dimensiuni în cruzime şi pierderi umane au depăşit cu mult graniţele unei dispute minore, fiind de o extremă barbarie şi ferocitate. Egalitatea forţelor şi a armelor dusese la accentuarea dramatismului situaţiei şi părea că nu există cale de ieşire. În sfîrşit, Tullus a decis să rezolve conflictul printr-un duel între trei gemeni romani, Horaţii, şi trei fraţi albani, Curiaţii.

Tineri ce trebuiau să se înfrunte erau prieteni de mult timp şi se crease o legătură ce depăşea simpla simpatie între Attus Curiatius şi sora Horaţiilor. Totuşi, raţiunea de stat şi conştiinţa că în felul acesta puteau pune capăt nenorocirii care sfîşia cele două oraşe inamice i-au împins

pe curajoşii luptători la duel. La început, albanii păreau să aibă mai multe şanse de victorie datorită elanului şi abilităţii cu care îşi înfruntau duşmanii, şi un prim bilanţ provizoriu se solda cu moartea a doi dintre Horaţi.

Cel de-al treilea, văzînd că şansele sale de victorie sînt slabe, a încercat o manevră vicleană. S-a prefăcut că o ia la fugă şi a fost imediat urmat de Curiaţii care, fiind toţi trei răniţi, nu fugeau în acelaşi ritm. Horatius i-a aşteptat şi i-a înfruntat pe rînd pe fiecare, ucigîndu-i pe toţi trei. Niciodată victoria romană nu a venit atît de pe neaşteptate şi niciodată un învingător nu a fost atît de mîhnit, deşi ridicat în slăvi de toţi. În afara durerii pierderii fraţilor, Horatius a asistat dezarmat şi istovit la disperarea surorii sale îndoliate. Atunci cînd a înţeles că atîta durere nu era cauzată de pierderea dragilor săi fraţi, ci de moartea iubitului său alban, l-au cuprins furia şi stupoarea. Şi-a apucat spada încă murdară de sînge şi şi-a ucis sora.

Învingătorul ovaţionat era acum pasibil de pedeapsa capitală căci, deşi rezolvase conflictul care sfîşia oraşul Roma, acum acţionase într-un acces de furie oarbă, săvîrşind un delict impardonabil şi nejustificabil. Magistraţii nu au ţinut cont de circumstanţele atenuante şi nici nu au aplicat – cum se întîmpla adesea – clauzele mai blînde ale severei legi: Horatius a fost condamnat la moarte!

Absurditatea celor întîmplate tînărului l-au împins la o autoanaliză rece şi detaşată pentru a înţelege de ce se petrecuseră toate acestea. Marele erou, salvatorul oraşului său, devenise în cîteva ore un asasin odios! Nimic nu avea logică. Poate corect din punct de vedere legal, dar fără logică. Dacă legea nu putea să-l înţeleagă, atunci oamenii – şi nu codul civil – trebuiau să-l judece. A decis să se adreseze poporului şi încrederea i-a fost răsplătită: a fost absolvit de orice vină.

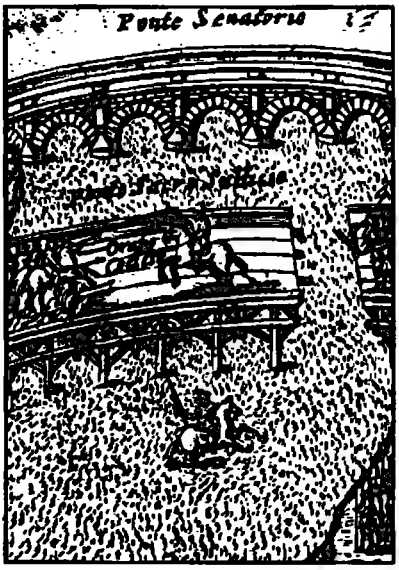
După ce a distrus Alba Longa şi l-a condamnat la moarte pe Metius Fufetius, regele albanilor, acuzîndu-l de înaltă trădare, Tullus Hostilius i-a mutat pe albani la Roma, pe Celio. De acum înainte, şi datorită unei victorioase campanii ce a urmat împotriva sabinilor, Roma era oraşul cel mai puternic din întregul Latium. Tullus se putea declara mulţumit de acţiunile şi de reuşitele sale militare, dar a păcătuit prin prea multă îngîmfare. A uitat de zei şi de obligaţiile religioase pe care le avea faţă de ei, şi a dus o viaţă desfrînată pînă ce Jupiter, supărat de purtarea lui, l-a fulgerat în anul 640 î. Hr.

Ancus Marcius

Nepot al lui Numa Pompilius, sabinul Ancus Marcius i-a urmat la tron lui Tullus Hostilius şi a continuat opera de extindere şi întărire a oraşului. Mai întîi a fost nevoit să lupte împotriva cîtorva populaţii din Latium care se răzvrătiseră la Roma şi, după ce a a învins, a extins din ce în ce mai mult graniţele ţării. Lui Ancus Marcius i se datorează importanta înălţare a cetăţii Ostia, puţin mai departe de Roma, aproape de gurile Tibrului.

Romanii se plîngeau de mult de lipsa unui port maritim şi aşa a apărut Ostia, frumoasa citadelă împrejmuită de ziduri în *opus quadratum*. Aceasta supraveghea trecerea navelor pe Tibru şi procura sare pentru Roma. S-a dezvoltat în scurt timp, în relaţie cu puterea din ce în ce mai mare a Romei, ale cărei exigenţe erau mereu mai mari, şi curînd zona de locuit s-a extins dincolo de ziduri.

Sensibil la problema dezvoltării relaţiilor de comunicare cu restul lumii, Ancus a decis crearea podului de lemn Sublicius, primul construit pe Tibru, care unea cele două maluri ale fluviului, uşurînd astfel schimburile şi raporturile între Roma şi teritoriul de pe cealaltă parte a fluviului. Acţiunea nu fusese dintre cele mai uşoare; se ştia că Tiberinus – bătrînul zeu al fluviului, care acum domnea alături de Rea Silvia, mama celor doi faimoşi gemeni, determinată să se înece din cauza perfidului Amulius – nu accepta construcţii pe apa sa. Zeitatea îşi arătase adesea şi chiar violent puterea divină provocînd inundaţii aducătoare de dezastre, şi considera comportamentul oamenilor drept impertinent, o violare a teri-

Podul Sublicius (gravură din secolul al XVII-lea)

toriului său, întemnițarea apelor sale libere și întortocheate. Așa se face că sarcina de a înălța poduri – *ponte faciendo* – a obținut dimensiuni sacre, fiind apoi încredințată membrilor colegiului sacerdotal, *pontifilor.*

În orice caz, Tiberinus, deși după multă rezistență, acceptase pe apele sale *Pons Sublicius*, dar rămăsese intransigent asupra anumitor condiții: era absolut interzisă construcția din fier, unicul material acceptat fiind lemnul, iar de fiecare dată cînd era necesară efectuarea unor lucrări de reparare atunci cînd apăreau stricăciuni în structura podului sau pur și simplu pentru normala sa funcționare, trebuiau oficiate practici rituale în cinstea zeului. Asemenea ceremonii, efectuate de către pontifi, aveau loc ori pe malurile fluviului, ori chiar pe pod. Foarte diplomat, profund credincios și vizionar în ceea ce privește progresul iubitului său popor, Ancus a reușit pînă la urmă să ducă la bun sfîrșit prețioasa construcție.

Lucius Tarquinius Priscus

Moştenind aceleaşi înclinaţii spre aventură de la tatăl său, L. Tarquinius Priscus abandonase Etruria fără regrete şi, în drum spre Roma, era emoţionat şi nerăbdător, gîndindu-se la ce îi va rezerva viitorul. Faima măreţiei şi frumuseţii Romei îl fascinase şi, împreună cu exuberanta sa soţie, Tanaquilla, plecaseră să-şi caute norocul. Fiu al lui Demarate, pribeag venit din Corint în Tarquinia, L. Tarquinius se caracteriza printr-o evidentă diplomaţie în relaţiile sociale şi printr-un instinct ieşit din comun în recunoaşterea momentelor favorabile în situaţii speciale. Totuşi, pînă în momentul acela, viaţa lui fusese zgîrcită cu asemenea ocazii.

Ajuns cu trăsura în apropierea colinei Gianicolo, pe cer a apărut deodată un vultur care a început să se rotească chiar deasupra cuplului de străini. După ce le-a dat ocoluri ample şi armonioase, i s-a aruncat lui Tarquinius drept în spate, smulgîndu-i acoperămîntul de pe cap; apoi, continuînd să zboare şi emiţînd ţipete puternice, i-a pus acoperămîntul la loc pe cap.

Tarquinius a rămas uimit de extraordinara întîmplare, în vreme ce soţia lui, bună cunoscătoare a artelor divinatorii, a interpretat pozitiv misteriosul episod şi i-a prezis soţului său glorie şi noroc în noul oraş.

Sosirea lui Tarquinius la Roma a coincis cu criza guvernamentală produsă la moartea lui Ancus Marcius şi el a reuşit, poate profitînd de disputa dintre grupurile sabine şi cele latine, să devină rege. A fost primul din seria de regi de origine etruscă; aceştia contribuiseră la creionarea fiziono-

vărsarea apelor reziduale ale oraşului în Tibru, în aşa fel ca spaţiul mlăştinos din For să poată fi curăţat şi să devină centrul oraşului. Între Palatin şi Aventin, el a construit *Circus Maximus,* destinat curselor de cai şi întrecerilor atletice.

Pe plan strict militar, Tarquinius a triumfat în faţa latinilor, etruscilor şi sabinilor; a recucerit teritoriul vechilor latini – aflat între Tibru şi Aniene, un afluent al său – transferînd mulţi locuitori la Roma şi întărind-o astfel cu elemente latine. A mărit la trei sute numărul senatorilor şi a dublat ordinul ecvestru. Ar fi continuat să aducă inovaţii benefice în instituţii şi urbanistică dacă, în anul 578 î. Hr., nu ar fi murit de mîna fiilor lui Ancus Marcius.

Servius Tullius

Blînda Ocrisia îşi vedea plictisită de treburile gospodăreşti – zilele ei treceau toate la fel. Fiică a regelui din Corniculus, avea puţine amintiri din anii princiari ai copilăriei sale, deoarece devenise sclavă la Roma încă de pe cînd era adolescentă, după ce oraşul său natal fusese distrus. Se gîndea acum că fusese totuşi norocoasă în nenorocul ei: casa în care locuia era prietenoasă şi stăpînii ei, Tarquinius şi Tanaquilla, o tratau cu respect şi dragoste. Deşi casa paternă era pierdută pentru totdeauna, ea continua să trăiască la o curte regală, iar stăpînul ei era însuşi Tarquinius Priscus, regele Romei.

În timp ce pregătea ofranda sacră rituală în cinstea Larilor familiei, aflaţi în vatra casei, alături de tabernacol – *lararium* –, Ocrisia a văzut ivindu-se din cenuşă un falus enorm. Înspăimîntată, a luat-o la fugă şi s-a dus să-i povestească Tanaquillei cele întîmplate. Aceasta nu s-a îngrijorat şi a sfătuit-o pe tînără să îmbrace veşminte de nuntă şi să se întoarcă în încăperea unde avusese loc apariţia divină. Ocrisia a ascultat şi chiar în noaptea aceea a devenit soţia lui *Lar*.

Din unirea lor s-a născut Servius Tullius, care a fost lăsat lîngă mama sa şi a crescut frumos şi puternic. Într-o zi, în timp ce copilul dormea, o coroană de flăcări i-a apărut în jurul căpşorului, provocînd spaimă şi învălmăşeală printre servitori. Tanaquilla le-a venit în ajutor şi, categorică, le-a interzis să intervină fie trezindu-l pe copil, fie încercînd să stingă focul. Atunci cînd micuţul s-a trezit – nesilit de nimeni – flăcările s-au risipit brusc, iar regina

şase clase pe baza *cens*-ului, deci în funcţie de averea pe care o putea dovedi fiecare. Recensământul avea loc o dată la cinci ani şi ceremonia care deschidea această operaţiune era considerată de purificare. Dacă dintr-un recensământ se dovedea că patrimoniul unui cetăţean crescuse faţă de cel precedent, atunci el avea dreptul să treacă în clasa superioară.

Servius a avut două fiice, amîndouă numite Tullia, dar cu firi şi înclinaţii profund diferite: blîndă şi înţeleaptă una, ambiţioasă, pătimaşă şi violentă cealaltă. Ele s-au căsătorit cu doi fraţi ale căror temperamente păreau să echilibreze firile celor două: prima s-a căsătorit cu L. Tarquinius, irascibil şi imoral, cea de-a doua, în schimb, cu bunul Arunte Tarquinius. Trufaşă, aceasta din urmă era mînioasă că soţul său – după părerea ei – era lipsit de ambiţie. În schimb, era foarte atrasă de celălalt Tarquinius, pe care îl considera un bărbat adevărat, curajos, şi îşi detesta sora fiindcă nu îşi încuraja soţul în planurile lui îndrăzneţe, ignorîndu-şi astfel norocul.

Curînd, între cei doi cumnaţi, uniţi prin aceleaşi scopuri şi interese, s-a născut, inevitabil, o relaţie adulterină. Perfida fiică a lui Servius era mîhnită de soarta crudă din cauza căreia relaţia ei perfectă trebuia ţinută ascunsă; regreta adesea că nu este văduvă şi el necăsătorit. În sfîrşit, moartea aproape concomitentă a lui Arunte şi a surorii sale le-a permis celor doi amanţi să se căsătorească fără să ţină cont de dezaprobarea regelui.

Regele a devenit acum ţinta nemulţumirilor lacomei sale fiice care, pentru a culege fructele primelor crime pe care le înfăptuiseră împreună, din ce în ce mai nerăbdătoare, îşi împingea soţul să organizeze un complot ca să-l

detroneze pe Servius. Modelul Tulliei rămînea Tanaquilla, care, deşi fusese o sclavă venită de pe alte meleaguri, reuşise de două ori, înarmată doar cu mult curaj, să facă doi regi – pe soţul său şi pe ginere –; în timp ce ea, Tullia, în ale cărei vine curgea sînge nobil, nu era nici măcar capabilă să urce pe tron!

Orbit de orgoliul nestăpînit al soţiei sale, Tarquinius a început să ţească o întreagă reţea de intrigi şi relaţii politice, cucerindu-i pe tineri cu promisiuni măreţe şi pe bătrîni cu linguşeli. Acestora din urmă le-a cîştigat încrederea amintindu-le de favorurile pe care le acordase tatăl său, Tarquinius Priscus. În sfîrşit, cînd a decis că a venit momentul potrivit punerii planului în aplicare, s-a îndreptat către For urmat de o ceată de oameni înarmaţi. În spaima generală creată, s-a urcat pe tron în faţa Senatului şi a ordonat ca senatorii absenţi să fie imediat chemaţi în prezenţa regelui Tarquinius. Lovitura de stat era deja prevăzută de o parte dintre iluştrii legislatori, dar atmosfera generală, înaintea discursului lui Tarquinius, a fost extrem de nesigură şi din cauza absenţei bătrînului Servius. Tarquinius a amintit umilele origini ale regelui, luarea în posesie a regatului fără convocarea Comiţiei, precum şi predilecţia exagerată pentru clasele cele mai joase, ceea ce dusese la împărţirea pămînturilor între cei mai nevoiaşi şi la introducerea censului doar pentru a arăta cu degetul averile celor bogaţi, spre invidia săracilor.

Între timp, un sclav îl atenţionase pe Servius Tullius de evenimentele jignitoare ce avuseseră loc şi bătrînul rege se dusese repede la Senat. Întîlnirea dintre socru şi ginere a fost dramatică şi impetuoasă: după ce l-a jignit, Tarquinius l-a înşfăcat pe bătrîn, l-a tîrît în afara Senatului şi l-a aruncat

de la înălţimea scărilor, reintrînd apoi în clădire pentru a-şi continua discursul. Servius a pornit atunci către palatul său pentru a-şi găsi refugiu, dar, ajuns în Via Cipria, cîţiva ucigaşi trimişi de uzurpator l-au ucis mişeleşte.

Tullia a ţinut să-şi savureze în sfîrşit victoria în mijlocul Forului, în carul său. Acolo, fără ruşine că se afla în faţa atîtor bărbaţi strînşi la un loc, şi-a chemat soţul în afara Senatului şi l-a întîmpinat ca nou rege al Romei. Reluîndu-şi drumul către casă din ordinul său, Tullia a ajuns în Via Cipria, la înălţimea micului templu dedicat Dianei. Aici, cel care conducea carul, întorcînd către Via Virbia, a oprit caii şi, palid de frică, i-a arătat cadavrul tatălui care zăcea la pămînt. Strada aceea – care de atunci s-a numit *Via Scelerata* * – a fost scena unui act dezonorant: fără să şovăie o clipă, ea a trecut cu roţile carului peste trupul patern însîngerat.

Zeiţa Fortuna, care îl iubise foarte mult pe Servius, considerîndu-l fiul preferat şi regele său favorit, a fost foarte uimită de cele întîmplate şi, curînd, acest regat infam a fost lovit de furia zeilor printr-o catastrofă demnă de modul în care fusese cîştigat tronul.

Servius fusese cel care introdusese cultul Fortunei la Roma: el îi înălţase un templu şi încurajase practicile rituale. Sărbătoarea zeiţei cădea pe 24 iunie şi cei năpăstuiţi, bolnavi şi chinuiţi traversau Tibrul în bărci împodobite cu flori de toate culorile, aducîndu-şi în fiecare an omagiul atît bunului Servius, cît şi protectoarei sale.

În acel templu al zeiţei, situat pe Foro Boario, alături de statuia zeiţei putea fi văzută statuia acoperită a nefe-

---

* Adjectivul latin *sceleratus* are sensul de „pîngărit de crimă" (de la *scelero*, a pîngări, a profana); înseamnă şi „ticălos, nelegiuit, criminal, blestemat", făcînd deci aluzie la gestul Tulliei (n.tr.).

ricitului rege, victimă tragică a paricidului ce avusese loc după 44 de ani de domnie dreaptă şi înţeleaptă. Statuia era de lemn aurit, complet acoperită de antice togi ţesute de bătrîna şi buna Tanaquilla. Era absolut interzisă atingerea statuii şi nu se ştia foarte bine de ce fusese acoperită: unii spuneau că, după tragicul sfîrşit al regelui, chipul său fusese acoperit pentru a nu fi văzut de poporul disperat de pierderea dramatică suferită, alţii credeau că însăşi statuia îşi acoperise obrazul în momentul în care cruda Tullia îndrăznise să intre în locul sacru.

Tarquinius Superbus

Cu purtări şi un caracter ingrat, L. Tarquinius, fiul marelui L. Tarquinius Priscus, îşi merita pe deplin apelativul de „Superbus“ *. Urmîndu-i la tron socrului său, Servius Tullius, după ce îl asasinase cu complicitatea soţiei, a dus o politică de expansiune în Latium – unde a reuşit să-şi impună supremaţia de la Massiccio Albano la Anzio –, care reflecta foarte bine dorinţa sa nemăsurată de putere şi firea necinstită. Sub domnia sa, Roma a devenit un centru economic foarte activ, bucurîndu-se de o mare efervescenţă culturală sub influenţa lumii etrusce. Dar nici expansiunea teritorială, nici strălucirea intelectuală a cetăţii nu au reuşit să compenseze proasta reputaţie pe care regele şi familia sa continuau să o aibă.

Scînteia a izbucnit din cauza fiului său, Sextus, în lipsa lui Tarquinius, aflat în luptă împotriva oraşului Ardea. Încrezutului Tarquinius Sextus îi plăceau foarte mult femeile, mai ales cele care aparţineau altor bărbaţi şi erau dificil de cucerit. Ultima sa pradă ascunsă era Lucreţia, fiica lui Spurius Lucretius şi soţia lui Tarquinius Collatinus, de o frumuseţe şi o integritate morală desăvîrşite. Sextus a încercat mai întîi să o seducă făcîndu-i o curte nebună, dar a rămas dezamăgit şi s-a simţit batjocorit fiindcă nici măcar nu a primit un refuz explicit, ci a fost cu desăvîrşire ignorat de Lucreţia. Comportamentul său tenace s-a transformat în furie, iar pînă la violenţa fizică nu a mai fost decît un pas; pentru durerea şi ruşinea suferite, Lucreţia s-a sinucis, invocînd răzbunarea.

---

* Adjectivul latin „superbus“ are sensul de „trufaş, orgolios, mîndru“, dar şi pe cel de „magnific, măreţ“ (n.tr.).

De la rezolvarea personală a lucrurilor s-a ajuns la o adevărată revoltă pe domeniul Tarquinilor: în fruntea poporului răsculat se afla Collatinus, împreună cu L. Junius Brutus. Acesta era fiul lui Marcus Junius, cel asasinat de Superbus. Aşteptînd de multă vreme momentul propice răzbunării tatălui său, el dusese pînă atunci o viaţă ştearsă, retrasă. Cei doi prieteni au instigat poporul împotriva lui Tarquinius, reuşind să-l izgonească din Roma, împreună cu toată familia. Mulţi tineri patricieni imorali şi corupţi au uneltit un complot pentru a-l face pe tiran să se întoarcă, dar intriga a fost descoperită şi conspiratorii – printre care şi doi fii ai lui Brutus – au fost arestaţi şi condamnaţi la moarte.

Tarquinius a încercat de mai multe ori să se întoarcă la Roma folosind forţa şi s-a aliat chiar cu Porsenna, regele oraşului etrusc Chiusi; dar toate tentativele sale s-au dovedit zadarnice. În timpul luptei lui Porsenna împotriva romanilor s-au petrecut episoade de o extraordinară noblețe sufletească, folosite adesea ca exemple de virtute şi glorie a poporului roman.

Roma era acum complet înconjurată de duşmani, dar, chiar dacă situaţia era disperată, romanii se simţeau totuşi apăraţi: de-o parte se aflau zidurile, de cealaltă – Tibrul, care împiedicau accesul şi constituiau obstacole de netrecut. Dar *Pons Sublicius* ar fi putut să le deschidă drumul duşmanilor dacă n-ar fi fost Horatius Cocles cel care a neutralizat pericolul. Comandant al apărării podului, el s-a alarmat atunci cînd a înţeles că Gianicolo fusese ocupat şi că, în timp ce etruscii continuau să atace, soldaţii romani, doborîţi, lăsau armele şi nu mai ţineau cont de ordinele de luptă.

Comandantul a încercat să le facă reproşuri şi să-i îmbărbăteze în acelaşi timp, implorîndu-i pe zei şi pe soldaţi să nu se piardă cu firea, lăsînd podul neapărat. Ţipa şi spunea că, dacă lăsau liberă trecerea, curînd pe Palatin şi Campidoglio ar fi mai mulţi duşmani decît erau deja pe Gianicolo. Trebuia tăiat podul cu fier, cu foc, prin orice mijloc, în timp ce ei ar ţine piept duşmanilor.

Tînărul Horatius, cu o îndrăzneală uimitoare, s-a postat la capătul podului, năucindu-i pe duşmani prin nobilul său gest. Doi bărbaţi au rămas cu el, Larcius şi Erminius, amîndoi iluştri prin neam şi fapte glorioase. Ei au rezistat eroic şi au făcut faţă tumultuoasei bătălii în locul cel mai expus; apoi Horatius şi-a îndemnat prietenii să se retragă într-un loc sigur, în timp ce tovarăşii săi aveau tot timpul să taie bîrnele ce susţineau podul. Atunci, Horatius, îndreptîndu-şi privirea ameninţătoare spre conducătorii etrusci, i-a provocat şi i-a ofensat, spunîndu-le că sînt sclavi unor regi îngîmfaţi şi uituci sau nepăsători faţă de libertatea lor.

Mai întîi, etruscii n-au spus nimic, apoi, deodată, nu au mai suportat să fie umiliţi şi au început să arunce cu suliţe în romanul care îi jignea. Ferm şi puternic, bine protejat de scutul său solid, Horatius a rămas nemişcat pe pod pînă ce la urechile sale a ajuns strigătul romanilor care îndepliniseră misiunea. Etruscii s-au oprit uimiţi şi tînărul, adresîndu-se cu cuvinte pline de respect şi credinţă zeului Tiberinus, i-a încredinţat propria viaţă. Apoi s-a aruncat în fluviu şi, în timp ce o ploaie de săgeţi continua să-l lovească, a reuşit să ajungă teafăr pe malul celălalt.

Recunoştinţa poporului a fost unanimă. Lui Horatius Cocles, care pierduse deja un ochi şi fusese rănit în faimoasa sa acţiune, i-a fost dăruită o întindere de pămînt atît de mare cît poate să are într-o zi un plug. De asemenea, i s-a ridicat o statuie la poalele Capitoliului.

Nereuşind să intre în Roma cu forţa, Porsenna a decis să asedieze oraşul. Acest asediu dura deja de mult timp şi romanii trăiau o foamete cumplită, cînd nobilul Caius Mucius a decis să-şi elibereze patria şi să-l ucidă pe regele duşman. Îmbrăcat în veşmintele unui etrusc, el a pătruns în tabăra inamică, dar, în loc de rege, pe care nu îl cunoştea, a înjunghiat un alt oficial.

Arestat şi condus în faţa lui Porsenna, tînărul Mucius se simţea de două ori batjocorit fiindcă, dacă fapta sa ar fi fost dusă la îndeplinire, ar fi acceptat arestarea ca pe o pedeapsă binemeritată. În cortul somptuos al regelui etrusc tocmai fusese adus un vas plin cu jăratic, destinat celebrării unei practici rituale de sacrificiu. Furios, dar aparent rece şi controlat, Mucius a întins braţul drept, punînd mîna în foc. Voia să ardă mîna care greşise, lovind pe cine nu trebuia, aşa că a lăsat-o să se mistuie fără să scoată niciun sunet.

Porsenna a rămas uimit, admirînd tăria sufletească şi curajul tînărului roman şi, cerînd să fie înlăturat vasul cu jăratic, el însuşi i-a redat spada ce îi fusese luată şi l-a eliberat. Mucius – supranumit apoi *Scevola*, „Stîngaciul" – a încercat să-şi repare greşeala şi, minţind, i-a spus regelui că alţi trei sute de romani erau gata să repete fapta la care el dăduse greş. Numele lui fusese pur şi simplu tras la sorţi pentru o primă tentativă. După acest episod, Porsenna, înspăimîntat şi profund tulburat, a decis să semneze armistiţiul cu Roma cît mai curînd.

Armistiţiul între etrusci şi romani prevedea cedarea temporară – din partea celor asediaţi – a zece tineri şi tot atîtea tinere din familiile nobile ale oraşului. Ostaticii ar fi fost o garanţie solidă pentru menţinerea armistiţiului, dar printre ei se aflau cîteva personalităţi puternice; în ciuda vîrstei tinere, ei erau înflăcăraţi şi de nestăvilit. Printre ei

era şi Clelia care, neacceptînd ideea de a deveni sclavă, s-a gîndit să fugă. După ce a observat atent mişcările şi obiceiurile temnicerilor şi după ce şi-a convins tovarăşele că evadarea ţine de propria lor demnitate, ea a aşteptat răbdătoare momentul propice. Cînd a sosit, la semnul său, tinerele s-au aruncat curajoase în Tibru şi, trecîndu-l înot, s-au întors la Roma.

Dar consulii nu au acceptat explicaţiile frumoasei eroine şi, nedorind ca romanii să fie acuzaţi că ar fi încălcat înţelegerea, le-au trimis pe Clelia şi pe tovarăşele sale înapoi la regele inamic. Mîhnită, Clelia a trebuit să accepte decizia magistraţilor care o obliga să rămînă prizonieră în tabăra etruscă. Ea a consimţit din marea dragoste pentru patria sa.

Porsenna, uimit de atîtea acte valoroase de care romanii dăduseră dovadă, i-a eliberat pe tinerii ostatici şi, după ce a făcut pace cu Roma, a ridicat tabăra şi s-a întors la Chiusi.

Menenius Agrippa

Condițiile de viață deja precare ale plebeilor se agravaseră îngrijorător din cauza războaielor Romei împotriva lui Porsenna și aliaților săi. Cei mai lipsiți de apărare avuseseră de suferit, iar capii de familie fuseseră nevoiți să se îndatoreze și, neputînd să-și plătească datoriile, ajungeau sclavi. Disperați și îndurerați, plebeii au abandonat orașul și s-au retras pe o colină – Muntele Sacru, în apropiere de Aniene, cu intenția de a întemeia un nou oraș. Exact atunci, o armată numeroasă a volscilor se pregătea să înainteze împotriva Romei și patricienii, care nu puteau să-i înfrunte singuri pe dușmani, au încercat, cu amenințări, dar și cu numeroase promisiuni, să-i convingă pe plebei să se întoarcă în oraș. Dar totul a fost în zadar!

Situația devenise critică pînă ce Menenius Agrippa a fost trimis să discute cu „răsculații". Deși senator și patrician, membru al unei familii foarte nobile, Menenius era foarte iubit de plebe pentru bunătatea sa. El s-a dus pe Muntele Sacru și, cu multă delicatețe, a reușit să-i convingă pe plebei să se întoarcă la Roma, promițîndu-le că se vor bucura de o participare mai activă la guvernarea orașului. Rezultatul a fost fără îndoială excepțional, rezultat pe care îl obținuse povestindu-le o fabulă simplă, dar emoționantă.

„Într-o bună zi, mîinile și picioarele, supărate și obosite că erau exploatate de stomac, au pus la cale un complot împotriva lui și au hotărît să nu-i mai dea nimic de mîncare. Ele ziceau despre el că este un trîntor care leneveşte toată ziua și profită de munca și truda lor. Așa că merita să fie lăsat să moară de foame. Rămas nemîncat, stomacul a

Coriolanus

Tînărul Cnaeus Marcius Coriolanus – numit aşa pentru că, după ce îi învinsese pe volsci, le ocupase capitala, Corioli – fusese întotdeauna foarte impulsiv şi nu uitase niciodată că este un aristocrat. Aşa că propusese ca grîul destinat plebeilor în timpul extenuantului război împotriva volscilor să nu se mai distribuie gratuit. Nemulţumirea poporului a fost generală, oamenii neputînd accepta aşa ceva. Aşa că tribunii care apărau interesele plebei l-au exilat pe Coriolanus, iar acesta, spre a se răzbuna, s-a dus la volsci şi le-a propus să-i conducă pentru a-i învinge pe romani.

Trufaşul patrician a instigat vechiul popor italic care locuia între fluviul Liri şi marea Tireniană să reia armele împotriva romanilor. Senatorii şi sacerdoţii au încercat în zadar să-l facă să renunţe şi să depună armele; mîndrul duşman al plebeilor era de neînduplecat. Armata volscilor se apropia ameninţător de oraş, aşa că doamnele romane s-au dus în număr mare la Veturia, mama comandantului, şi la Volumnia, soţia sa. Ele le-au convins pe cele două doamne să se ducă pe cîmpul de luptă: poate că rugăminţile celor două femei ar reuşi ceea ce bărbaţii nu putuseră să obţină prin luptă.

Ajuns în tabăra străină, convoiul demn de milă al femeilor a cerut să-i vorbească comandantului roman. Coriolanus a refuzat categoric întîlnirea. Dar apoi, cînd un servitor i-a spus că în mijlocul mulţimii se aflau Veturia, Volumnia şi cei doi copilaşi ai săi, s-a repezit foarte emoţionat să-şi îmbrăţişeze familia. Bătrîna Veturia, cu

moartea în suflet şi indignarea pe buze, a refuzat îmbrăţişarea caldă, vrînd mai întîi să ştie dacă îl avea în faţă pe fiul său sau un duşman şi dacă ea însăşi trebuia să se considere mamă sau prizonieră. Femeia se plîngea că îl adusese pe lume, fiindcă acum îşi petrecea bătrîneţea în sclavie, şi s-a întristat şi mai mult la gîndul nepăsării lui Coriolanus, insensibil înaintea casei sale, Penaţilor săi, mamei sale, soţiei sale şi fiilor săi. Mai ales pentru aceştia din urmă, nefericita bătrînă se simţea zdrobită de ruşine: erau copii condamnaţi – de însuşi tatăl lor – la o moarte prematură sau la o lungă sclavie!

Înspăimîntat de cuvintele mamei, Coriolanus a lăsat capul în jos şi, căindu-se, a renunţat la tot, exclamînd: „Mamă, tu salvezi Roma, dar îţi pierzi fiul!"

Volscii, înţelegînd că eroul nu îi va mai conduce împotriva Romei, cum le făgăduise, l-au ucis. Războiul s-a încheiat cu victoria Romei prin anul 446 î. Hr.

Lucius Quinctius Cincinnatus

L. Quinctius se retrăsese cu soţia sa, Racilia, dincolo de Tibru, pe un cîmp verde de patru iugări * – care se va numi apoi *Prati Quinzi* –, în liniştea vieţii rurale. Trecuseră deja doi ani de cînd, din cauza dispariţiei premature a consului Valerius, îi fusese încredinţată conducerea expediţiei împotriva volscilor. Încă îşi amintea cu plăcere decizia fericită pe care o luase şi în urma căreia fusese onorat şi răsplătit, şi – mai ales – care îi dăduse posibilitatea de a se întoarce pe pămînturile sale iubite. Patrician ilustru, L. Quinctius ajunsese în mizerie din cauza faptei ticăloase a unui fiu desfrînat al său, aşa că se retrăsese modest la ţară şi totul i-ar fi părut un exil forţat dacă dragostea sa imensă pentru natură nu l-ar fi făcut să iubească acel mod simplu de viaţă. Dar dacă în lumea aceea idilică timpul şi istoria păreau să stea pe loc ca prin magie, Roma trăia consecinţele aspre şi sîngeroase ale războiului împotriva sequilor şi sabinilor. Armata sabină era la porţile oraşului care, înspăimîntat, mobilizase două armate numeroase: una comandată de Nautius şi cealaltă de Minutius. În timp ce prima, care îşi stabilise tabăra aproape de Ereto, prădase teritoriul sabin, aducînd moartea şi distrugerea în cîmpul duşman, cea de-a doua avusese un ghinion incredibil.

Minutius nu era la fel de curajos ca Nautius şi nici nu avea condiţii favorabile. Mai mult, tabăra sa fiind plasată în apropierea celei inamice, nu reuşea să pună la cale

---

* Veche unitate de măsură pentru suprafeţe agrare, egală cu 0,5775 ha (n.tr.).

adevărate planuri de atac, adoptînd mai degrabă o tactică de aşteptare şi de menţinere a poziţiei obţinute. Teama celorlalţi i-a îmbărbătat pe sabini, aşa că au asaltat într-o noapte tabăra adversă şi au înconjurat liniile de apărare. Dar cinci cavaleri romani au reuşit să fugă, să evite cu dibăcie santinelele inamice şi să ajungă la Roma, unde au vorbit despre asediul la care fusese supus consulul Minutius şi armata sa şi au cerut urgent ajutor.

Neliniştea şi teama au pus stăpînire pe Roma, căci asediul se extinsese în centrul locuit al cetăţii. A fost chemat consulul Nautius, dar nesiguranţa sa i-a determinat pe cei din Senat să numească un dictator care să intervină în evoluţia războiului; Lucius Quinctius Cincinnatus a fost ales în unanimitate.

Trimişii Senatului, veniţi în locuinţa de la ţară a lui L. Quinctius pentru a-i anunţa numirea, l-au găsit la coarnele plugului. După ce s-au salutat şi L. Quinctius a cerut permisiunea să-şi schimbe veşmintele – pentru a-i asculta pe ambasadori, trebuia să poarte toga –, întreaga atmosferă cîmpenească a părut că se frînge şi se întunecă. Blînda Racilia s-a dus să aducă repede toga pe care L. Quinctius a îmbrăcat-o după ce şi-a şters sudoarea şi s-a curăţat de praf. Ambasadorii l-au învestit cu rangul de dictator şi, felicitîndu-l, l-au invitat să vină la Roma, expunîndu-i grava situaţie de criză în care se afla armata.

Lăsînd plugul pentru a-şi asuma funcţia de conducător al legiunilor romane, Quintius a ajuns la Roma în aclamaţiile unei mulţimi numeroase şi a fost însoţit în noua sa casă, precedat de lictori. După ce sequii au fost repede învinşi, el a refuzat orice onoruri şi recompense şi, modest şi cinstit ca şi înainte, s-a întors să-şi cultive peticul lui de pămînt.

Quintus Furius Camillus: al doilea întemeietor al Romei

Quintus Furius Camillus trăia asuprit, furios şi nemulţumit într-un surghiun amar pe care îl alesese el însuşi. În războiul împotriva locuitorilor oraşului Veii, se remarcase prin curaj şi inteligenţă tactică, reuşind să pună capăt unei înfruntări zadarnice şi istovitoare pe care soarta le-o hărăzise ambelor tabere.

Războiul se dovedise lung şi dificil pentru administraţia locală din Veii, care, totuşi, de zece ani ţinea piept asalturilor romane. Ocuparea oraşului se arăta imposibilă, atacurile la zidurile sale puternice erau repetate, iar asediatorii se aflau în culmea disperării, într-o continuă aşteptare, inactivi, în afara zidurilor cetăţii pe care le urau atît. Meritul lui Camillus a fost acela că a pus la cale o stratagemă: el s-a gîndit că obstacolul ar putea fi depăşit dacă ar proiecta o galerie care să facă legătura între tabăra romană şi centrul oraşului Veii. Lucrînd foarte prudent, oamenii săi au săpat drumul subteran care le-a permis romanilor să ajungă fără probleme în oraş, forţîndu-i în sfîrşit pe cei atacaţi să se predea în anul 396 î. Hr.

Camillus a fost primit la Roma în uralele entuziaste ale mulţimii; şi, în ciuda bucuriei generale, primirea a generat nu puţine duşmănii stîrnite de invidie. A fost acuzat cu sălbăticie de duşmanii săi că şi-ar fi însuşit mare parte din prada de război obţinută la Veii. Indignat de comportamentul ingrat al concitadinilor săi, Camillus a părăsit Roma, plecînd în exil din proprie voinţă.

La cîţiva ani după cucerirea oraşului Veii, romanii au fost nevoiţi să pună din nou mîna pe arme, de astă dată împotriva galilor. Camillus asculta nepăsător veştile – care ajungeau la urechile sale din cînd în cînd – despre episoadele triste pe care vechea sa patrie iubită le trăia. Capitoliul continua să reziste asalturilor, dar Camillus ştia că pierderea de fiinţe umane îi va conduce pe romani la stabilirea unui acord, bănuială care, de altfel, s-a şi verificat după şapte luni lungi de asediu.

Dar galii erau dispuşi să semneze acest acord cu condiţia să fie plătiţi în schimb cu mari cantităţi de aur. La auzul acestei veşti, care îi punea pe romani într-o situaţie umilitoare, Camillus s-a înfuriat grozav, ruşinat la gîndul că Roma ar putea să-i îndepărteze pe acei barbari grosolani cu bani grei, ştirbind într-o mare măsură prestigiul pe care el îl dobîndise prin strălucita sa victorie împotriva oraşului Veii.

Impulsiv şi plin de dragoste pentru patria sa, eroul a plecat către Roma însoţit de o ceată de bărbaţi înarmaţi şi a ajuns acolo chiar în momentul în care romanii plăteau suma stabilită. Romanii şi-au dat seama că duşmanii foloseau balanţe falsificate pentru cîntărirea aurului şi au protestat în faţa lui Brennus, conducătorul galilor. Dar acesta, înfuriat, şi-a aruncat sabia masivă peste greutăţile puse în balanţă, ordonînd ca şi aceasta să conteze şi strigînd îngîmfat: *„Vae victis!"* („Vai de cei învinşi!"). Gestului arogantului barbar i-a răspuns vocea mîndră şi hotărîtă a lui Camillus, care venise să-şi salveze patria aflată în pericol şi uitase nedreptatea cu care fusese tratat aici. În mulţimea ce se adunase, vocea lui a răsunat: „O, Brennus, Roma se răscumpără cu fierul, nu cu aurul!" A urmat o bătălie cumplită; galii au fost izgoniţi din oraş, iar în ziua următoare au fost înfrînţi definitiv într-o întîlnire pe cîmpul de luptă, la şapte mile de Roma.

Publius Decius Mus

Exemplu clasic de patriotism şi spirit maxim de sacrificiu, P. Decius Mus este figura emblematică de comandant care, disperat de soarta războiului, decide să se sacrifice pentru a garanta victoria. Expresie clară a *devotio*, consulul îşi va oferi viaţa lui *Tellus* şi zeilor Infernului în urma unui complex ritual pe care îl execută, îmbrăcat în veşminte de ceremonie. El le adresează rugăciuni tuturor zeilor, atît *Novensiles*, cît şi *Indigetes*. După această practică, el se va duce, fără arme, în tabăra inamică, unde îşi va găsi imediat moartea.

Natura acestui *devotio* – spre deosebire de *votum*, care presupune o făgăduinţă solemnă, dar împlinită cu condiţia acordării bunăvoinţei zeilor – este, deci, una constrîngătoare, fiindcă preţul intervenţiei divine este fixat de la început şi plătit imediat.

Era anul 295 î. Hr. şi, după ce vijelioasa invazie galică trecuse, romanii se aflau acum într-un lung şi istovitor război împotriva samniţilor, război care, în mai multe reprize, dura de mai mult de cincisprezece ani. P. Decius Mus stătea adesea şi se gîndea că motivele acestui flagel erau atît creşterea rafinamentului militar al duşmanilor– acel popor de oameni din munţi, sălbatici şi îndărătnici –, cît şi, mai ales, absenţa în armata romană a unor personalităţi puternice, capabile de decizii ferme mulţumită individualităţii lor evidente. Fără să meargă prea mult înapoi, el s-a gîndit la tatăl lui şi la Titus Manlius Torquatus, prieten şi tovarăş al tatălui său.

Caracterul auster al lui Titus Manlius Torquatus rezulta din însuşi apelativul său pe care îl obţinuse în urma unei provocări spectaculoase. Într-un dificil duel în prezenţa armatei, el ucisese cu greu un gal şi, de la colierul *(torques)* pe care l-a smuls de la gîtul duşmanului învins, se alesese cu porecla de Torquatus.

Dictator şi general valoros, el a fost şi consul, faimos – dar în condiţii triste – pentru onestitatea cu care aplicase codul militar. Fiul său, într-un gest inconştient, specific vîrstei tinere, îl atacase pe duşman nerespectînd ordinele tatălui. Pentru gestul său de nesupunere, însuşi T. Manlius, tatăl său, l-a condamnat la moarte. Intervenţiile şi cererile de graţiere au fost zadarnice: tînărul a fost executat!

Manlius Torquatus a fost şi cel care s-a aflat alături de Decius Mus, tatăl lui Publius, în noaptea care a precedat bătălia de la poalele Vezuviului, în Campania. Cei doi consuli erau preocupaţi şi discutau despre strategia cea mai potrivită, dar tensiunea acumulată le tulbura minţile şi nu reuşeau să ia o decizie. Deodată, în cortul în care se aflau a apărut un venerabil cărunt care, pe un ton autoritar şi misterios, le-a spus că va cîştiga acea armată al cărei comandant va pieri în luptă.

Aşadar era nevoie de un sacrificiu uman maxim, acela al comandantului, şi cei doi consuli au convenit că victima va fi desemnată de armata laşă care va ceda prima în faţa duşmanului. Înfruntarea a fost violentă, iar armata condusă de Decius Mus începuse să dea înapoi, împinsă de cea a latinilor. Atunci nobilul conducător s-a adresat zeilor şi, după ce le-a încredinţat lor soarta războiului şi onoarea oamenilor săi, s-a aruncat printre inamici fără nicio rezervă şi a căzut la pămînt, străpuns de loviturile lor. Spiritul de sacrificiu al valorosului erou a fost un adevărat exemplu

pentru soldaţii care – atît pentru a răzbuna moartea comandantului lor, cît şi pentru a încerca să întreacă gestul său – s-au întors plini de avînt să înfrunte duşmanul. Şi i-au asaltat pe inamici cu atîta elan încît i-au pus pe fugă.

Amintirea sacrificiului patern l-a emoţionat pe P. Decius Mus şi sigur ar fi izbucnit în plîns dacă decizia de a repeta gestul nu i-ar fi domolit disperarea. A doua zi, la Sentinum, P. Decius s-a lăsat pradă morţii, asigurînd astfel victoria romanilor împotriva samniţilor.

Attilius Regulus

Înfruntarea dintre Roma şi Cartagina devenise inevitabilă, fiindcă puterea romană se dezvoltase în contrast cu interesele cartaginezilor. Locul întîlnirii a fost stabilit în Sicilia, acolo unde mamertinii, mercenari care puseseră stăpînire pe Messina, declanşaseră războiul împotriva tiranului Hieron, regele Siracusei. Mamertinii au cerut ajutorul romanilor în lupta împotriva cartaginezilor – care veniseră în ajutorul lui Hieron – într-o înfruntare directă. Pentru a-i învinge pe cartaginezi, romanii şi-au construit o flotă ale cărei caracteristici au fost cu adevărat excepţionale.

Datorită invenţiei inteligente a vizionarului Caius Duilius, romanii îşi construiseră navele cu poduri mobile de lemn prevăzute cu cîrlige care le permiteau să agaţe corabia duşmană; astfel, romanii puteau să sară pe puntea adversarului şi să-l înfrunte corp la corp ca şi pe uscat. Prima mare victorie navală a Romei asupra Cartaginei a avut loc la Capul Mylae, cea de-a doua la Ecnomos şi, în sfîrşit, mulţumiţi de rezultatele lor, romanii au decis să-i atace pe cartaginezi chiar pe pămîntul lor.

Era o zi frumoasă de primăvară cînd consulul Attilius Regulus a ajuns în Africa, însoţit de o armată puternică. După cîteva înfruntări favorabile romanilor, africanii au apelat la un puternic general spartan, Xantip, care a reuşit să-i învingă pe romani şi l-a luat prizonier pe însuşi Attilius Regulus. Acesta, foarte încrezător, debarcase în Africa, unde asistase la înfrîngere şi fusese capturat. Era atît de umilit de ruşinea suferită, încît nu reuşea să pună la cale niciun plan pentru a se elibera.

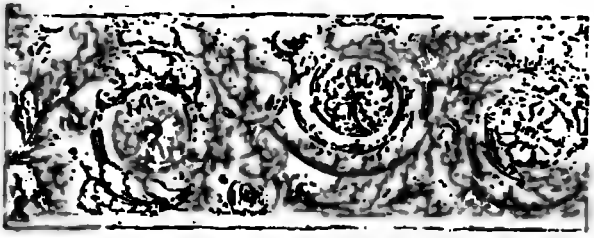
Între timp, cartaginezii, epuizaţi de lungul război şi de teama că ar putea suferi un eşec, s-au gîndit să stipuleze armistiţiul care – dat fiind incontestabilul avantaj militar – ar fi fost cu siguranţă onorabil. Ei l-au ales pe Atillius Regulus şi l-au trimis la Roma cu misiunea de a media pacea, dar l-au făcut să jure că, în cazul în care pacea nu ar fi acceptată, el s-ar întoarce imediat la Cartagina.

Pe parcursul călătoriei de întoarcere în patrie, consulul nu s-a liniştit nicio clipă, de parcă nu ar fi părăsit ostilul pămînt duşman. Imaginea soldaţilor săi în lanţuri, siliţi să cultive cîmpurile inamicului, şi umilitoarea imagine a însemnelor romane atîrnate în templele cartagineze ca oferte votive în onoarea divinităţilor lor nu-i dădeau pace, torturîndu-i sufletul şi mintea. La disperarea sa se adăuga şi gîndul că nepăsătoarea Cartagina, liniştită şi plină de bogăţii, nu suferea deloc de pe urma ororilor războiului.

Ajuns la Roma, Attilius i-a sfătuit chiar el pe cei din Senat să nu accepte propunerea cartaginezilor, arătînd cît de ruşinos ar fi să-şi salveze viaţa predîndu-se. El i-a îndemnat stăruitor pe senatori să nu le fie milă de prizonieri, căci pacea ar însemna ruinarea romanilor şi le-ar fi fatală. Afirmaţiile sale hotărîte au fost însoţite de un comportament auster; privirea sa fermă nu s-a îmblînzit decît atunci cînd i-a văzut convinşi pe senatorii ezitanţi. Atunci s-a îndepărtat de prietenii săi care, înlăcrimaţi, se străduiau să-l determine să renunţe şi, pentru a evita orice încercare de a-l face să-şi schimbe decizia, s-a mulţumit să-şi îmbrăţişeze soţia şi fiii.

Străin pe propriul pămînt natal, pe Attilius îl chinuia gîndul că îşi pierduse dreptul de cetăţean, fiindcă ştia că, odată predat în mîinile duşmanului, era ca şi mort pentru

concetăţenii săi. Şi-a evitat părinţii care se străduiau să-l oprească şi, trecînd prin mulţimea care încerca să-i întîrzie plecarea, şi-a urmat demn destinul. Respectîndu-şi jurămîntul, s-a întors în Cartagina, ştiind foarte bine că aici îl aştepta moartea. Furioşi să constate aroganta onestitate a comandantului roman, l-au legat la ochi şi, închizîndu-l într-un butoi plin cu cuie, l-au aruncat de pe vîrful unui munte.

Spartacus

La Roma, numărul sclavilor era foarte mare, poate datorită diversităţii motivelor care duceau la condamnarea lor. În afara sclavilor din naştere – fii ai altor sclavi – şi a prizonierilor de război, vînduţi de stat la licitaţie, erau şi răufăcătorii care comiseseră diferite delicte ce duseseră la pierderea libertăţii personale. Sclavi deveneau şi cei care aveau datorii băneşti pe care nu le puteau onora, precum şi copiii răpiţi de tîlhari şi crescuţi spre a fi vînduţi. Totuşi, în acest imens tîrg de carne umană, lipseau aproape cu desăvîrşire acţiunile de eliberare, deoarece – în ciuda faptului că unii dintre ei erau deosebit de inteligenţi şi pregătiţi – era exclusă ideea că se poate reveni asupra unei asemenea condamnări sociale.

Spartacus, soldat trac luat prizonier de război de către romani, aparţinea şcolii de gladiatori a lui Lentulus Batiatus, una dintre cele mai importante din Roma. Cu ochii aproape negri şi foarte vioi şi cu o coamă de păr negru şi rebel, Spartacus ucidea pentru a nu fi ucis şi trăia doar pentru a muri, dar era foarte diferit de tovarăşii săi care îşi descărcau toată agresivitatea în arenă; în fiecare zi, el acumula o mică doză de mînie cu scopul de a-şi realiza visul de om liber. De mai mult timp, mîndrul trac – care avea o abilitate excepţională în mînuirea pumnalului – cîştigase stima şi admiraţia tovarăşilor săi. Şi tot de ceva vreme rumega insistent ambiţiosul proiect al unei răscoale colective şi aştepta momentul propice.

Vestea evadării gladiatorilor şi a sclavilor lui Lentulus s-a răspîndit repede în Capua, concomitent cu cea a

înfruntării dintre patru companii de soldaţi şi rebeli. Confruntarea fusese cumplită, iar soldaţii fuseseră spulberaţi de hoarda de fiare dezlănţuite, aflate la ordinele neînduplecatului trac.

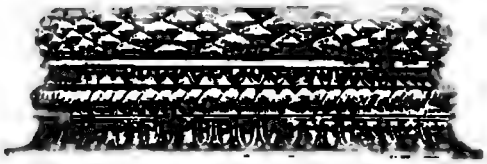
Rebelii se îndreptaseră spre sud, urmînd un traseu dificil, dar mai puţin riscant decît cel oferit de străzile principale; numărul lor iniţial se dublase şi se aştepta ca acesta să crească neaşteptat de mult. În timpul lungii lor călătorii în căutarea unui loc sigur, printre jafurile, distrugerile şi încăierările cu soldaţii, numeroşi sclavi se alăturaseră rebelilor, alcătuind treptat o adevărată armată. Şi această nouă armată care înspăimînta Roma continua să obţină victorii: pretorul Publius Varinius, comandantul unei armate de patru mii de oameni, fusese învins; aceeaşi fusese soarta lui Cossinius, apoi a lui Cassius, pretorul Galiei Cisalpine.

Iarna trecuse şi venise primăvara. Trecuse peste un an de la fuga tracului din şcoala lui Lentulus Batiatus, iar armata ilegală de dezmoşteniţi se stabilise la poalele Vezuviului, unde depăşise frigul iernii. Şi trecuse peste un an de continuă umilire şi înfrîngeri militare pentru Roma cea invincibilă, care trebuia să recunoască cum că armata condusă de Spartacus era foarte capabilă şi îndemînatică. Ceea ce la început fusese o simplă adunătură de fugari, acum număra aproape şaptezeci de mii de oameni şi repurta victorii demne de o armată organizată.

Dar sfîrşitul era aproape şi Spartacus îl simţea deja de o vreme. Intenţia sa era să ajungă în Alpi şi să pună capăt luptelor împotriva Romei, inegale sub raportul forţei, permiţîndu-le oamenilor săi să-şi găsească salvarea şi să se bucure de libertate pe pămînturile natale. Dar beţia succesului îi tulburase şi, în exaltarea lor oarbă, continuau să se entuziasmeze de neîncetatele victorii, uitînd de puterea

Romei care zdrobise totuşi popoare întregi şi naţiuni glorioase. Astfel că, atunci cînd Crassus, bogatul, avidul şi viteazul Crassus, a preluat comanda armatei romane, i-a trebuit aproape un an pentru a-i înfrînge pe rebeli, dar a făcut-o definitiv.

Cei care treceau de-a lungul Viei Appia se cutremurau la vederea macabră a celor şase mii de cruci, înşirate pe marginea străzii pînă la Capua, fiecare înfăţişînd ostentativ bietele resturi în putrefacţie ale sclavilor răstigniţi, lăsaţi pradă insectelor şi corbilor. Dar dintre cele şase mii de trupuri martirizate lipsea unul: cel al lui Spartacus, curajosul soldat trac care îşi căutase şi găsise în luptă o moarte glorioasă.

Dicţionar de personaje, evenimente şi locuri din lumea antică

ABUNDENŢA. Divinitate a bogăţiei, adesea reprezentată ţinînd un corn *(cornucopia)* umplut cu fructe şi flori.

ABEONA. Zeiţă protectoare a plecărilor, spre deosebire de *Adeona,* care proteja întoarcerile în patrie.

ACHATES. Prietenul cel mai sincer şi credincios al lui Enea.

ACCA LARENTIA. Soţia păstorului Faustulus şi doica lui Romulus şi Remus.

ACESTES. Fiul Egestei şi al divinităţii fluviale Crimiso, a fost fondatorul Segestei, în Sicilia. L-a ajutat pe Enea şi s-a ocupat de funeraliile lui Anchise pe muntele Erice.

ACHEMENIDES. Tovarăş al lui Ulise, abandonat în Sicilia în momentul fugii de ciclopi şi primit apoi pe corabia sa de Enea.

ACI. Fiul lui Faun. Îndrăgostindu-se de Galateea, a fost ucis de ciclopul Polifem din gelozie.

ACIDALIA. Apelativ al zeiţei Venus.

ADEONA. Vezi Abeona.

ADONIS. Tînăr deosebit de frumos, fiul lui Agenor şi al Smirnei. După moartea sa neaşteptată provocată de un mistreţ, Venus, care se îndrăgostise de el, a obţinut de la Jupiter posibilitatea ca acesta să petreacă o parte din an printre cei vii, iar cealaltă printre morţi.

AGAMEMNON. Fiul lui Atreu, rege din Micene. La moartea tatălui a fugit în Sparta, împreună cu fratele său Menelaos. A fost cel mai puternic principe al Greciei. La întoarcerea din războiul troian a fost ucis de Egist, amantul soţiei sale, Clitemnestra.

AHILE. Fiul lui Peleu şi al zeiţei Tetis, născut la Ftia, în Tessalia. A participat la războiul troian şi a fost ucis de Apollo, care a îndrumat mîna asasină a muritorului Paris.

AIAIE. Insula vrăjitoarei Circe.

AIAX. Unul dintre cei mai curajoşi eroi participanţi la războiul troian. Fiu al lui Telamon, rege în Salamina, s-a sinucis pentru că nu reuşise să obţină armele lui Ahile, dăruite de Tetis celui mai viteaz conducător.

ALBA LONGA. Oraş întemeiat de Ascanius, fiul lui Enea, şi capitala antică a Ligii Latine.

ALBANUS MONS. Muntele Cavo, pe ale cărui culmi se afla magnificul templu închinat lui *Jupiter Latiaris*.

AMALTEA. Capra care l-a alăptat pe Jupiter şi care a fost apoi preschimbată în stea. Jupiter i-a transformat unul din coarne în „cornul abundenţei"; a fost uneori identificată cu Sibilla Cumana.

AMATA. Soţia lui Latinus şi mama Laviniei, logodnica lui Turnus. Cumplită inamică a lui Enea, s-a sinucis la vestea morţii regelui rutulilor.

AMPHITRION. Fiul lui Alceu, căsătorit cu Alcmena.

AMULIUS. Fiul lui Proca şi fratele mai mic al lui Numitore, rege în Alba Longa. Şi-a detronat fratele şi a constrîns-o pe fiica acestuia să devină vestală pentru a evita posibilele pretenţii legitime la tron.

ANCHISE. Principe troian, fiul lui Capi şi al lui Temi. Din uniunea sa cu Venus s-a născut Enea, care şi-a purtat tatăl bătrîn în spate în călătoria spre Latium. A murit în Sicilia.

ANCUS MARCIUS. Al patrulea rege al Romei.

ANGITIA. Zeiţă italică a vindecărilor.

ANNA. Fiica lui Belus şi sora Didonei.

ANNA PERENNA. Zeiţa noului an.

ANTEU. Fiul lui Poseidon şi al Geei, zeiţa pămîntului. Cu o statură gigantică, a fost ucis de Hercule.

ANTILOHOS. Prietenul lui Ahile, a fost ucis de Memnon în timpul războiului troian.

ANZIO. Oraş antic din Latium, întemeiat de un fiu al lui Ulise şi al lui Circe.

APOLINARE. Jocuri sacre instituite la Roma în onoarea lui Apollo.

APOLLO. Zeul luminii, al muzicii, al artei şi al medicinei, fiul lui Jupiter şi al lui Leto.

APPIA. Nimfă romană.

ARDEA. Fiul lui Ulise şi al lui Circe, a fondat oraşul cu acelaşi nume care a devenit prima capitală a rutulilor.

ARIADNA. Fiica lui Minos şi lui Pasife, s-a îndrăgostit de Theseu şi l-a ajutat să fugă din Labirint.

ARICCIA. Oraş antic din Latium.

ARVALI. Colegiu de sacerdoţi.

ASCANIUS. Fiul lui Enea şi al Creusei, numit *Julius* de către romani şi considerat strămoşul Iuliilor; a întemeiat Alba Longa.
ASCLEPIOS. Zeul medicinei. Numit Esculap de către romani.
ASTYANAX. Fiul lui Hector şi al Andromacăi.
ATE. Zeiţă a nenorocului şi a răzbunării în lumea greacă.
ATENA. Zeiţă greacă a înţelepciunii şi a inteligenţei.
AUGIAS. Regele Elidei, căruia Hercule i-a propus curăţarea imenselor sale grajduri.
AVENTIN. Una dintre cele şapte coline ale Romei.
AVERN. Lac vulcanic în apropiere de Cuma.
AZIO. Promontoriu din Acarnania, în vecinătatea căruia Augustus a repurtat faimoasa victorie împotriva lui Marcus Antonius şi a Cleopatrei.

BACANALE. Sărbători în cinstea zeului Bacchus, interzise apoi de către Senatul roman în 186 î. Hr.
BACCHUS. Zeul vinului şi al bucuriei de a trăi.
BAUCIS. Soţia lui Filemon.
BELLONA. Zeiţa războiului, uneori soţia lui Marte, alteori sora sau fiica acestuia.
BIANORE. Fiul lui Hercule şi întemeietorul Mantovei.
BOGATELE PRĂZI DE RĂZBOI. Armele smulse de la duşmanii învinşi şi consacrate lui Jupiter. Aşa-numitele *spolia opima.* Obiceiul a fost iniţiat de către Romulus.
BONA DEA. Zeiţa fertilităţii, a castităţii şi a vindecării, ea era soţia sau sora lui Faun.
BOREA. Vînt de miazănoapte.
BONUS EVENTUS. Zeul reuşitei unei acţiuni.
BUBONA. Zeiţa care otrăveşte turmele de vite.

CACA. Sora lui Cacus, l-a trădat din dragoste pentru Hercule.
CACUS. Fiul lui Vulcan, era un hoţ îndemînatic. A furat o parte din cireada lui Hercule, dar a fost descoperit şi ucis de acesta.
CADUCEU. Simbol al lui Mercur, constînd dintr-un baston cu două aripioare în vîrf şi înconjurat de doi şerpi.
CALCANTE. Fiul lui Testore şi faimos ghicitor al armatei greceşti la Troia. S-a sinucis îndurerat cînd a aflat că a fost depăşit de Mopsus în artele profeţiei.

CALUL TROIAN. După ce a asediat Troia mai bine de zece ani, flota grecească a simulat plecarea, lăsînd în urmă un cal imens, în interiorul căruia erau ascunşi curajoşi eroi greci. A fost stratagema care a permis cucerirea Troiei.

CAMENE. Divinităţi ale izvoarelor şi apelor, mai tîrziu identificate cu muzele.

CAMILLA. Prinţesă volscă, fiica lui Metabo, era un vînător priceput şi credincios Dianei. A militat pentru Turnus în lupta lui împotriva lui Enea şi a fost ucisă de Arunte.

CAMPIDOGLIO. CAPITOLIU. Numele uneia din culmile Capitoliului şi unul dintre cele mai importante sanctuare ale lui Jupiter, cel al lui Jupiter Optimus Maximus. Aici se află şi sanctuare închinate Junonei şi Minervei.

CAPENA. Oraş din Etruria, pe malul drept al Tibrului.

CAPUA. Prieten al lui Enea şi eponim al oraşului Capua.

CARDEA. Zeiţa balamalelor porţilor, a căminului domestic şi a familiei.

CARMENTA. Una dintre Camene, mama lui Evandru, foarte pricepută în arta profeţiei.

CASSANDRA. Frumoasa fiică a lui Priam, preoteasa lui Apollo, de la care avea darul profeţiei, dar fiind renegată de zeu a fost condamnată să nu mai fie crezută niciodată.

CATAMITUS. Apelativul lui Ganimede, paharnicul zeilor.

CATILUS. Fratele zeului fluviilor, Tiburtus.

CECULUS. Fiul lui Vulcan şi erou eponim din Preneste.

CELE DOUĂSPREZECE MUNCI. Vezi Hercule.

CERBER. Cîine cu trei capete, paznicul infernului. Fiul lui Tifon şi al Echidnei, a fost capturat de Hercule din ordinul lui Euristheus.

CERES. Zeiţa agriculturii, identificată cu zeiţa greacă Demetra. Îi erau închinate sărbătorile Cerealia.

CHARON. Antic luntraş, cărăuşul sufletelor morţilor dincolo de rîul Infernului.

CHARYBDA. Fiica lui Poseidon şi a zeiţei Terra, monstru marin care de trei ori pe zi înghiţea corăbiile ce treceau şi de trei ori le vomita. A creat numeroase probleme atît lui Ulise, cît şi lui Enea.

CICEONE. Băutură făcută din vin, ceapă, orz, brînză, miere şi ierburi aromatice.

CINCINNATUS L. QUINCTIUS. Consul roman şi dictator de mai multe ori. După obţinerea unor victorii strălucite, s-a retras la muncile cîmpului.

CIRCE. Fiica vrăjitoare a zeului Soare care locuia în insula Aiaie. A transformat tovarăşii lui Ulise în porci.

CLELIA. Tînără romană care a reuşit să fugă de Porsenna şi a ajuns la Roma traversînd Tibrul înot.

CLITEMNESTRA. Soţia lui Agamemnon şi fiica lui Tindar. Şi-a trădat soţul cu Egist care, cînd Agamemnon s-a întors din războiul troian, l-a ucis.

CLITIA. Iubită de zeul Soare, s-a sinucis din gelozie, prin înfometare.

COCALOS. Rege în Sicilia; l-a găzduit pe meşterul grec Dedal, care fugise de Minos.

COCLES. Vezi Horatius Cocles.

COCYTUS. Fluviu de lacrimi şi plînsete, aflat în Infern, în relaţie cu Styxul.

COLOANELE LUI HERCULE. Separînd două stînci, Hercule a creat actuala strîmtoare Gibraltar.

CONCORDIA. Zeiţa acordului şi a concordiei, reprezentată adesea în timp ce ţine în mînă o ramură de măslin şi un corn al abundenţei.

CONSENTES DII. Cele mai importante douăsprezece divinităţi romane, ale căror statui de găseau în For.

CONSUS. Zeul agriculturii şi îndeosebi al grîului secerat.

CORIOLANUS C. MARCIUS. General roman al cărui nume provine de la capitala volscilor, Corioli, pe care a cucerit-o. I-a trădat pe romani, dar a renunţat în urma rugăminţilor mamei şi soţiei sale de a-şi salva patria.

CORNELIA. Fiica lui P. Scipio Africanus, era mama Gracchilor.

CREUSA. Soţia lui Enea, a murit în timpul cuceririi Troiei.

CUMA. Prima colonie grecească în Italia, faimoasă pentru că în împrejurimile sale se afla peştera Sibillei.

CUPIDON. Zeul iubirii.

CURIAŢII. Trei fraţi gemeni din Alba Longa care au luptat împotriva celor trei Horaţi.

CURTIUS MARCUS. Tînăr patrician care şi-a dat viaţa pentru a salva Roma.

DAPHNIS. Fiul lui Mercur şi al unei nimfe, originar din Sicilia. Era păstor şi obişnuia să cînte cu pasiune. I-a fost luată vederea drept pedeapsă pentru că a trădat-o pe nimfa Naide.

DAMIA. Zeiţă greacă a vegetaţiei, confundată mai tîrziu cu Fauna.

DARDANUS. Fiu al lui Jupiter şi al Electrei, este considerat strămoşul troienilor, întemeietorul cetăţii Dardania (Troia).

DARES. Unul dintre tovarăşii lui Hector.

DAUNIUS. Fiu al lui Lichaones, regele Dauniei; fiica sa, Enippe, s-a căsătorit cu Diomedes, întors din războiul troian.

DECIUS MUS. Erou roman care a salvat Roma cu preţul propriei sale vieţi.

DEDAL. Priceput arhitect atenian, urmaş al lui Eretheus. Din invidie, şi-a ucis nepotul care îi era ucenic, şi de aceea a trebuit să fugă pe insula Creta şi de acolo în Italia.

DEIFOBOS. Erou troian, fiul lui Priam şi al Hecubei.

DEMETRA. Zeiţa fecundării şi a puterii generative a pământului.

DEVERRA. Zeiţa protectoare a tinerelor mame.

DIA. Veche divinitate cîmpenească a latinilor.

DIANA. Zeiţa lunii, a luminii nocturne şi a vînătorii, a fost venerată ca protectoare a sclavilor.

DIDONA. Fiică a regelui sirian Belus şi soţia lui Sychaeus. Cînd fratele său, Pigmalion, i-a ucis soţul, ea a fugit în Africa de Nord, unde a întemeiat Cartagina. S-a sinucis pentru a scăpa de ameninţările lui Iarba sau, poate, din dragoste pentru Enea.

DIFFARREATIO. Desfacerea unei căsătorii religioase solemne *(confarreatio)*.

DIKE. Fiică a lui Jupiter şi a zeiţei Themis, era zeiţa dreptăţii; severă şi de neînduplecat, era una dintre Ore.

DIOMEDES. Rege în Argos, fiu al lui Tydeus, a participat la războiul troian, dînd dovadă de un curaj excepţional. La întoarcerea în patrie a fost constrîns să-şi reia călătoria din cauza infidelităţii soţiei sale. A debarcat în sudul Italiei, unde a fondat numeroase oraşe (Brindisi, Benevento, Arpino).

DIONA. Soţia lui Jupiter şi mama lui Venus.

DIONYSOS. Fiu al lui Jupiter şi al Semelei, zeul grec al vinului.

DIRAE. Zeiţe ale răzbunării, erau numite şi Furii.

DISCORDIA. Zeiţă a conflictului şi a neînţelegerilor, făcea parte din cortegiul lui Marte.

DIS. Vezi Pluto.

EACUS. Fiu al lui Jupiter şi al Eginei, rege al insulei Egina.

EGERIA. Naiadă, una dintre Camenele iubite de Numa Pompilius.

EGIDUS. Scutul magic al lui Jupiter.

ELENA. Fiica lui Jupiter şi a Ledei. De o frumuseţe excepţională, a fost soţia lui Menelaos şi cauza declanşării războiului troian.

ELIZEE, CÎMPIILE. Spaţiu aflat la marginea pămîntului, unde cei aleşi locuiau după moarte.

ENEA. Fiu al lui Anchise şi al zeiţei Venus, era căsătorit cu Creusa, fiica regelui Troiei, Priam. A fost unul dintre supravieţuitorii războiului Troiei, de unde a şi fugit pentru a întemeia, în Italia, *gens Iulia.*

EOL. Zeul vîntului, locuia în Insulele Eole.

EPIONA. Soţia lui Esculap.

EPONA. Zeiţa cailor, patroana căruţaşilor şi grăjdarilor.

ERIDAN. Fluviu din Italia septentrională (Po).

EROPE. Soţia lui Atreu, şi-a trădat soţul cu Thyestes, cumnatul său.

ESCULAP. Fiu al lui Apollo şi al Coronidei, zeul medicinei şi al sănătăţii.

ESQUILIN. Una dintre cele şapte coline ale Romei.

EUMAIOS. Porcar, servitorul credincios al lui Ulise.

EURIAL. Prietenul lui Enea şi tovarăşul nedespărţit al lui Niso, alături de care îşi va găsi moartea.

EURIDICE. Soţia lui Orfeu. În urma morţii sale premature, Orfeu coboară în Infern pentru a o readuce pe pămînt, dar nu reuşeşte.

EUROPA. Una dintre amantele lui Jupiter, mama lui Minos, Rhadamanthys şi Sarpedon.

EURYCLEIA. Sclava lui Laerte şi doica lui Ulise.

EURYSTHEU. Rege laş din Micene, la ordinele căruia Hercule a fost constrîns să efectueze cele Douăsprezece Munci.

EVANDRU. Fiu al lui Mercur, pleacă din Arcadia în Latium, unde întemeiază oraşul Pallantea. A fost aliatul lui Enea.

FALANTUS. Spartan emigrat în Italia, fondatorul oraşului Tarentum (azi Taranto).

FAMA. Personificarea „vocii publice".

FAME. Personificarea foamei.

FATUM. „Cuvîntul zeilor", cu sensul de fatalitate, voinţa zeilor cu privire la soarta şi moartea oamenilor.

FAUN. Fiu al profetului Pico şi tatăl lui Latinus, era zeului cîmpiei şi al pădurilor.

FAUSTULUS. Păstorul care i-a crescut pe Romulus şi Remus.
FAVONIUS. Vîntul blînd de apus, zefirul.
FEBRIS. Zeiţa care proteja de febră.
FEDE. Zeiţa bunei-credinţe, venerată pe Campidoglio.
FERETRIUS. Apelativul lui Jupiter, căruia i se aducea aşa-numita *spolia opima* („bogatele prăzi de război") de la duşmanii învinşi, pe un dric *(feretrum)*. Romulus a fost cel care a iniţiat această tradiţie.
FERONIA. Zeiţa eliberării sclavilor; la sanctuarul său veneau sclavii dezrobiţi, cu capul ras pentru a primi de la zeiţă semnul care marca noul lor statut de oameni liberi.
FLAMINI. Sacerdoţi instituiţi de Numa; se împărţeau în majori (aleşi dintre patricieni) şi minori (aleşi dintre plebei).
FLORA. Zeiţa florilor şi a grădinilor; soţia lui Zefir, ea a creat Primăvara.
FORTUNA. Iniţial zeiţa fertilităţii, ea a devenit zeiţa destinului şi a fericirii.

GALATEEA. Fiica lui Nereu şi a Doridei; a fost iubită de Polifem, dar ea l-a preferat pe Aci, a cărui soartă a fost tristă din cauza geloziei lui Polifem.
GANIMEDE. Tînăr deosebit de frumos, devenit paharnicul zeilor.
GENIUS. Personificarea principiului vital al individului.
GORGONELE. Monştri a căror privire împietrea. Erau trei: Medusa, Euryale şi Stheno.
GRADIVUS. Numele lui Marte.
GRAIELE. Surorile bătrîne ale Gorgonelor, toate trei laolaltă aveau un singur ochi şi un singur dinte.

HALAESUS. Vizitiul lui Agamemnon. După ce a fugit în Italia, a luptat împotriva lui Enea şi a fondat Falerii.
HEBE. Zeiţa tinereţii, soţia cerească a lui Hercule.
HECTOR. Fiu al lui Priam şi al Hecubei. S-a căsătorit cu Andromaca, de la care a avut un fiu, pe Astyanax. A fost ucis de Ahile în războiul troian.
HECUBA. Soţia lui Priam, regele Troiei, de la care acesta a avut nouăsprezece fii. După cucerirea Troiei, devine sclava lui Ulise.
HELLE. Fiica lui Athamas şi a Nefelei.

HERCULE. Cel mai mare erou al Antichităţii; fiu al lui Jupiter şi al Alcmenei, a fost urmărit de gelozia Junonei încă de cînd se afla în pîntecul mamei. Constrîns să îl slujească pe Eurystheu, Hercule trebuia să efectueze cele Douăsprezece Munci înainte să devină nemuritor.

HERSILIA. Fiica lui Titus Tatius, ea a adus pacea între sabini şi romani în urma faimoasei „răpiri".

HIDRA. Din Lerna; monstru ucis de Hercule.

HIPERBOREENI. Popor fantastic care locuia într-un ţinut utopic, aflat la extremitatea de miazănoapte a lumii cunoscute.

HORAŢII. Trei fraţi care au luptat împotriva a trei locuitori ai oraşului Alba, într-o înfruntare ce trebuia să decidă sorţii războiului între romani şi albani. Învingători au fost Horaţii.

HORATIUS COCLES. Erou roman care a salvat Roma de atacul lui Porsenna, apărînd singur podul de acces către oraş.

HYACINTHUS. Tînăr de o frumuseţe extraordinară; a fost iubit de Apollo şi ucis de el din greşeală.

HYGIEA. Personificarea sănătăţii, identificată la romani cu *Salus*.

HYPPOLYTE. Regina amazoanelor, avea un brîu magic pe care i l-a furat Hercule.

IANUS. Importantă divinitate italică; zeu al porţilor, al plecărilor şi al întoarcerilor, era şi zeul oricărui început şi, deci, al dimineţii şi al primei luni a anului.

IARBA. Regele Libiei, fiu al lui Jupiter. A primit-o şi a ajutat-o pe fugara Didona; a cerut-o de soţie, dar ea l-a refuzat.

ICAR. Fiul lui Dedal; a murit în timp ce zbura cu aripi de ceară, deoarece s-a apropiat prea mult de soare.

IDE. Este prima zi din antepenultima parte a lunii romane. Este ziua a treisprezecea din fiecare lună, cu excepţia lunilor martie, mai, iulie şi octombrie, cînd cade în ziua a cincisprezecea.

IFIANASSA. Vezi Ifigenia.

IFIGENIA. Fiică a lui Agamemnon şi a Clitemnestrei. A decis să se sacrifice pentru a favoriza drumul eroilor către Troia. Lui Artemis i-a fost milă de ea şi a salvat-o.

IFITOS. Frate vitreg şi tovarăş de aventură al lui Hercule.

ILIA. Vezi Rea Silva.

ILITIA. Zeiţa naşterilor, fiica lui Jupiter.

INCUBUS. Vezi Faun.

INDIGETI, ZEI. Eroi aleşi drept zei ai patriei, precum Enea, Romulus etc.

INFERN. Spaţiu subteran, sediu al celor morţi.

ITALUS. Antic erou italic, fiul lui Penelope şi al lui Telegon.

IULIA. Faimoasă gintă romană, al cărei strămoş era Iulius, fiul lui Enea.

IULIUS. Vezi Ascanius.

IUTURNA. Sora lui Turnus, a fost iubită de Jupiter şi transformată de acesta în izvor.

JUNONA. Soţia lui Jupiter, protectoarea căsătoriei şi a copilăriei. Împreună cu Jupiter şi Minerva, constituia Triada Capitolină.

JUPITER. Zeul suprem al romanilor, fiul lui Saturn şi al Reei, căsătorit cu Junona. Era zeul cerului.

LACHESIS. Una dintre Moire.

LAERTE. Soţul Anticleei şi tatăl lui Ulise.

LAMPETIA. Fiică a zeului Soare şi soră a Faetusei, alături de care supraveghea turmele tatălui în Trinacria.

LARARIUS. Sanctuar închinat Larilor în casele private.

LARENTALIA. Vezi Acca Larentia.

LARII. Sufletele celor morţi şi spirite protectoare ale caselor şi cîmpurilor.

LARVE. Spirite malefice ale morţilor, opuse binevoitorilor Lari.

LATINII. Popor italic care locuia în cîmpia joasă dintre Tibru, Apenini şi marea Tireniană. Regele eponim a fost Latinus.

LATINUS. Fiu al lui Faun şi al nimfei Marica. Era tatăl Laviniei care i l-a dat acesteia pe Enea ca soţ.

LAVERNA. Zeiţa romană a hoţilor.

LAVINIA. Fiică a lui Latinus şi a Amatei. Promisă lui Turnus, ea se va căsători apoi cu Enea.

LEARCO. Fiu al lui Ino şi al lui Athamas, ucis de tatăl care îşi pierduse minţile.

LEMURES. Spiritele morţilor (ale celor răi, după unii), numite şi Larvae sau Maniae.

LETE. Fluviu în Infern din care beau sufletele morţilor pentru a-şi uita viaţa trecută.

LETO (sau Latona). Soţia lui Jupiter şi mama lui Apollo şi a lui Artemis/Diana.
LEUCOTEA, INO. Fiică a lui Cadmos. În urma morţii sale în mare, a fost aleasă de Neptun ca zeiţă a mării.
LEVANA. Zeiţa nou-născuţilor, care favoriza recunoaşterea copilului de către tatăl său.
LIBERA. Fiică a lui Ceres şi soţia lui Liber.
LIBER sau LIBERUS. Zeul plăcerii şi al fecundităţii, soţul Liberei.
LIBERTÀ. Personificare mai întîi a libertăţii personale, apoi a libertăţii Republicii romane.
LIBITINA sau LIBITINA VENUS. Zeitate antică a funeraliilor.
LOTOFAGII. Popor fabulos, locuitor al Libiei.
LUA. Zeitate italică; ei îi erau oferite prăzile de război.
LUCIFER. Astru al dimineţii, Luceafărul.
LUCINA IUNO. Junona protectoare a naşterii.
LUNA. Zeiţa lunii, identificată apoi cu Semele şi cu Diana.
LUPERCALI sau LUPERCALIA. Sărbători de purificare în onoarea lui Lupercus, celebrate la Roma în februarie.
LUPERCUS. Numele roman al zeului Pan, identificat apoi cu Faun.

MAGNA MATER. Numele zeiţei Cibele.
MAIA. Nimfă greacă, mama lui Hermes.
MAIESTA. Soţie a lui Vulcan, această zeiţă a fost identificată cu Maia şi ei i-a fost dedicată luna mai.
MAMURIUS VETURIUS. Fierar foarte priceput, în serviciul lui Numa şi făuritorul celor douăsprezece scuturi.
MANII. Sufletele morţilor nefericiţi care locuiesc în Infern. În cinstea lor se celebrau în februarie *Parentalia* şi *Feralia*.
MANIA. Personificare a nebuniei.
MANLIUS MARCUS. Numit Capitolinul, deoarece locuia pe Capitoliu. Consul curajos, care a salvat Capitoliul de gali.
MANTO. Soţia zeului Tibrului şi mama lui Ocno.
MARICA. Nimfă italică, soţia lui Faun şi mama lui Latinus.
MARTE. Zeul războiului, venerat pe Campidoglio, alături de Jupiter şi Quirinus. Zeu al primăverii şi – raportîndu-se la ciclul vital uman – al tinereţii, îi era închinată luna martie şi sacerdoţii săi erau Salii.
MATRONALIA. Sărbătoare sacră în cinstea Junonei.

MATUTA, MATER MATUTA. Antică zeiţă a aurorei, precum şi zeitate tutelară a naşterilor; în onoarea ei se celebrau *Matralia.*

MEDEEA. Vrăjitoare din Colhida, fiica regelui Aietes. L-a ajutat pe Iason să răpească Lîna de Aur.

MEDUSA. Dintre cele trei Gorgone, ea este singura nemuritoare. Părul său fusese transformat în şerpi şi avea capacitatea de a împietri oamenii. A fost ucisă de Perseu.

MELICERTE. Fiul lui Athamas şi al lui Ino.

MENELAOS. Fratele lui Agamemnon şi fiul lui Atreu, era soţul Elenei, ultragiat de Paris care o răpise. Pentru acest motiv a organizat expediţia împotriva Troiei, unde a intrat în faimosul cal, împreună cu alţi tovarăşi ai săi.

MENENIUS AGRIPPA. Faimos consul, excepţional mediator în problema retragerii plebeilor pe Aventin.

MERCUR. Zeu roman al comerţului şi al cîştigului, identificat mai apoi cu grecul Hermes.

MESSAPO. Fiu al lui Neptun şi aliatul lui Turnus în lupta împotriva troienilor.

MEZENZIO. Rege etrusc din Cere, izgonit din propriul oraş din cauza purtării lui perfide. S-a refugiat la regele Turnus, pe care l-a ajutat în lupta sa împotriva troienilor. Este ucis de Enea.

MINERVA. Zeiţă a inteligenţei, a artei şi a ştiinţei, a fost identificată cu greaca Atena. Minerva forma împreună cu Junona şi Jupiter Triada Capitolină.

MISENOS. Soldat trîmbiţaş foarte abil, tovarăşul lui Hector şi mai tîrziu al lui Enea, în Italia. În urma unei dispute cu Triton, moare pe promontoriul căruia i-a det şi numele (Capul Miseno).

MNESTHEUS. Tovarăş de drum al lui Enea.

MUCIUS G. CORDUS. Zis „Scevola". Tînar roman curajos care s-a dus în tabăra inamică pentru a-l ucide pe Porsenna şi care, confundîndu-l, a vrut să-şi pedepsească mîna care greşise, punînd-o într-un vas cu jăratic aprins.

MUNTELE SACRU. Colină aflată la trei mile de Roma, unde plebea s-a retras în anul 494 î. Hr.

NAUSINOO. Fiul lui Ulise şi al lui Circe.

NECTAR. Băutura zeilor pe bază de miere.

NEOPTOLEMOS. Fiu al lui Ahile şi al Deidamiei, deşi foarte curajos, el este menţionat mai ales pentru comportamentul său foarte crud şi sălbatic. În timpul războiului troian, el este cel care l-a ucis pe Priam, l-a aruncat pe micul Astyannax de pe o stîncă şi a luat-o sclavă pe Andromaca, soţia lui Hector.

NEPTUN. Zeul mării şi al tuturor apelor, identificat cu grecul Poseidon. Îi era dedicată *Neptunalia*, sărbătoare celebrată pe 21 iulie.

NEREIDE. Cele cincizeci de nimfe marine, fiice ale lui Nereu şi ale Doridei. Călăreau delfini şi făceau parte din cortegiul lui Neptun, zeul mării.

NEREU. Vechi zeu marin care avea darul profeţiei.

NIMFE. Divinităţi ale naturii care locuiau în munţi, în păduri, în izvoare şi fluvii. Lor le-au dedicat romanii aşa-numitele „ninfee", construcţii luxoase în vecinătatea izvoarelor.

NISO. Tovarăş al lui Enea şi prieten nedespărţit al lui Eurial. A fost ucis împreună cu prietenul său de către rutuli în timpul unei ieşiri în cîmpul inamic.

NOTTE. Personificarea Nopţii, numită şi *Nox* de către romani.

NUMA POMPILIUS. Al doilea rege al Romei, de origine sabină. Rege înţelept, care iubea pacea, le-a dăruit romanilor cea mai mare parte din instituţiile lor religioase.

NUMITORE. Fiu al lui Proca, rege în Alba, a fost detronat de către fratele său, Amulius. Fiica sa era Rea Silvia, mama lui Romulus şi Remus.

OCNO. Fiul zeului Tiberinus şi al lui Manto. Era fondatorul oraşului *Mantua* (Mantova).

OPI sau OPS. Zeiţa abundenţei, a fertilităţii şi a recoltelor, din acest motiv fiind asociată zeului Consus. Soră sau soţie a lui Saturn, îi erau consacrate două sanctuare: unul pe Campidoglio şi unul în For.

ORACOL. Revelaţie divină, precum şi locul unde era consultat şi se primeau răspunsurile.

ORCUS. Nume dat de romani regatului morţilor şi zeului care domneşte acolo.

PALATIN. Una dintre cele şapte coline ale Romei, unde se afla cea mai veche colonie romană, numită Roma Quadrata.

PALES. Zeiţa păstorilor, garanta fecunditatea şi sănătatea turmelor. Sărbătoarea sa, *Palilia,* se celebra pe 21 aprilie.

PALEMON. Alt nume al lui Melicerte, fiul lui Ino Leucotea.

PALILIA sau PARILIA. Sărbătoare de purificare în onoarea zeiţei Pales.

PALINUR. Cîrmaciul lui Enea care, adormind în timpul călătoriei, a căzut în mare. A încercat să-şi găsească salvarea pe coastă, dar lucanii l-au ucis în vecinătatea promontoriului căruia i-a şi dat numele.

PALLANTE. Fiul curajos al lui Evandru. S-a aliat cu Enea şi a fost ucis de către Turnus.

PALLANTIA. Fiica lui Evandru, îmnormîntată pe colina Palatin.

PANACEA. Fiica lui Esculap.

PAN. Zeul grec al pădurilor, cu un caracter sălbatic şi o conduită libertină. Era protectorul păstorilor şi al vînătorilor.

PARIS. Fiu al Hecubei şi al lui Priam, regele Troiei. Folosit ca arbitru într-o întrecere de frumuseţe între Venus, Junona şi Minerva, el a ales-o pe Venus, primind în schimb de la aceasta pe Elena, cea mai frumoasă femeie de pe pămînt. El a cunoscut-o la Sparta şi a răpit-o, iscînd astfel războiul troian.

PARTENOPE. Una dintre sirene, al cărei mormînt se afla în vecinătatea oraşului Napoli.

PATROCLE. Prietenul nedespărţit al lui Ahile, ucis în timpul războiului troian deoarece purta armurile prietenului său.

PEITHO. Zeiţa seducţiei, adesea asociată cu Venus.

PENAŢII. Zeităţi domestice, protectoare ale familiei şi ale căminului. Penaţii statului fuseseră aduşi în Latium de către Enea şi erau păziţi în templul Vestei.

PENELOPA. Soţia lui Ulise.

PENTHESILEA. Regina amazoanelor ucisă de Ahile.

PEON. Medicul zeilor, dar şi apelativul lui Esculap.

PERVIGILIUM. Veghea sacră înaintea sărbătorilor importante. *Pervigilium Veneris* este un mic poem anonim referitor la o sărbătoare de primăvară în cinstea lui Venus.

PICUS. Zeu italic al pădurilor, fiul lui Saturn şi tatăl lui Faun, era soţul Pomonei. A fost transformat de Circe în ciocănitoare deoarece i-a respins avansurile.

PICUMNUS. Zeu al creşterii şi al îngrăşării pământului, fiind numit de aceea şi Stercutus (de la *stercus*-excremente). Fratele său era Pilumnus, protectorul nou-născuţilor împotriva bolilor, în timp ce Picumnus veghea asupra creşterii lor.

PILUMNUS. Zeul agriculturii, soţul lui Danae şi bunicul lui Turnus (vezi şi Picumnus).

PIRACMON. Unul dintre Ciclopi.

PLUTO. Zeul Infernului.

POLIDOR. Cel mai mic dintre fiii lui Priam: a fost încredinţat de tată lui Polinestor, regele Traciei, care l-a ucis pentru a pune stăpînire pe comorile pe care Priam i le dăduse fiului său.

POLINESTOR. Rege trac, căsătorit cu una dintre fiicele lui Priam. Gazda şi apoi asasinul micului Polidor.

POLYDAMAS. Prietenul şi sfătuitorul lui Hector.

POLYFEMOS. Ciclop faimos care locuia într-o grotă din Sicilia. E celebră întîlnirea lui cu vicleanul Ulise care l-a orbit.

POLYXENNA. Fiica lui Priam, iubită de Ahile, pe mormîntul căruia a fost sacrificată de mîna lui Neoptolemos.

POLITES. Fiul lui Priam ucis de Neoptolemos.

POLLUX. Unul dintre Dioscuri, fratele lui Castor. Era un îndemînatic luptător.

POMERIUM. Spaţiu de teren liber lîngă zidurile unei cetăţi; obicei etrusc preluat apoi de romani.

POMONA. Zeiţa livezilor de pomi fructiferi. Frumoasă şi irascibilă, ea a devenit iubita lui Vertumnus în urma unei stratageme puse la cale de acesta. Al său era *Flamen Pomonalis*.

PONTIF. Membru al colegiului de sacerdoţi, însărcinat cu supravegherea desfăşurării cultului religios.

PORSENNA. Rege etrusc; a ajuns să lupte împotriva Romei pentru a-i ajuta pe Tarquini. După actele eroice ale lui Mucius Scevola şi ale lui Horatius Cocles, a decis să facă pace cu romanii.

PORTUMNUS. Zeu protector al porţilor şi al porturilor; sărbătoarea sa era *Portunalia*, care cădea pe 17 august.

POSTUMIUS AULUS. Consul roman care a repurtat faimoasa victorie de la lacul Regillus împotriva latinilor.

POTO. Personificarea dorinţei. Făcea parte din cortegiul lui Venus.

PRIAM. Fiul lui Laomedon şi rege al Troiei. A avut împreună cu soţia sa, Hecuba, cincizeci de fii şi a fost ucis de Neoptolemos în apropierea altarului lui Jupiter, unde se ascunsese împreună cu soţia sa.

PRIAP. Zeul fecundităţii.

PRIMAVERA SACRA sau VER SACRUM. Sacrificii antice închinate zeilor, din animale născute primăvara. Copiii care deveniseră adolescenţi erau acum trimişi în căutare de noi pământuri pe care să le colonizeze.

PROSERPINA. Fiica lui Jupiter şi a lui Ceres. În timp ce culegea flori, a fost răpită de zeul morţii şi condusă de el în Infern. La insistenţele mamei, Jupiter a decis ca Proserpina să stea o treime din an în Infern, şi celelalte două împreună cu mama ei.

PSICHE. Frumoasa soţie a zeului iubirii.

QUIRINAL. Una dintre cele şapte coline ale Romei, al cărei nume derivă de la zeul Quirinus.

QUIRINALIA. Sărbătoare în onoarea lui Quirinus; cădea pe 17 februarie.

QUIRINUS. Antic zeu italic, făcea parte din Triada Arhaică, alături de Jupiter şi Marte.

RĂPIREA SABINELOR. Pentru că din tînărul oraş Roma lipseau femeile, Romulus i-a invitat pe vecinii săi sabini la sărbătoarea *Consualia* şi le-a răpit femeile.

REA SILVIA. Fiica lui Numitore, rege în Alba, silită să devină vestală de către unchiul său, Amulius, care îşi detronase fratele, pe Numitore. În urma uniunii ei cu Marte, ea a dat naştere celor doi gemeni, Romulus şi Remus.

REGILLUS. Mic lac în Latium, celebru pentru faimoasa bătălie între romani şi latini.

REMUS. Fratele geamăn al lui Romulus, ucis din ordinele acestuia în urma încălcării unei reguli impuse de către Romulus.

REX NEMORENSIS. Preotul templului Dianei şi Aricciei, era supranumit „Regele pădurilor". Obţinea această funcţie doar după ce îl ucidea pe predecesorul său.

ROBIGALIA. Sărbătoarea ce avea loc pe 25 aprilie în onoarea zeului Robigo, cel care apăra grînele de rugină.

ROBIGO. Zeitate – cîteodată feminină, alteori masculină – care apăra grîul şi cerealele de rugină.

ROMA. Personificarea oraşului Roma, adorată ca divinitate.

ROMULUS. Fiul Reei Silvia şi fratele geamăn al lui Remus. Mai întîi puşi într-un coş şi aruncaţi în Tibru, apoi alăptaţi de o lupoaică şi luaţi şi crescuţi de păstorul Faustulus. Cei doi fraţi l-au ucis pe unchiul Amulius, cel care le persecutase bunicul şi mama. Au întemeiat Roma, dar, în urma unei dispute, Remus a fost ucis din ordinul fratelui său, Romulus, care apoi a domnit singur în Roma. A dispărut în timpul unei furtuni şi a fost divinizat cu numele de Quirinus.

RUMINALE. Smochinul sub care lupoaica i-ar fi alăptat pe cei doi gemeni, Romulus şi Remus.

RUTULI. Popor din Latium al cărui rege era Turnus. A fost înfrînt de Enea.

SABINI. Antică populaţie italică ce a exercitat o influenţă însemnată asupra Romei şi Latium-ului.

SACELLUM. Spaţiu sacru deschis, în care se afla adesea un altar şi uneori şi statui, coloane, ofrande, fîntîni etc.

SALACIA. Zeiţă romană a apelor sărate, apoi soţia zeului mării, Neptun.

SALII. Colegiu de sacerdoţi ai lui Marte, împărţiţi în Salii de pe Palatin şi Salii de pe Quirinal. Pe Palatin, ei păzeau scuturile sacre şi erau cunoscuţi prin dansurile care caracterizau procesiunile lor.

SALUS. Zeiţa bunăstării atît publice, cît şi private. A fost identificată cu Hygiea, fiica lui Esculap.

SATURNALIA. Sărbătoare în cinstea zeului Saturn, care dura şapte zile şi începea pe 17 decembrie.

SATURN. Antică divinitate latină, soţul lui Opi. Tată al marilor zei precum Jupiter, Junona, Ceres etc., el era zeul bunăstării, al prosperităţii şi al abundenţei. Domnia sa a fost numită Vîrsta de Aur.

SCEVOLA MUCIUS. Vezi Mucius G. Cordus.

SCYLLA. Monstru marin cu corp de cîine care locuia în vecinătatea strîmtorii Messina, în faţa Charybdei. Era fiica lui Neptun.

SEMENTINE. Sărbători celebrate în onoarea zeiţei Ceres şi zeului Tellus pentru a favoriza însămînţările.

SEMONI. Forţe divine ce patronau încolţirea seminţelor.

SERESTUS. Tovarăş al lui Enea.

SERGESTUS. Tovarăş al lui Enea.

SERVIUS TULLIUS. Fiu al unei sclave şi adoptat apoi de Tarquinius Priscus, el a fost cel de-al şaselea rege al Romei. A fost ucis de Tarquinius Superbus, ginerele său.

SIBILLA. Nume dat preoteselor lui Apollo, înzestrate cu darul profeţiei. Cele mai cunoscute erau Sibilla Troiana, care locuia pe muntele Ida; Sibilla din Eritrea şi Sibilla Cumana, cea care i-a prezis lui Enea un viitor glorios şi l-a însoţit în Infern.

SIBILLINI, LIBRI. Culegere de scrieri oraculare (atribuite Sibillei Cumana), păzite în Campidoglio de un colegiu de sacerdoţi, *duumviri sacris faciundis.*

SICHEUS. Rege fenician foarte bogat, soţul Didonei şi ucis de cumnatul său Pigmalion din lăcomie.

SILVANUS. Zeul pădurilor şi al cîmpurilor, protectorul turmelor. Era adesea asociat cu Faun şi Pan. Ca zeu al proprietăţilor funciare, era asemănat zeului Terminus.

SILVIA. Vezi Rea.

SILVIUS. Fiu al lui Enea şi al Laviniei, a fost rege în Alba.

SINON. Spion grec; el a făcut posibilă căderea Troiei introducînd faimosul cal în cetate.

SIRENE. Tovarăşele de joacă ale Proserpinei. Pentru că nu împiedicaseră răpirea fetei, Ceres le-a transformat în păsări cu chip de femeie.

SOLE. Zeul soarelui, identificat cu grecul Helios. Lui *Sol Indiges* îi era dedicată sărbătoarea de pe 9 august.

SORACTE. Munte din Etruria, la dreapta de Tibru.

SORANUS. Zeitate a muntelui Soracte. Apollo Soranus era venerat pe acest munte de către *Hirpi Sorani* (lupii lui Soranus).

STATA MATER. Zeiţă protectoare de incendii, identificată adesea cu Vulcan şi Vesta.

STATOR. Atributul lui Jupiter – cel care opreşte fuga.

STERCULIUS sau STERCUTUS. Fiu al lui Faun, avea grijă ca pămîntul cultivabil să fie fertil.

STRENA. Daruri – la origine ramuri, miere şi fructe, mai tîrziu obiecte de valoare, statui, cupe etc. – pe care romanii le schimbau între ei cu ocazia sărbătorii de început de an.

STRENIA. Zeiţă sabină venerată la Roma. Sărbătoarea sa cădea la începutul noului an.

SUMMANUS. Epitetul lui Jupiter, dar şi numele unei zeităţi fără nicio legătură cu zeul suprem, patroana furtunilor nocturne, spre deosebire de Jupiter, care era stăpînul celor diurne.

TACITA. Muza tăcerii, numită şi *Muta* sau *Lara*, care avea şi un mic templu pe Gianicolo.

TAGETE. Zeitate cu înfăţişarea unui copil, dar înţeleaptă ca un bătrîn, s-a născut dintr-o brazdă săpată de un ţăran etrusc. A învăţat poporul etrusc arta divinaţiei. A avut o viaţă foarte scurtă.

TALASSIUS. Zeul căsătoriei, invocat de soţii în momentul intrării în noua casă.

TARCHON. Erou etrusc; a fondat împreună cu fratele său, Tyrrhenus, confederaţia din care făceau parte douăsprezece state etrusce. A întemeiat Tarquinia şi a fost aliatul lui Enea.

TARPEIA. Tînără eroină romană care şi-a trădat poporul dezvăluindu-le sabinilor un drum secret care îi ducea în Campidoglio. Descoperită şi condamnată, a fost aruncată de pe stînca *Tarpeia*.

TARQUINIUS PRISCUS. Al cincilea rege al Romei, succesorul lui Ancus Marcius. A îmbogăţit şi înfrumuseţat Roma cu numeroase construcţii civice şi religioase, repurtînd şi o mulţime de victorii militare împotriva latinilor, etruscilor şi sabinilor.

TARQUINIUS SUPERBUS. Al şaptelea şi ultimul rege al Romei. Era ginerele lui Servius Tullius, pe care l-a asasinat, însetat fiind de putere. Izgonit de romani, a fost înfrînt definitiv lîngă lacul Regillus.

TARQUINIUS SEXTUS. Fiu al lui Tarquinius Superbus, a fost izgonit de romani din cauza cruzimii sale.

TATIUS, TITUS. Regele sabinilor, contemporan cu Romulus. După răpirea sabinelor, a declarat război Romei şi a reuşit să ocupe Capitoliul datorită ajutorului dat de Tarpeia. Mai tîrziu s-a aliat cu romanii şi a domnit împreună cu Romulus.

TELLUMUS. Zeul proprietăţilor nutritive ale pămîntului.

TELLUS. Zeiţa pămîntului, asimilată adesea cu zeiţa Ceres. Sărbătoarea în cinstea ei era *Fordicidia*, în timpul căreia îi erau consacrate dulciuri şi o scroafă.

TERMINUS. Zeul care supraveghea hotarele cîmpurilor; sărbătoarea în cinstea lui se numea *Terminalia*. Devenea adesea un simplu apelativ al lui Jupiter, protectorul tuturor drepturilor.

TEUCRUS. Rege în Troas, fiul lui Scamander şi al nimfei Idea. Şi-a căsătorit fiica, pe Arisbe, cu Dardanos, şi prin aceasta este strămoşul troienilor.

TIBRU. Vezi Tiberinus.

TIBERINUS. Zeul fluviului Tibru, a cărui sărbătoare cădea pe 7 iunie, 17 august şi 8 decembrie. L-a ajutat pe Enea în ultima parte a călătoriei sale în Latium.

TISIPHONE. Una dintre Furii, alături de Aletto şi Megera.

TRIUMPHUS. Sărbătoare solemnă celebrată la Roma în cinstea acelui general care se întorcea victorios dintr-o bătălie în care muriseră măcar cinci mii de duşmani.

TRITON. Fiul zeului mării, Neptun, şi al Salaciei. De obicei este reprezentat jumătate om, jumătate peşte, adesea în urma cortegiului tatălui său.

TROAS. Regiune în Asia Mică.

TROIA. Oraş în Asia Mică, adesea jefuit şi distrus. Sub domnia lui Priam a fost asediat şi incendiat de greci, sub comanda lui Agamemnon.

TROILUS. Ultimul fiu al lui Priam, ucis de Ahile.

TULLIA. Soţia lui Tarquinius Superbus şi fiica lui Servius Tullius.

TULLUS HOSTILIUS. Al treilea rege al Romei; a luptat îndelung împotriva cetăţii Alba Longa şi a sabinilor. A murit fulgerat de Jupiter deoarece nu s-a supus îndatoririlor religioase.

TURNUS. Regele rutulilor, fiul lui Daunus şi fratele Iuturnei. A fost duşmanul lui Enea deoarece el s-a căsătorit cu Lavinia care îi fusese promisă lui. A fost ucis în duel de eroul troian.

TYRRHENUS. Fiul regelui Lidiei, el a colonizat regiunea din Italia situată între Arno şi Tibru.

ULISE. Erou grec, fiul lui Laerte, rege în Ithaca şi soţul Penelopei. A fost principalul autor al cuceririi Troiei şi întoarcerea sa în patrie, care a durat zece ani, a fost plină de peripeţii.

VACUNA. Antică zeiţă italică identificată uneori cu zeiţa Ceres, alteori cu Venus sau Minerva.

VEDIOVIS sau VEIOVIS. Zeu sabin venerat la Roma şi identificat adesea cu Apollo.

VESTA. Zeiţa căminului domestic, devenită apoi protectoarea întregului stat roman. Templul său, de formă circulară, adăpostea focul sacru, precum şi Penaţii aduşi de Enea din Troia. Sărbătoarea sa era *Vestalia* şi se celebra între 7 şi 15 iunie.

VESTALE. Preotesele zeiţei Vesta.

VETURIA. Mama lui Coriolanus.

VICTORIA. Personificarea victoriei, avea un templu pe Palatin şi se bucura de un cult foarte răspîndit la Roma.

VINALIILE. Două tipuri de sărbători romane: *Vinalia priora*, de pe 23 aprilie, cu ocazia vinului nou, şi *Vinalia rustica* de pe 19 august, cu ocazia începutului culegerii viei.

VIRBIUS. Zeu venerat în pădurea Egeria, aproape de Ariccia.

VIRGINIA. O frumoasă tînără romană ucisă de tatăl său pentru a evita persecuţiile decemvirului Claudius Appius.

VOLTUMNA. Zeiţa protectoare a confederaţiei celor douăsprezece state etrusce. Avea un templu în apropiere de Orvieto.

VOLTURNO. Zeul fluviului omonim.

VOLUMNIA. Soţia lui Coriolanus.

VULCAN. Zeu al focului şi al prelucrării metalului, era fiul lui Jupiter şi soţul lui Venus. Fierăria sa se afla în Sicilia, sub Etna, şi acolo lucra împreună cu Ciclopii. În onoarea sa se celebra, pe 23 august, *Vulcanalia*.

ZEFIR. Vîntul de apus.

Bibliografie

Operele fundamentale care trebuie consultate pentru înțelegerea caracterelor generale ale religiei romane sunt: E. DE RUGGIERIO, G. CARDINALI, *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane,* Roma, 1885; PAULY-WISSOVA, *Paulys Realencyclopädie der Klassichen, Altertumswissenschaft,* ediția nouă, îngrijită de G. WISSOWA și W. KROLL, Stoccarda, 1893-1964; „Romana, Religione", în *Enciclopedia delle Religioni,* Firenze, Vallechi, 1970; K. ZIEGLER, W. SONTHEIMER (îngrijită de), *Der kleine Pauly. Lexicon der Antike,* Stoccarda, 1964; C. BAILEY, *Phases in the Religion of Ancient Rome,* Berkeley, 1932.

Pentru o mai amplă documentare și interpretări critice se vor vedea: F. ALTHEIM, *Romische Religionsgeschichte,* Berlin, 1931-1933, 3 volume, Baden-Baden, 1951-1952, 2 volume; J. BAYET, *Histoire Politique et Psychologique de la Religion Romaine,* Paris, 1957 (trad. it. la Torino, 1959); J. B. CARTER, *The Religion of Numa,* Londra, 1906; id., *The Religious Life of Ancient Rome,* Boston, 1911; G. DUMÉZIL, *La Religion Romaine Archaïque,* Paris, 1966; A. GRENIER, *Les Religions Etrusque et Romaine,* Paris, 1948; R. KREGLINGER, *La Religion chez les Grecs et les Romains,* Bruxelles, 1920; H. J. ROSE, *Ancient Roman Religion,* Londra, 1948; N. TURCHI, *La Religione di Roma Antica,* Bologna, 1939; W. W. FOWLER, *The Religious Experience of the Roman People,* Londra, 1911, 1922; D. SABBATUCCI, „La religione romana", în *Storia delle Religioni* (îngrijită de P. TACCHI-VENTURI), Torino, 1954, 2 volume, 1962, 3 volume; G. WISSOWA, *Religion und Kultus der Römer,* München, 1912.

În ceea ce privește populațiile italice antice și analiza aspectelor culturale și religioase referitoare la civilizația acestora, se recomandă: F. ALTHEIM, *Terra Mater: Untersuchungen zur altitalischen Religionsgeschichte,* Giessen, 1931; L. BERARD, *La Colonisation Grecque de l'Italie Méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité.*

L'histoire et la Légende, Paris, 1957 (trad. it. *La Magna Grecia,* Torino, 1963); G. DEVOTO, *Gli Antichi Italici,* Florenţa, 1931; E. C. EVANS, *The Cults of the Sabine Territory* (Papers and Monografs of the American Academy of Rome, XI), Roma, 1939; J. HEURGON, *Recherches sur l'Histoire, la Religion et la Civilisation de Capoue Préromaine,* Paris, 1942; id., *Etude sur les Inscriptions Osques de Capoue Dites Iùvilas,* Paris, 1942; id., *Trois Etudes sur le „ Ver Sacrum ",* Paris, 1957; E. PAIS, *Storia dell'Italia Antica e della Sicilia per L'Età Anteriore al Dominio Romano,* Torino, 1933; C. B. PASCAL, *The Cults of Cisalpine Gaul,* Bruxelles, 1964; A. PIGANIOL, *Essai sur les Origines de Rome,* Paris, 1917; D. RANDALL MAC IVER, *Italy before the Romans,* Oxford, 1928; J. WHATMOUGH, *The foundations of Roman Italy,* Londra, 1937.

Temele mitologice şi figurile cele mai importante ale lumii divine sînt tratate în toate operele generale de istorie a religiei romane. În schimb, sînt specializate strict pe mitologie următoarele opere: V. BASANOFF, *Les Dieux des Romains,* Paris, 1942; J. B. CARTER, *De Deorum Romanorum Cognominibus Quaestiones,* Leipzig, 1898; P. GRIMAL, *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine,* Paris, 1951; J. HUBAUX, *Les Grands Mythes de Rome,* Paris, 1945; H. HUNGER, *Lexikon der Griech und Romisch. Mythologie,* Viena, 1953; H. J. ROSE, *A Handbook of Greek Mythology, Including Extension to Rome,* Oxford, 1933.

În ceea ce priveşte studiile specializate asupra *zeilor antici,* de consultat următoarele opere: Acca Larentia: C. PASCAL, „Acca Larentia e il mito della Terra Madre", în *Bollettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma,* Roma, 1894; U. PESTALOZZA, „Mater Larum e Acca Larentia", în *Rendiconti dell'Istituto Lombardo,* Milano, 1933; D. SABBATUCCI, „Il mito di Acca Larentia", în *Studi e Materiali di Storia delle Religioni,* Roma, XXIX, 1958. Anna Perenna: V. M. GUARDUCCI, „Il culto di Anna e delle Paides nelle iscrizioni sicule di Buscemi e il culto latino di Anna Perenna", în *Studi e Materiali di Storia delle Religioni,* XII, Roma, 1936. Cacus: FR. MUNZER, *Cacu der Rinderdieb,* Basilea, 1911. Carmenta: R. PETTAZZONI, „Carmenta", în *Studi e Materiali di Storia delle Religioni,* XVII, Roma, 1941. Ceres: H. LE BONNIEC, *Le Culte de*

Cérès à Rome, Paris, 1958; U. PESTALOZZA, *I Caratteri Indigeni di Cerere,* Milano, 1897. Consus: L. DU JARDIN, „Conso, antico dio del grano e il ratto delle Sabine", în *Nuova Antologia di Lettere, Arti e Scienze,* LXII, 1927. Diana: A. E. GORDON, „On the origin of Diana", în *Transactions and Proceedings of the American Philological Association,* Boston, 1932. Faun: M. MOTTY, *De Fauno et Fauna sive Bona Dea,* Berlin, 1840. Ianus: G. DUMÉZIL, „De Janus à Vesta", în *Tarpeia,* Paris, 1947. P. GRIMAL, „Le dieu Janus et les origines de Rome", în *Lettres d'Humanité,* Paris, 1945. Jupiter: A. B. COOK, *Zeus,* Cambridge, 1925. Junona: V. BASANOFF, „Junon falisque et ses cultes à Rome", în *Revue de l'Histoire des Religions,* Paris, 1941; E. L. SCHILDS, *Juno, a Study Early Roman Religion,* Northampton, 1926. Liber: A. BRUHL, *Liber Pater: Origine et Expansion du Culte Dionysiaque à Rome et dans le Monde Romain,* Paris, 1953. Marte: G. HERMANNSEN, *Studien über den italischen und römischen Mars,* Copenhaga, 1940. Mater Matuta: G. DUMÉZIL, *Déesses Latines et Mythes Védiques,* Bruxelles, 1956. Quirinus: G. DUMÉZIL, *Jupiter, Mars, Quirinus,* Paris, 1941. Venus: R. SCHILLING, *La Religion Romaine de Venus, depuis les Origines jusqu'au Temps d'Auguste,* Paris, 1954; id., „Le temple de Vénus Capitoline et la tradition poméríale", în *Revue de Philologie,* LXXV, 1949; „La relation Vénus-Venia", în *Latomus, Revue d'Etudes Latines,* Bruxelles, 1962. Vesta: A. BRELICH, *Vesta,* Zürich, 1949; H. JORDAN, *Das Tempel der Vesta und das Haus der Vestalinnen,* Berlin, 1866. Vulcan: J. CARCOPINO, *Virgile et les Origines d'Ostie,* Paris, 1949; J. ROSE, „The Cult of Volkanus at Rome", în *Journal of Roman Studies,* Londra, 1933.

Asupra *noilor divinităţi* pot fi semnalate: Apollo: J. GAGÉ, *Apollon Romain: Essai sur le Culte d'Apollon et le Développement du „ritus graecus" à Rome, des Origines à Auguste,* Paris, 1956. Castor şi Pollux: M. ALBERT, *Le culte de Castor et Pollux en Italie,* Paris, 1883; R. SCHILLING, *Les Castores Romains à la Lumière des Traditions Indo-Européennes,* Bruxelles, 1960. (Col. *Latomus,* XLV). Hercule: J. BAYET, *Herclé. Etude Critique sur les Principaux Monuments Relatifs à l'Hercule Etrusque,* Paris, 1926; id., *Les Origines de l'Hercule Romain,* Paris, 1926; M. BRÉAL, *Hercule et Cacus,* Paris, 1863. Esculap: M. BESNIER, *L'Ile Tiberine dans l'Antiquité,* Tesi, Paris, 1902.

Cuprins

Introducere 5

Lumea divină 11

Ianus: zeul zeilor 13
Jupiter: cel care într-o clipită răstoarnă întregul Univers 21
Junona: eu, regina zeilor 31
Minerva: raţiunea 38
Apollo: salvatorul 43
Diana: miloasa şi fermecătoarea stăpînă a fertilităţii. 49
Mater Matuta: buna mamă divină 54
Marte: părintele Victoriei, ocrotitorul Dreptăţii 60
Venus: zeiţa cu părul de aur 69
Quirinus: ocrotitor al cîmpurilor şi al războaielor 75
Ceres: blonda zeiţă greacă 79
Saturn şi Opi: Vîrsta de Aur 86
Flora: puterea exuberantă a fecundităţii 91
Priap: farmecul falusului 97
Vulcan: stăpînul focului 100
Vesta: simbol al purităţii 104
Mercur: negustorul-mesager 111
Carna, numită şi Cardea 115
Salus: Augusta 119
Esculap: puternicul zeu străin 123
Feronia, cea liberă şi fericită 127
Fortuna: schimbătoarea zeiţă a destinului 131
Silvanus: bătrînul sălbatic 138
Carmenta: stăpîna cîntecului magic 142
Izvoare, fluvii şi Neptun: zeul tuturor apelor curgătoare 146

Acca Larentia 154
Cibele: marea mamă a zeilor 159
Liber şi Libera 162
Vertumn şi Pomona 166
Faun şi Fauna 169
Picus şi Canenta 178
Castor şi Pollux 182

Povestiri mitologice 185

Tagéte: omuleţul răsărit din brazdă 187
Attus Navius: prietenul păsărilor 190
Hercule: eroul triumfător venit de departe 194
Ceculus: fiul lui Vulcan 203
Mamurius Veturius: o faimă ruşinoasă! 206
Valeria Luperca 209
Anna Perenna 212
Enea: *Romanae stirpis origo* 217
Evandru 223
Eurial şi Niso: legaţi prin dragoste fraternă 227
Mezenzio: acel munte cu chip de om 232
Latinus 235
Ascanius 240
Roma 244
Numitore şi Amulius 247
Romulus şi Remus 252
Romulus 256
Numa Pompilius 262
Tullus Hostilius 268
Ancus Marcius 272
Lucius Tarquinius Priscus 274
Servius Tullius 277
Tarquinius Superbus 283

Menenius Agrippa 292
Coriolanus 294
Lucius Quinctius Cincinnatus 297
Quintus Furius Camillus: al doilea întemeietor al Romei 300
Publius Decius Mus 303
Attilius Regulus 307
Spartacus 311
Dicţionar de personaje, evenimente şi locuri din lumea antică 315
Bibliografie 337